

T.C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

18. YÜZYILDA BİR İKTİDAR ÇATIŞMASI: MORALI BEŞİR
AĞA HİZBİ VE 1752 TASFİYELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fatma Betül UĞUR

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yılmaz AKBULUT

İSTANBUL

2024

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

18. YÜZYILDA BİR İKTİDAR ÇATIŞMASI: MORALI BEŞİR AĞA HİZBİ VE 1752 TASFİYELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fatma Betül UĞUR

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yılmaz AKBULUT

İSTANBUL
2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı'nda 200321YL07 numaralı Fatma Betül UĞUR'un hazırladığı “18. Yüzyılda Bir İktidar Çatışması: Moralı Beşir Ağa Hizbi ve 1752 Tasfiyeleri” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20/09/2024 günü (14:00 – 15:00) saatleri arasında yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yılmaz AKBULUT
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Betül ARGIT
Marmara Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Fatma Betül UĞUR

20/09/2024

ÖZ

1746'dan beri dârüssaâde ağalığı makamını işgal eden Moralı Beşir Ağa 1752 yılında idam edilir. Moralı Beşir'in siyasi gücü ve kuvvetli patronajına rağmen Köse Bâhir Mustafa Paşa'nın sadaret makamına gelmesinden on gün sonra meydana gelen bu idam 18. yüzyıl Osmanlı siyasi tarihinde önemli bir andır. Ağa'nın idamının ardından yakın çevresindekileri kapsayan bir tasfiye süreci başlatılır. Tasfiye süreci, ortaya Ağa'nın başında olduğu, siyasi ve mali gücü olan bir hizbi ortaya çıkartır. Moralı Beşir Ağa hizbini tanımlayan bu tez, Moralı Beşir Ağa'nın idamı hadisenin, onun idamının ardından sürgün ya da idam edilen adamlarının geçmişteki faaliyetlerinden bağımsız düşünölemeyeceğini iddia eder. Önceki yüzyıldan itibaren siyasi manzarayı kuşatan paşa kapılarından farklı bir yapıya sahip olan bu hizbin faaliyetleri, hizip mensuplarının mal varlıkları ve bu hizbin Osmanlı 18. yüzyılındaki yeri bu tez çalışmasının öncelikli araştırma sorularındandır.

Anahtar Kelimeler: Moralı Beşir Ağa, Hizip, 18. Yüzyıl, Güç Çatışması

ABSTRACT

Beşir Ağa of Morea, who had held the position of Chief Eunuch of the Imperial Harem since 1746, was executed in 1752. Despite Beşir Ağa's political power and strong patronage, his execution, which occurred ten days after Köse Bâhir Mustafa Pasha became Grand Vizier, marks an important moment in the 18th-century Ottoman political history. Following the execution of Beşir Ağa, a process of purging his close circle began. This process revealed a faction led by Beşir Ağa, possessing political and financial power. This thesis, which defines Beşir Ağa's faction, argues that the incident of his execution and the subsequent exile or execution of his men cannot be considered independently of their past activities. The activities of this faction, which differed in structure from the pasha households that had dominated the political landscape since the previous century, the wealth of its members, and its place in the 18th-century Ottoman Empire are the primary research questions of this thesis.

Key Words: Moralı Beşir Ağa, Faction, 18th Century, Power Struggle

ÖNSÖZ

Tez çalışmalarımın başlarında, 1746-1752 yıllarında dârüssaâde ağası olan Moralı Beşir Ağa'nın görev süresinin son birkaç yılını ve 10-11 Temmuz 1752 tarihli azlini ve idam hadisesini tartışan bir monografi meydana getirmek niyetindeydim. Ancak tevârihin eş zamanlı incelenmesiyle neredeyse her birinde yer bulan, literatürde ise ciddi anlamda rastlanmayan bazı bulgular ortaya çıktı. Bu kaynaklarda tespit edilen fakat literatürde rastlanmayan en önemli nokta dârüssaâde ağalığı süresince Moralı Beşir'in etrafında yer almış ve onun idamıyla başlayan tasfiye sürecinin muhataplarından olmuş bazı kimselerdi. Kronikler sayesinde birçoğunun hakkında tasfiyelerden evvelki konumları ve tasfiyelerin ardından akıbetlerini içeren birkaç cümlelik de olsa bilgi bulunuyordu. Moralı Beşir Ağa'nın yakalanıp Kız Kulesi'ne götürülmesinin ardından ele geçirilenler Bostancılar hapsine kapatılmış, haklarında soruşturmalar başlatılmıştı. Beşir Ağa'ya en yakınlar idam edildiği gibi büyük bir grup da sürgünle cezalandırılmıştı. 1752 tasfiyelerinden arda kalan muhallefât kayıtları arasında bu kimselere ait mal varlığının birlikte kayıt altına alındığı evrak ve defterlerin tespiti bizi hizip fikrine yaklaştıran önemli noktalardan biri oldu.

Moralı Beşir Ağa'nın etrafındakilerle birlikte tasfiyeye uğramasını konu edinen bu tezin temel iddialarından biri, 18. yüzyıl Osmanlı siyasi sisteminde hânehalkı ya da kapı kavramlarının yanında Moralı Beşir Ağa örneğinde tespit edildiği üzere benzer bir yapının daha olduğudur. Bu bağlamda 18. yüzyıl Osmanlı siyasi yapısının kavramları Moralı Beşir Ağa etrafında şekillenen bu ilişki ağlarını tanımlamak amacıyla irdelenmiştir. Bunun yanında tasfiyeleri gerçekleştirenlerin ve çağdaş kaynakların bu ilişki ağlarını nasıl değerlendirdiklerini anlamak için gösterilen çaba neticesinde, yaptıkları işler bağlamında ortak oldukları düşünülen bir hizbin varlığından söz etmenin mümkün olduğu sonucuna varılmıştır.

Söz konusu hizbin faaliyetleri Moralı Beşir ve görev süresindeki sadrazamlar arasında ciddi bir güç çatışmasına sebep olmuştu. Hizbin faaliyetleriyle birlikte Moralı Beşir'in dârüssaâde ağalığının özellikle son birkaç yılında artan yangınların/kundaklamaların

ve bazı isyan girişimlerinin arka planında bu çatışmaların olabileceğine dair iddialar göz ardı edilmemiştir. Böylece Moralı Beşir'in idamını ve 1752 tasfiyelerini hazırlayan zemin detaylıca tanımlanmaya çalışılmıştır.

Yine de 1752 tasfiyelerini yukarıda belirtilenlerle sınırlandırmanın ötesine geçmek gerekir. Moralı Beşir'in idamı ve hatta onun idamının ardından başlatılan tasfiyeler, dârüssaâde ağalarının özellikle 18. yüzyılda elde ettikleri nüfuza karşı gelişen bir muhalefetin etkisinden bağımsız düşünülemeyecektir. Ek olarak selefi ve halefiyle aynı adı taşıdığından herhangi bir karışıklığa sebep olmaması adına -aksi belirtilmedikçe- aşağıda yalnızca Beşir Ağa ifadesiyle kastedilenin daima Moralı Beşir Ağa olduğunu belirtmeliyim.

Tezin hazırlanması tez danışmanım, kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yılmaz Akbulut'un yol göstermesi ve beni de teşvik ettiği çalışma disiplini sayesinde mümkün olmuştur. Tez konusunun belirlenmesinden itibaren her aşamada tüm yoğunluğuna rağmen verdiği emeğe ve gösterdiği hoşgörüye karşı minnetimi ifade edebilmem mümkün değil, hocama çok teşekkür ediyorum.

Dönemle ilgili Yunanca kronikten beni haberdar eden ve vakit ayırıp bu kaynaktan yararlanabilmemi sağlayan Prof. Dr. Evgenia Kermeli Ünal ile Dr. Savvas E. Tsilenis'e, götürdüğüm belgelerdeki Bulgarca yer adlarını tespit etmemi sağlayan hocam Dr. Cengiz Yolcu'ya, araştırma sürecimi kolaylaştıran İSAM Kütüphanesi çalışanlarına ve jürimde yer alma nezaketini gösteren Prof. Dr. Betül Argıt'a teşekkürü borç bilirim. Hocalarım Prof. Dr. Ali Akyıldız, Prof. Dr. Feridun Emecen ve Prof. Dr. Turhan Kaçar'a şükranlarımı sunuyorum. Kendilerinden öğrendiklerimin kıymetini vakit geçtikçe anlıyorum. Ayrıca tüm emeği için hocam Doç. Dr. Ertuğrul Ökten'e teşekkür ediyorum.

Süreç boyunca desteklerini hep hissettiğimden Oğuzhan Şahin, Necla İrem Selmanoğlu, Cem Acun, Öznur Balcı, Benan Kazdağlı, Safa Asaf Yorulmaz, Efecan İrfan Alca'yla Fatma Süheyla İslamoğlu'na çok teşekkür ederim. Anne ve babama ne kadar teşekkür etsem az. Son teşekkürüm ise güzel arkadaşım rahmetli Ömer Bilgehan Aydın'a.

Fatma Betül Uğur

2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
TABLO LİSTESİ.....	xi

GİRİŞ: TEZİN İZAHİ, KAYNAKLARI VE 18. YÜZYIL OSMANLI SİYASİ YAPISININ KAVRAMLARI.....1

Başlıca Kaynaklar ve Yöntem.....	1
Bölümlerin İzahı ve Kısa Özetler.....	3
18. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yapısının Kavramları: Hâne/Hânehalkı, Kapı, Hizip.....	5

1. MORALI BEŞİR AĞA’NIN KATLİNE SEBEP OLAN SİYASİ VE SOSYAL ZEMİN.....15

1.1 Moralı Beşir Ağa.....	15
1.2 Beşir Ağa ve Sadrazamlar.....	19
1.2.1 Seyyid Hasan Paşa ve Beşir Ağa	22
1.2.2 Tiryâki Mehmed Paşa ve Beşir Ağa.....	25
1.2.3 Seyyid (Fîrârizâde/Boynueğri) Abdullah Paşa ve İsyanlar.....	29
1.2.4 Divitdâr Mehmed Emin Paşa ve İstanbul’un Yangınları.....	34
1.2.5 ‘İstanbul Ateşlere Yanıyor’	36
1.3 Üsküdar Kadısı Hadisesi ve Çuhadar Çerkes Hasan.....	43
1.4 Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa ve Moralı Beşir Ağa’nın Azli.....	46
1.5 Moralı Beşir Ağa’nın İdamı.....	51

2. MORALI BEŞİR AĞA HİZBİ VE HİZBİN ÇEKİRDEĞİ: 'ELHÂSS-I ETBÂ'İ'	56
2.1 Moralı Beşir Ağa Hizbi.....	56
2.2 Dârüssaâde Hazinedarı Süleyman Ağa.....	60
2.3 Köstendilli Hasan Efendi.....	67
2.3.1 Köstendilli Hasan'ın İstanbul'daki Mal Varlığı	69
2.3.2. Köstendilli Hasan'ın Borçları.....	69
2.3.3 Köstendilli Hasan'ın Memleketindeki Mal Varlığı ve Ailesi.....	70
2.4 Kâtib Arnavud Mehmed.....	73
2.4.1 Kâtib Arnavud Mehmed'in İstanbul'daki Mal Varlığı.....	75
2.5 Sarraf Yagop Hovhannesyan.....	77
2.6 Çuhadar Gürcü Süleyman (el-Hac).....	84
2.7 Çuhadar İsmail (Arap).....	85
 3. MORALI BEŞİR AĞA HİZBİNİN 'AVÂNE, ENSAR VE ETBÂ'İ'	87
3.1 Hattat Abdullah (Dârüssaâde Ağılığı Kapı Kâtibi-Beşir Ağa'nın Musahibi).....	87
3.2 Moralı Beşir Ağa Hizbinin Diğer Firârlileri.....	89
3.3 Ziştovi Voyvodası Selim ve Kardeşi Teberdar Ahmed Ağa.....	90
3.4. Moralı Beşir Ağa Hizbinde 'Arnavud Taifesinden' Bir Paşa: (İt) Ömer Paşa.....	93
3.5 Moralı Beşir Ağa Hizbinde Bir Hanedan Damadı: el-Hac Ebubekir Paşa	97
3.6 Moralı Beşir Ağa Hizbine Yakın Fenerliler.....	100
3.7 Moralı Beşir Ağa Hizbindeki Teberdarlar.....	101
3.8 Rikabdar Ahmed Ağa ve Kozbekçi Abdurrahman.....	103
3.9 Moralı Beşir Ağa'ya Yakın Hocalar ve Tabipler.....	103
3.10 Moralı Beşir Ağa Hizbinin Silahşorleri.....	106
3.11 Moralı Beşir Ağa Hizbinin Çuhadarları.....	108
3.12 Çuhadarların Tâbileri/Hizip İçİ Bazı İlişkiler.....	110
 SONUÇ.....	113
BİBLİYOGRAFYA.....	115
EKLER.....	122

KISALTMALAR¹

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
Bkz./bkz.	Bakınız
ed.	Editör
s.	Sayfa
c.	Cilt
vb./vs.	Ve benzeri/vesaire
haz.	Hazırlayan
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
çev.	Çevirmen
nr.	Numara

¹ Arşiv belgelerinin kısaltma açıklamaları Kaynakça Bölümünde verilmiştir.

TABLO LİSTESİ

Tablo I: Moralı Beşir Ağa Hizbinin Çekirdeği: Elhâss-ı Etbâ'ı.....	4
Tablo II: Moralı Beşir Ağa Hizbinin Avâne, Ensar ve Etbâ'ı.....	4
Tablo III: Sarraf Yagop'un Muhtemelen Beşiktaş Civarındaki İnşaatlarla İlgili Borçlandığı Kimselerin Listesi.....	82
Tablo IV: Hazinedar Süleyman, Sarraf Yagop ve Agop'un Temessükleriyle İlgili Rumeli Kazaskeri Tarafından Sorgulanacakların Listesi.....	139
Tablo V: Sarraf Yagop'la İlgili Temessük Listesi.....	139
Tablo VI: Sarraf Agop'la İlgili Temessük Listesi.....	140
Tablo VII: Sarraf Yagop, Agop ve Kevork'un Evrakı Arasından Çıkan Temessük Listesi.....	141

GİRİŞ: TEZİN İZAHİ, KAYNAKLARI VE 18. YÜZYIL OSMANLI SİYASİ YAPISININ KAVRAMLARI

Başlıca Kaynaklar ve Yöntem

Başlangıçta araştırmanın amacı 1746-1752 yılları arasında Dârüssaâde ağası olan Moralı Beşir Ağa'nın 10-11 Temmuz 1752'ye denk gelen azil ve idamıyla, dârüssaâde ağalığının son birkaç yılını değerlendiren bir monografi meydana getirmektir. Araştırmanın ilk safhasında taranılan kroniklerden Şemdânizâde Süleyman Efendi'nin *Mür'î't-tevârih*'i gerek Moralı Beşir'in idam hadisesi gerekse -şehirdeki genel huzursuzluğu arttırmaları bakımından- bu idamın zeminini hazırladığını düşündüğümüz yangınlar, ufak çaplı isyanlar, Sadrazam Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın azli ve Üsküdar Kadısı Hadisesi gibi özellikle Beşir Ağa'nın görev süresinin son zamanlarında meydana gelen hadiselerle dair veri sundu. Aynı şekilde dönemin resmî vakanüvisi İzzî Süleyman Efendi'nin 1752 yılına kadar getirdiği *Târih*'i Moralı Beşir'in azlinin sebeplerine, idamına ve çevresindeki kimselerin akıbetlerine dair kapsamlı sayılabilecek bir anlatıya sahipti. Ahmed Resmî Efendi'nin *Hamiletü'l-Küberâ*'sı Beşir Ağa'nın hayatta olduğu ve de idamının ardından kaleme alınmış bölümleriyle iki farklı Moralı Beşir profili sunmaktaydı. Kaynakların eş zamanlı incelenmesiyle 'dârüssaâde ağalığının son birkaç yılıyla birlikte Moralı Beşir Ağa'yı ve onu idama götüren sebepleri' tartışma amacı ikinci plana itildi. Bu kaynakların her birinde tesadüf edilen ortak konu dârüssaâde ağalığı süresince Moralı Beşir Ağa'nın etrafında yer almış ve onun idamıyla başlayan tasfiye sürecinde sürgün yahut idam edilmiş bazı kimseler ve bunların faaliyetleriydi. Moralı Beşir'i tek başına ele alacak bir monografi bütünsel bir resim vaat etmiyordu, zira onun, en az kendisi kadar önemli bir de hizbi vardı.

Kaynakların birkaç cümleyle tasvir ettiği sürgün anlatılarını hem teyit etmek hem de detaylandırmak gayesiyle Osmanlı Arşivi, Kalebend Defterleri öncelikle taranmış ancak 1752 tasfiyeleriyle bağlantılı sürgünlerin her birine yer veren bir deftere rastlanmamıştır (A.DVN.KLB.d/A.DVNS.KLB.d). Kalebend Kalemi Evrakı (A.DVN.KLB) içerisinde tesadüf edilen müstakil evrak ile en azından bir düzineden fazla adamın akıbeti teyit

edilebilmiştir. Bunun yanında 11 numaralı Kalebend defteri tasfiyelerden sonraki iki yıla dair veri içerdiğinden bir iki ıtlak kaydıyla da olsa anlatıyı desteklemiştir. Kalebend defterlerinin serisi 18. yüzyıl için nispeten düzenli ilerliyor olsa da tasfiyelerin olduğu ayları ve onu müteakip yaklaşık altı aylık devreyi kapsayan deftere rastlamak mümkün olmamıştır.

Tezin inşasında büyük pay muhallefat defterleri ve evrakınıdır (D.BŞM.MHF.d /D.BŞM.MHF). Moralı Beşir Ağa'nın idamının ardından İstanbul'da ele geçirilen neredeyse tüm yakınları bostancılar hapsine kapatılmış, bunlara taşrada ele geçirilip getirilenler de dâhil olmuştur. İstanbul'da özellikle Beşiktaş ve civarında, Vezir Hanı ve Valide Hanı'nda olmak üzere çeşitli mahallerde, taşrada ise Köstendilli Hasan ve Arnavud Mehmed gibi Moralı Beşir Ağa hizbinin önde gelen adamlarının memleketlerinde kapsamlı bir müsadere süreci başlamıştı. Başlangıçta haklarında tevârih sayesinde yalnızca birkaç cümlelik bilgi sahibi olduğumuz kimseleri tanımlamakta, mal varlıkları, muhitleri ve hatta akrabalarının varlık durumları çizmek istediğimiz resim için epey aydınlatıcı olmuştur. Ayrıca bu kimselere ait nakit ve emvalin birlikte kayıt altına alınması hizip fikrini doğuran önemli noktalardan biri olmuştur. Zimmet Halifeliği (D.BŞM.ZMT.d) defterleri ve birkaçının kişisel eşyası arasından çıkan temessükler sayesinde (C.SM) ise bu kimselerin birbirleriyle ve başkalarıyla olan para ilişkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1752 tarihli mühimme kayıtları (A.DVNSMHM/A.DVN.MHM) Moralı Beşir'in idamının ardından başlatılan tasfiye sürecini büyük ölçüde takip edebilme fırsatı sundu. Bu hükümlerden yakalanıp hapsedilenler, idam veya sürgün edilenler gibi bir de aranan firarilerin olduğu ortaya çıktı. Ayrıca mühimme kayıtları ve muhallefatlar sayesinde tasfiye sürecinin yalnızca İstanbul'da yürütülmediği, tutukluların memleketlerinde yahut çeşitli vazifelerle bulundukları mahallere de sürecin yansıdığı anlaşıldı. Bunların yanında 1746-1752 civarında elçi, tüccar vesaire çeşitli vasıflarla İstanbul'da bulunan kimselerin Saray'a, 1752 yazına doğru artan yangınlara/kundaklamalara ve irili ufaklı isyanlara dair gözlemleri şehirde meydana gelen hadiselerin “yukarıya” yahut “yukarıda” olup bitenin İstanbul sokaklarındaki izdüşümüne dair düşünme imkânı tanıdı.

Bölümlerin İzahı ve Kısa Özetler

Moralı Beşir Ağa hizbine ve 1752 tasfiyelerine geçmeden önce ilk bölümde Moralı Beşir Ağa'nın kimliği konu edinilir ve katlinin genel manada siyasi zemini resmedilir. Bunun için görev süresi Moralı Beşir'in Dârüssaâde ağalığına denk gelen sadrazamlarla her seferinde çatışmaya dönen ilişkisi irdelenir ve bir yandan da İstanbul'da epey huzursuzluğa yol açan yangınlar, ufak çaplı isyanlar gibi hadiseler takip edilir. Moralı Beşir Ağa hizbinin meşhur çuhadarı Çerkes (Rahvan) Hasan'ın sebep olduğu Üsküdar Kadısı Hadisesi de hizbin sonunu getirecek etkilere sebep olması bakımından bu bölümde tartışılmıştır. Buna göre Moralı Beşir Ağa görev süresi içerisindeki sadrazamların beşinden dördünün azlinde doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olmuş ve bu dahli 1752 yılına yaklaşıldıkça artan nüfuzuyla doğru orantılı olarak belirgin bir hâl almıştır. Diğer yandan önü alınamadığından azillere dahi sebep olabilen yangınların/kundaklamaların ve isyan girişimlerinin şehirde var olan genel huzursuzluğu tetiklediği ve yukarıda bahsi geçen çatışmalarla birlikte 1752 tasfiyelerinde azımsanamayacak bir öneme sahip olduğu anlaşılır.

İkinci bölüm, Moralı Beşir Ağa hizbini tanımlamaya ve çağdaş kaynaklarda “elhâss-ı etbâ'ı” olarak geçen Moralı hizbinin önde gelen adamlarına ayrılmıştır. Önce tevârihin anlatıları ve arşiv belgelerinin tanıdığı imkân ölçüsünde Moralı Beşir Ağa etrafında şekillenen ilişki ağları tespit edilmiş ve Moralı Beşir Ağa hizbinin çerçevesi çizilmiştir. Moralı Beşir'in hazinedarı Süleyman, Süleyman'ın kâtibi Arnavud Mehmed, Başbâki kulu Köstendilli Hasan, Sarraf Yagop Hovhannesyan ve Moralı Hizbinin azılı çuhadarlarından Arap İsmail ile Hazinedar Süleyman'a yakın bir diğer isim Çuhadar Gürcü Süleyman, bu bölümde “Moralı Beşir Ağa Hizbi ve Hizbin Çekirdeği: Elhâss-ı Etbâ'ı” başlığı altında ele alınmıştır.

Tablo I

Moralı Beşir Ağa Hizbinin Çekirdeği: Elhâss-ı Etbâ'ı

İsim	1752'deki Vazifesi	Akıbeti
Süleyman	Moralı Beşir'in Hazinedarı	İdam edildi.
Arnavud Mehmed	Hazinedar Süleyman'ın Kâtibi	İdam edildi.
Köstendilli Hasan	Başbâki Kulu	İdam edildi.
Yagop Hovhannesyan	Sarraf	İdam edildi.
Gürcü Süleyman	Çuhadar	Mısır'a firar etti.
Arap İsmail	Çuhadar	İdam edildi.
Çerkes (Rahvan) Hasan ²	Çuhadar	İdam edildi.

Kaynak: İkinci Bölüm: Moralı Beşir Ağa Hizbi ve Elhâss-ı Etbâ'ı

Son bölüm Moralı hizbinin elhâss-ı etbâ'ı haricindeki her bir mensubunu ve bunların Beşir Ağa ve de birbirleriyle olan ilişkilerini tespit etme gayretindedir. İzzî'nin Moralı Beşir'in en yakınları haricindeki kimseleri tanımlamak için kullandığı "Avâne, Ensâr ve Etbâ'-ı" tabiri bu bölümü başlıklandırmak için kullanılmıştır.³ Çeşitli kaynaklarda isimleri belirtilen hizbin adamları, Hattat Abdullah, Harem Kethüdası ve Kayıkçı Keleş, Zıştovi Voyvodası Selim, vezirlerden Arnavud Ömer Paşa ve el-Hac Ebubekir Paşa gibi Beşir'e yahut adamlarına yakın kimseler bir bölümde derlenmiştir. Burada ayrıca Beşir Ağa hizbinin gayrimüslim tayinlerindeki dahli Grigori Gkikas üzerinden anlatılır. İsimlerini takip etmenin giderek zorlaştığı, hizbin içindeki faillikleri hakkında belgelerin daha az cevap verdiği, görevleri itibarıyla gruplanan hizbin silahşorlerine, çuhadarlarına, teberdarlarına, hoca ve tabiplerine de bu bölümde yer verilmiştir.

Tablo II

Moralı Beşir Ağa Hizbinin Avâne, Ensar ve Etbâ'ı

İsim	1752'deki Vazifesi/Konumu	Akıbeti
Hattat Abdullah	Kâtib	Firar etti.
Cevahir Ağa	Harem Kethüdası	Firar etti. Yakalanıp sürgün edildi.

² Çerkes Hasan ve sebep olduğu hadiseler Moralı Beşir Ağa'nın idamının zemini bağlamında ayrı bir bölümde değerlendirilse de bu çuhadara hizbin elhâss-ı etbâ'ı içerisinde yer vermek yanlış olmayacaktır.

³ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)*, ed. Ziya Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019) s. 946.

Keleş	Kayıkcı	Firar etti. Yakalanıp Magosa'ya sürüldü.
Mustafa Ağa	Varna Voyvodası	Firar etti.
Selim	Ziştovi Voyvodası	Mısır'a sürüldü.
Ahmed Ağa	Teberdar	Mısır'a sürüldü.
Ömer Paşa	Ohri Mutasarrıfı	-
El-Hac Ebubekir Paşa	Tekâüdlük tevcihi (Emekli)	İstanköy'e sürüldü.
Cerrazbaşı-zâde Mustafa Bey	Hâssa Silahşoru	Gelibolu'ya sürüldü.
Arapgirli Ali Ağa	Hâssa Silahşoru	Arapgir'e sürüldü.
Keleş	Ağa Silahşoru	Diyarbakır'a sürüldü.
Pepe Beşir	Ağa Silahşoru	Şam'a sürüldü.
Benli Ali	Çuhadar	Lazkiye'ye sürüldü.
İsmail	Teberdar	Lazkiye'ye sürüldü.
Ahmed Ağa	Rikabdar	Selanik'e sürüldü.
Abdurrahman	Kozbekçi	Kıbrıs'a sürüldü.
Mumcu-zâde Mehmed Efendi	Moralı Beşir'in Meşk Hocası	Manisa'ya sürüldü.
Konevî Es-Seyyid Mehmed Efendi	İmâm-ı Sâni-yi Sultânî / Moralı Beşir'in Hocası	İzmir'e sürüldü.
Müstakim-zâde Mustafa Efendi	Kehhal-başı	Limni'ye sürüldü.
Bosnevî Mustafa Efendi	Saray Tabiplerinden	Kıbrıs'a sürüldü.
Grigori Gkikas	Eflak Voyvodası	İdam (?)
Gürcü Mustafa	Çuhadar	Önce Magosa'ya sürüldü ardından idam edildi.
Üsküdarlı Ahmed	Çuhadar	Limni'ye sürüldü.
Ahmed	Çuhadar	Halep'e sürüldü.
Solak Ali	Çuhadar	Bağdat'a sürüldü.
Mercimek	Soytarı	Limni'ye sürüldü.
Agop	Sarraf Yagop'un Kardeşi	Sorgulanmasının ardından sağ bırakıldı.
Kevork	Yagop'un Kâtibi	Sorgulanmasının ardından sağ bırakıldı.
Bayel	Yagop'un Hizmetkarı	-
Ali Hoca	Arnavud Mehmed'in Babası	Seddülbahır'e sürüldü.
Hüseyin	Ohri Cizyedarı /Arnavud Mehmed'in Kardeşi	İdam (?)

Kaynak: Üçüncü Bölüm: Moralı Beşir Ağa Hizbinin Avâne, Ensar ve Etbâ'ı

18. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yapısının Kavramları: Hâne/Hânehalkı, Kapı, Hizip

Yukarıda sıralanan kimselerin tespitinin ardından bunların Moralı Beşir'le ve birbirleriyle olan ilişkilerinin tespitine çalışılmış nihayetinde ortaya çıkan ilişki ağlarının doğru irdelenip tanımlanabilmesi gayesiyle 18. yüzyıl Osmanlı siyasi yapısının bazı kavramlarına

başvurulmuştur: Aile, hâne ve hânehalkı kavramlarını kapsayan İngilizce literatürdeki *household* kavramı Osmanlı tarihine özgü paşa kapılarını ifade edecek şekilde yerleşmiştir.⁴ Kan bağı veya çeşitli bağlarla birbirine bağlı bir grup insanın meydana getirdiği *household* Osmanlı toplumunun ve devletinin temel birimi olarak tanımlanır.⁵ Kavrama ağırlıklı olarak Osmanlı Mısır'ının siyasi yapısından bakan Jane Hathaway'e göre askeri-idari hâneyi tanımlamaya çalışan herhangi bir tartışma hânenin akrabalık temelli bir yapı olarak varlığı ile himaye/patronaj ağlarından meydana gelen varlığı arasındaki ikilemi kabul etmektedir.⁶ Metin Kunt siyasi yaşamın sosyolojik incelemelerinde temel birimin kapılardan oluşmasını, kapının Osmanlı siyasi sisteminin yapı taşı olmasına bağlar.⁷ Ona göre erken modern dönemde Osmanlı askeri-idari sistemi, bir yöneticinin mevkisine uygun bir maiyeti geçindirebilmesi ilkesine dayanır ve “daha yüksek gelirler, daha büyük kapılar; daha büyük kapılarsa daha fazla nüfuz ve siyasi güç anlamına” gelirdi. Öte yandan padişah kullarının da rütbeleri ve kendilerine tahsis edilen gelirleri seviyesinde kendi kapılarını kurmaları konusunda ısrarcıdır.⁸

Osmanlı tarihçiliğinde erken modern dönemde siyasi yapıların hâne ve paşa kapısı gibi olgularla meydana geldiğini ve özellikle 17. yüzyıl sonrasındaki dönemi anlamak için bu tür bir çerçeve kullanmayı öneren ilk tarihçilerden Abou-El-Haj “The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report” başlıklı makalesinde *kapı* kavramını vezir ve sadrazam hânesi ile onların hânehalklarını kapsayacak şekilde kullanır. *Household* yani hânehalkı kavramı ise hânedeki yetişen ve eğitilen kimselerden oluşan ve başka yerlerde yetişmiş olup intisap yoluyla kapıya dâhil olan etbâ (*followers/ hangers on*), ağalar (*officers*), kullar (*slaves*) ve adamlardan (*men*) meydana gelen bir bütün olarak değerlendirilir. Abou-El-Haj önce 1683-1703 yılları arasında kapılar aracılığıyla yüksek rütbelere erişmiş

⁴ Mehmet Yılmaz Akbulut, “Aileler ve Haneler: Osmanlı Siyasi Yapısının Bir Tahlili”, içinde *Osmanlı Tarihçiliğinde Yeni Çalışmalar*, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023, s. 52.

⁵ Cumhur Bekar, “The Rise of Köprülü Household: The Transformation of Patronage in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century”, *Turkish Historical Review* 11, sy 2-3 (2021): 229-56.

⁶ Jane Hathaway, “Households in the Administration of the Ottoman Empire”, ed. Cemal Kafadar, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, sy 40 (2013): s. 129.

⁷ İ. Metin Kunt, “Bâb-ı Hümayun ve Diğer ‘Kapılar’”, *Osmanlı Dünyası*, ed. Christine Woodhead, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018, s. 145-160.

⁸ Kunt, “Bâb-ı Hümayun”, s. 145.

kimselerin oranını Saray (padişah hânesi) ve askeriye çıkışlı kimselerin oranıyla karşılaştırır ve ardından Köprülü Mehmed Paşa'nın teşkil ettiği kapının ve -bu kapıda yetişip kendi uydu kapısını kuran- müttefiklerinin 17. yüzyılın sonlarındaki siyasi hâkimiyetini anlatır. Buna göre 17. yüzyılın sonlarına kadar genel itibarıyla Saray'da ve askeriyede yetiştirilmiş kimselerin doldurduğu bürokrasinin yüksek mevkileri farklı bir eğitim modeli ve ilerleme fırsatı sunan paşa kapılarında yetişmiş kimseler tarafından doldurulmaya başlanmıştı. 1683-1703 döneminde kapı mensuplarının merkez ve taşra mevkilerindeki görünürlüğü Saray'da kul olarak eğitim aldıktan sonra taşra çıkanların sayısını geçmeye başladı. Saraylılar için merkezde ve taşrada görev alma oranı sırasıyla %26,3 ve %38,5 seyrindeyken beyzadeler ile kapılıların birleşimi için bu oran %39,5 ve %41,9'dı. Kapılıların oranındaki bu artış Saray'ın aleyhine işleyen bir sürece işaret etmekteydi. Vezir ve sadrazam kapıları görünüşte hanedanın çıkarlarına hizmet etmek için meydana çıkmıştı, ancak 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlık sebepleri ve işlevleri bununla sınırlı kalmadı. Kapıların ve bunların hânehalklarının yükselişi iktidar mücadelesine yeni bir bileşen ekledi.⁹

18. yüzyıl siyasi yapısı hakkında kurucu makalelerden biri sayılabilecek Norman Itzkowitz'in makalesi ise, oryantalist birtakım görüşlerin ötesinde bir izah sunar. Buna göre, Lybyer'in Yönetici Kurum ve Müslüman Kurum tezine karşılık Osmanlı sisteminin "en az" üç temel kariyer hattına dayandığını söylemek daha doğrudur: Kalemîye, seyfiye ve ilmiye.¹⁰

⁹ Rifaat Ali Abou-El Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Household 1683-1703: A Preliminary Report", *Journal of the American Oriental Society*, 1974, 438-47.

¹⁰ Itzkowitz, Lybyer'in 1913 yılında yayımlanan *Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğunun Yönetimi* başlıklı eserinin kabul gören tezini (*Muslim and Ruler Institution*/Müslüman ve Yönetici Kurum) ve bu tezin Gibb ve Bowen tarafından kullanımını inceler. Lybyer'in tezinde *Yönetici Kurum*'u Sultan'ın hânehalkı memurlarının, daimî ordunun üyelerinin, Saray'da ve hükümette hizmet etmek için yetiştirilen erkeklerin meydana getirdiği iddia edilirken bunların başlıca özelliği Hristiyan ebeveynlerden doğmak ve köle olarak kuruma katılmaktır. Müslüman Kurum ise hukuk ve din adamlarını, bunlar için eğitim alan herkesi, Peygamber'in soyundan gelen müttefik grupların yanı sıra dervişleri kapsar ve ayrıca bunlar hür kökenli Müslümanlardır. Itzkowitz'e göre Lybyer'in bu akılda kalıcı ve işlevsel tezi ne eleştirilmiş ne de savunulmuştur; sadece tekrarlanmıştır. Tez işlevseldir çünkü Lybyer tarafından mevcut malzemenin tümü elendiğinden Yakın Doğu dillerinin bilinmesine gerek olmadığı ve gerekli her şeyin Avrupa kaynaklarında bulunabileceğine inanılan bir ortamda araştırmacıları Osmanlı tarihinin derinlerine dalmaktan kurtarmaktadır. "Ruling Institution" başlığı altında tezle ilgili 160 sayfalık bir değerlendirme sunan Gibb ve Bowen'in çalışması geçmişteki Osmanlı başarısını bu önemli mevkilerdeki Hristiyan kökenlilere bağladığı gibi imparatorluğun çöküşünü de 18. yüzyılda önemli kadrolar için Hristiyan kökenlilerin yerine hür ve Müslümanların seçilmesiyle ilişkilendirir. Itzkowitz ise görev alan pek çok kimsenin köken itibarıyla Müslüman oluşu dolayısıyla tezin doğru kabul edilemeyeceği ayrıca Gibb ve Bowen'in çalışmasının Lybyer'i genel itibarıyla tekrar ettiği ne Batı ne de Osmanlı kaynaklarından yeni materyal sunmadıkları kanaatindedir. Neticede Itzkowitz *Ruling Institution*

Yani bürokratik, askeri ve dini kariyerler. Itzkowitz'e göre bir dördüncü kariyer yolu ise Saraydır. 18. yüzyılda önemli mevkilere gelen insanlar hâlâ Saray'dan çıkmaktadır. İmparatorlukta kariyer yollarının ve fırsatlarının incelenmesiyle ortaya çıkan bir diğer gerçek oğulların babaların kariyerlerini takip etme eğilimidir. 17. yüzyıl boyunca yeniçerilerin oğullarının yeniçeri, ulema mensuplarının oğullarının ulema, bürokratların oğullarının bürokrat olma eğilimi epey yerleşmişti, fakat 18. yüzyılda oğulların babalarının kariyer kalıplarından ayrılması zorlaşmaya dahi başlamıştı.¹¹

Itzkowitz ve Abou-El-Haj'ın çıkarım ve tespitleri, 18. yüzyılda, siyasi yapının bürokratik kariyer yolları ve paşa kapıları ile şekillenmeye başlamış olduğunu ortaya koyar. Carter V. Findley ise "Political Culture and the Great Households" başlıklı kitap bölümünde Osmanlı siyasi kültürünü anlamak için 17. yüzyıl itibarıyla merkezi hükümet sisteminde ortaya çıkan aksaklıkların, bunlara sunulan çözüm önerilerinin, değişimin, rekabet halindeki büyük hânelerin (*great households*) yükselişinin ve 1789 sonrasında merkezileşmeye geri dönüşün incelenmesi gerektiğini savunur. Buna göre başlangıçta Osmanlı devleti sultan ve hanedan, imparatorluk sistemini meşrulaştıran fikirler ve değerler, örgütsel ve düzenleyici hükümet aygıtından ve bu aygıt için çalışan elitlerden oluşmaktaydı. Yönetici elitler olan askeri zümre ile (hepsi gerçekten asker değildi) reaya ('kullar', tebaa) arasında keskin ayrımlar söz konusuydu. Silahlı ve vergi muafiyeti olan elitlerin statüsü devlet ile toplum arasında keskin ayrımlar meydana getiriyordu. Bu sistem, 1603 ve 1838 yılları arasında önemli ölçüde değişti. Tarihçiler uzun süre bu değişiklikleri reform döneminden önce gelen bir gerileme ve çöküş dönemi olarak değerlendirdiler. Ancak ortalama iki yüzyılı kapsayan bu evrede tek bir yükselme veya gerileme eğiliminden söz etmek mümkün gözükmez. 1603-1789 dönemi, merkezi otoritenin zayıfladığı adem-i merkeziyetçilik dönemi olarak karakterize edilirken devlet ve toplum (yönetenler ve yönetilenler) arasında aracılar olarak bölgesel güç odaklarının da yükselişinden söz etmek gerekmektedir. Bu durum 18. yüzyılın

ve *Muslim Institution* gibi sadeleştirilmiş kavramlardan kurtulmayı teklif etmektedir. Ayrıca 18. yüzyıl yalnızca Müslümanların gayrimüslimleri görevden uzaklaştırdığı bir dönem olarak ele alındığı takdirde doğru değerlendirilemeyecektir. Bkz. Norman Itzkowitz, "Eighteenth Century Ottoman Realities," *Studia Islamica*, no. 16 (1962): 73–94.

¹¹ Itzkowitz, "Eighteenth Century Ottoman Realities," 73–94.

sonlarına kadar daha yoğun merkez-çeper bağlantılarının oluşumunu ifade etmektedir ta ki 18. yüzyılın sonlarındaki krizler yeniden merkeziyetçiliğe doğru bir eğilimi tetikleyinceye kadar.

Önceki dönemlerde görülebilen yönetici sınıf içinde elit hânelerin oluşumu, 17. yüzyılın sonlarından itibaren birçok nedenden ötürü daha yaygın hâle geldi. Sultanın hizmetinde en yükseğe çıkanlar büyük bir güce yani büyük hâneleri idare edebilmek için gereken gelirlere sahipti. 1699'dan sonra toprak ve gelir tabanı küçülmeye başladığı için, yüksek mevkilere aşırı sayıda talip olması yaygın bir sorun hâline geldi. 17. yüzyılda baş gösteren uzun atama/tayin bekleyişleri, makamların metalaşması ve yıllık tevcihatın merkezî bütçeye daha çok yük olmaya başlaması gibi sorunlara karşılık teşkil edilen hâneler rağbet görmeye başladı. Bu şekilde orta-üst ve üst mevkiler giderek daha yoğun bir şekilde paşa kapılarının ya da büyük hânelerin temel rekabet sahası hâlini aldı. İdari ve bürokratik sistem de bu dönüşümü zımnen kabullenmiş oluyordu.¹²

Hâneler evlilik yoluyla akrabalık bağları kurmanın yanında köle temini ve intisap yoluyla da genişletilmeliydi. Bir hâne reisi önce oğulları ve damatlarına sonra hânedede eğitilen kölelere ve tabilere güvenirdi. Bunların arasında gelecek vadettiği düşünülen erkekler evlilik yoluyla hâneye entegre edilirdi. Hâne reisleri başka hâneler, hizmet dalları veya İstanbul ile taşra arasında ittifaklar ararlardı. Öncelik bir hâne mensubunun stratejik bir mevkiye tayin ettirilmesi idi ki hâne bu sayede menfaatlerini koruyabilirdi. Ayrıca yüksek makamların sunduğu ayrıcalıklar kitleleri kendilerine çekmekte oldukça etkili olduğundan elit hânelerin genişlemesini kolaylaştırmaktaydı.

Bu noktada, söz konusu süreci daha somut bir şekilde izah etmek için şu önemli kavramları birlikte değerlendirmek gerekir: hâne, kapı ve nihayetinde bu tezin merkezî kavramı olan hizip. Hâne ya da hanedan, akrabalık, hemşehrilik ya da patronaj ilişkilerini kapsayan bir kavram olarak kaynaklar ve literatürde kullanılmıştır. Kapı ve hâne birbirini büyük oranda kapsamaktadır, ancak kapının çok daha geniş siyasal bir bütünü ifade ettiği düşünülebilir. İmparatorluk içindeki en önemli ve büyük hâne Sultanın kendi hânesi olan

¹² Carter Vaughn Findley, "Political Culture and the Great Households," in *The Cambridge History of Turkey*, vol. 3 (Londra: Cambridge University Press, 2006).

Osmanlı hanedan ailesinin bizzat kendisiydi.¹³ Hathaway'e göre Osmanlı sarayının mekânları (mutfaklar, bahçeler, has odalar, harem) teşkil ettiği askerî hânenin unsurlarıyla (iç oğlanlar, muhafızlar ve bunlara eğitim veren -Enderun gibi- okullar) birleşmektedir. Hanedana yani Osmanlı hânesine hizmet eden kullar -baltacılar, bostancılar, yeniçeriler gibi bir kısmı- hem askerî hem de sivil bir rol oynamaktaydı.¹⁴ Osmanlı hanedanı her ne kadar en önemli ve en büyük hâne olsa da kendisinin merkezdeki ve taşradaki daha küçük taklitleri olan vezir, vali hâneleriyle ve de İstanbul'daki kullardan oluşan- yeniçeri ocağı gibi- organizasyonlarla siyasi rekabet içinde olabiliyordu.¹⁵ Bunların yanında Hathaway hâneyi yalnızca yüksek rütbeli elitlerin faydalandığı bir yapı olarak almaz. Osmanlı Mısır'ı örneğinde, düşük rütbeli komutanların bile kışlalarında yahut evlerinde tabiler edindiklerini, teşkil ettikleri küçük hâneleriyle stratejik ittifaklar kurduklarını ve hânelerini sosyal mobilizasyon aracı olarak değerlendirdiklerini anlatır.¹⁶

Özellikle, imparatorluk gücünün merkezde giderek genişleyen çıkar grupları (*interest groups*) arasında dağıldığı “Kanuni Sultan Süleyman sonrası” dönemlerde (*Post-Süleymanic Era*), bu rakip güç odakları arasındaki gerilim yoğunlaşmıştı. İmparatorluğun gücünün Saray'daki ve İstanbul'daki “çıkar gruplarının” çepere doğru gittikçe genişleyen ağı içinde azaldığı ve güç için mücadele eden bu gruplar arasındaki gerginliğin arttığı kaydedilir.¹⁷ Ayrıca bu hâneler eyaletlerde derin kökler edinirler ve merkezden bağımsız mahmîler (*clients*) toplarlar ancak Osmanlı hanedanı ile de simbiyotik bağlarını sürdürürler.¹⁸ Bu noktada kısaca hânelerin, kapıların vb. ilişki ağlarının teşkil edilip genişlemesinde önemli bir yeri olan hami/mahmî ilişkisi üzerinde durmak gerekebilir. Hami/mahmî ilişkisi genel itibarıyla üç temel boyutta değerlendirilir.¹⁹ Buna göre ilk olarak böylesi bir ilişki eşitsiz/asimetriktir. Hami statüsü itibarıyla mahmîlerinden üstündür ve alt statüdeki mahmîler

¹³ Jane Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalan Özsoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 18.

¹⁴ Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 18.

¹⁵ Jane Hathaway, “The Household: An Alternative Framework for the Military Society of Eighteenth-Century Ottoman Egypt”, *Oriente Moderno* 1, sy 18, 1999, s. 58.

¹⁶ Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 21.

¹⁷ Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 18.

¹⁸ Jane Hathaway, “Rewriting Eighteenth Century Ottoman History”, *New Historiographies of the Ottoman Mediterranean World*, c. 19, 2004, s. 46.

¹⁹ Aysel Yıldız, *Kenar Adamları ve Bendeleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2018, s. 20.

haminin “adamı”, “tâbisi”, “bendesı” veya “kölesi” konumundadır. İkincisinde ilişkiler karşılıklı bir çıkar ortaklığına dayanır yani hamı mahmîye ödöl ve koruma sağlarken buna karşılık mahmî hamisine hizmet sunar. Bu türden bir himaye hamıye yalnızca güç ve cömertlik sergileme imkânı sunmayıp aynı zamanda onun meşruiyetine de katkı sağlar.²⁰ Üçüncü olarak ise patronaj ilişkileri gayri resmi ve şahsi olabilir. Taraflar birbirlerini şahsen tanır aralarında gönüllölük esaslı sadakate dayanan bir ilişki vardır. Kısacası gerek merkezde gerekse taşrada bu türden organizasyonların teşkil etmesinin esas nedeni bu ağların mensuplarına sunduğu “bilgi ve kaynaklara, iktidar ve ayrıcalıklara özellikle de mali imkanlara” ulaşımındaki avantajlardı.”²¹ Tüm bunlara erişim imkânı daha güçlü ilişki ağlarının teşkiline zemin hazırlamaktaydı.

Hathaway’ın araştırmalarındaki en önemli kavramlardan olan “hizip” -yukarıdaki zemin üzerinde- temelde bir askeri hâne grubunun diğerleriyle ittifak yaparak teşkil ettiğı bir organizasyon olarak tanımlanır.²² Hathaway 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı Mısır toplumunu ikiye bölen askeri-siyasi hizipler olan ve çok sayıda hânedan meydana gelen Fikâriilerin ve Kasimîilerin en göze çarpan özelliklerinin “iki taraflılık” olduğunda ısrarcıdır.²³ Bu iki hizip her ne kadar Mısır’a özgü olsa da “iki taraflı hizipler” farklı kökenlerden gelen nüfusları barındıran adem-i merkeziyetçi imparatorlukların bir özelliğidir ve doğaları gereğı esasında bölücü ya da parçalayıcı değildir.²⁴ Ona göre uzak bölgelerden ve farklı yaşam koşullarından gelen çok sayıda üyeyi bünyesinde barındıran toplumlarda ortak birer kimlik oluşturmak azımsanacak bir başarı değildir. Ve hizipsel kimlik Osmanlı Mısır’ının siyasal kültürü içerisine dâhil olan kitleyi parçalara ayırabilecek farklılıkları aşağıya çekmiştir. Hathaway burada hizipsel kimliğin, “bir hizbin birbirine benzemeyen grupları içine dâhil etme kapasitesinin -etnik köken, din, dil gibi faktörler

²⁰ Betöl İpşirli Argıt, *Life after the Harem Female Palace Slave, Patronage, and the Imperial Ottoman Court* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020) s. 7.

²¹ Akbulut, “Aileler ve Haneler”, s. 52.

²² Hathaway, *Osmanlı Mısır ’ında Hâne Politikaları*, s. 18.

²³ Jane Hathaway, *İki Hizbin Hikayesi Osmanlı Mısır ve Yemeni ’nde Mit, Bellek ve Kimlik*, çev. Cemil Boyraz (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009) s. 2.

²⁴ Kasimiler Çerkeslerin ve Boşnakların ağırlıkta olduğü bir bileşimden meydana gelirken, Fikâriiler Anadolu Türkleri, Rumlar, Boşnaklar, Çerkesler, Gürcüler, Ermeniler ve Lazlar gibi pek çok etnik kökenden meydana geliyordu. Bkz. Hathaway, *İki Hizbin Hikayesi*, s. 52-53-54.

üzerinden temellenen diğer tüm milletlerden farklı olsa da- 19. ve 20. yüzyıllardaki milli kimliğin göreceği işlevi yerine getirdiği görüşündedir.

Hizip dili üzerinden yürütülen tartışmalara nispeten, 18. yüzyıl siyasi yapısında hâne/hânehalkı, paşa kapısı, aile gibi sosyal-siyasal yapıların nasıl etkin oldukları giderek daha fazla araştırmanın konusu olmakta. Bu tez bağlamında incelenen, Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa'nın merkezinde olduğu ilişki ağlarının yukarıda literatür üzerinden tanımını verdiğimiz kavramların hangisi altında değerlendirmeye münasip olduğu ise önemli bir soru olmaktadır. Moralı Beşir Ağa etrafında şekillenen ilişki ağlarının mensupları arasında akraba oldukları hatta taşradaki önemli ailelerden geldikleri tespit edilen kimseler mevcuttur. Fakat bunun bir hâne anlatısı olduğunu iddia etmek oldukça eksik bir değerlendirme olur. Zira bu ilişki ağlarının mensupları arasında birbirleriyle akrabalık bağı bulunmayan katipler, çuhadarlar, silahşorler gibi doğrudan Beşir Ağa'nın hizmetinde bulunan kimseler de mevcuttur. Fakat aynı şekilde vezirler ve ilmiye mensupları gibi onun emri altında bulunmayan ancak ona yakınlıkları dolayısıyla aşağıda yer verilen kimseler de vardır. Dolayısıyla bu ilişki ağlarının toplamı göz önüne alındığında doğrudan bir hâne yahut yalnızca bir Ağa Kapısından bahsetmek de mümkün değildir.

Beşir Ağa'nın çevresinde şekillenen bu ilişki ağı, Hathaway'in tartıştığı ikili hizip (*faction/two-sided faction*) kavramına yakın dursa da Hathaway'in tanımladığı bu “iki taraflı hizip”lerin temelinde askeri hâneler bulunur ve her bir hizip kendisini rakip hizipten ayırmak için bir çatışma içerisinde çaba sarf etmektedir. *İki Hizbin Hikayesi Osmanlı Mısırı ve Yemeni 'nde Mit, Bellek ve Kimlik* çalışmasının “Renk İkiliği” başlığı altında Fikârielerin beyaz bayrak taşıdıklarını, Kasimîlerin renginin ise kırmızı olduğunu, ve bu rengin Kasimîler arasında yaygın kullanışı anlatılırken “Çatışan Semboller” başlığı altında ise hizipsel kimliğin sembolik bir işareti olarak mızrakların ucuna asılan topuz ve diskleri hatırlatılır.²⁵ Moralı Beşir'in etrafında şekillenen ilişki ağlarının mensuplarının dâhil olduğu pek çok çatışma tespit edilse de bu çatışmaların sabit “iki taraf” etrafında seyretmediği gayet belirgindir. Dolayısıyla Moralı Beşir Ağa'nın çevresinde toplanıp bazı rakip faktörlerle çatıştığı tespit edilen bu grubun yalnızca “hizip” kavramı altında değerlendirilmeye alınması

²⁵ Hathaway, *İki Hizbin Hikayesi*, s. 42, 47.

basitçe literatürdeki alternatif kavramların bu konudaki ihtiyaçları karşılamamasından kaynaklanmaktadır.

Moralı Beşir Ağa hizbinin tanımlanmasından önce bu tezin hizip kavramına nasıl yaklaştığı değerlendirilmelidir. Bir hizip, “üyeleri bir lidere, çeşitli bağlarla bağlı olan ve diğer benzer gruplarla iktidar için rekabet eden siyasi-sosyal-kültürel bir grup” olarak tanımlanabilir.²⁶ Hizipler organizasyonel üyelerin bir alt kümesinin diğer üyelerden kısmen veya tamamen zıt bir kolektif kimlik geliştirmeye başladığı durumlarda ortaya çıkar.²⁷ Bu durumda bir hizip basitçe, daha büyük bir organizasyon içindeki diğer üyelerle çatışma hâlinde olan alt grup olarak da tanımlanabilir. Hizipçilik kavramı ise birçok sosyal hareket araştırmacısı tarafından daha geniş bir sosyal hareket içindeki organizasyonlar arası çatışmayı anlamak için kullanılmıştır.²⁸ Hizip diliyle farklı sosyal hareket kollarının nasıl oluştuğunu ve etkileşim kurduğunu anlamak mümkündür.

Bu bağlamda, Beşir Ağa’nın teşkil ettiği siyasi etkisi ve mali gücü olan yapının bir hizip olarak tanımlanması mümkündür. 1752’de Beşir Ağa ve adamları birkaç hafta içinde tasfiyeye uğrarken, bu tasfiyeleri yürütenler karşılarında bir siyasi hizip görüyorlardı. Nitekim sorgulamalar gruplar hâlinde yapılıyor, evraklar gruplar hâlinde tutuluyor ve bu kimseler bir grup hâlinde hapsediliyorlardı. Diğer bir ifade ile, tasfiyeleri yapanlar karşılarında, bir şekilde birleşmiş, ortak menfaatleri için kanuna uygun ya da kanunsuz işler yapabilen ve yaptıkları işler bağlamında ortak oldukları düşünülen bir hizip vardı. Bu hizbin, fikri ya da ideolojik bir bağlamı olabileceği gibi, Beşir Ağa’nın kesp ettiği siyasi gücü mali bir güce devşirme ve mali gücü siyasi bir güce çevirebilme kapasitesi vardı. Öte yandan bu yakınlaşmanın, kültürel ya da sosyal temelleri de olabilir. Bu tez bağlamında derinlemesine incelenmeyecek olsa da Beşir Ağa’nın ve hizip mensuplarının sahip oldukları kitaplar, katıldıkları meclisler -hatta bazılarının aidiyetleri- gibi unsurlarla, belli bir kültürel kimliğe sahip olduklarını söylemek de mümkündür. Moralı Beşir Ağa’nın hizbini ve bu hizbin siyasi

²⁶ Elif Özgen, “Grand Vizier Koca Sinan Paşa and Factional Politics in the Court of Murad III”, (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010), s. 2; Robert Shephard, “Review: Court Factions in Early Modern England” in *The Journal of Modern History* 64, no. 4 (1992): 722.

²⁷ Kelsy Kretschmer, “Factions/Factionalism”, *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, (2013) s.1. https://www.academia.edu/12179833/Factions_Factionalism (erişim 20.8.2023).

²⁸ Kretschmer, “Factions/Factionalism”, s.1.

bir tasfiyeye uğramasını konu edinen bu tezin temel iddialarından biri, 18. yüzyıl Osmanlı siyasi sisteminde hâne, hânehalkı ya da kapı kavramlarının yanında, en az bunlar kadar faal olabilen, benzer bir yapılaşmanın daha olduğudur, ki bu da tarihsel gerçekliği olan belli bir tanıma sahip olmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM: MORALI BEŞİR AĞA’NIN KATLİNE SEBEP OLAN SİYASİ VE SOSYAL ZEMİN

1.1 Moralı Beşir Ağa

Beşir Ağa, Mora muhassılı Ahmed Paşa’nın kölesiydi.²⁹ III. Ahmed’in padişahlığında (1703-1730) Şehzade Mahmud’a [I. Mahmud] hediye edilmiş³⁰ ve geldiği hâneye nispetle “Moralı” lakabıyla maruf olmuştu.³¹ Ancak bu ifade onun için kaynakların zikrettiği lakaplardan yalnızca biriydi. Kur’an hafızı olması dolayısıyla “Hâfız”, selefine nispetle “Küçük” nadiren de olsa “Hattat” diye anılırdı.³² Beşir Ağa’nın entelektüel durumunu, kültürel dünyasını anlatan bir metinde kendisinden “Hâfız” ya da “Hattat” diye bahsetmek yerinde olacağı gibi selefiyle ilişkisinin yahut dârüssaâde ağalığı tarihindeki yerinin ön planda tutulduğu bir metinde de kendisinden “Küçük” diye bahsetmek yerinde olurdu. Ancak Moralı Beşir Ağa’nın tesis ettiği hizbi tanımlayan, Beşir’in ilişki ağlarını ve kendisi etrafında şekillenen mensubiyetleri tartışan bu tezde tercih edilen lakabı da geldiği hâneye nispetle kullanılan “Moralı” oldu.

Moralı Beşir Ağa’nın doğum tarihini tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Böyle bir tahmin için ölüm yaşından yola çıkmak gerekli olabilir. Fakat, onun kaç yaşında idam edildiğine dair farklı iddialar bulunur. Hammer, Beşir Ağa’nın idam edildiğinde 29 yaşında olduğunu kaydederken, Nepluyev Beşir Ağa’nın göreve başladığında 33 yaşında olduğunu

²⁹ Abdülkadir Özcan “Beşir Ağa, Moralı”, *DİA*, c.5, 555-556.

³⁰ Etiyopya kökenli hadımlar en pahalı köleler arasında yer aldığından, genellikle sadece askeri-idari büyükler veya zengin tüccarlar tarafından satın alınabilirlerdi. Böyle bir genç hadım kısa bir süreliğine bir seçkinin hânehalkında bulunur, bu kısa tecrübenin ardında da hâne sahibi tarafından Saraya sunulurdu. Kuvvetle muhtemel Moralı Beşir Ağa da bu Habeşi genç hadımlardan biriydi. Bkz. Hathaway, “Households in the Administration of the Ottoman Empire”, s. 144-145.

³¹ Jane Hathaway, *Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası*, çev. A. Fethi Yıldırım (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021). s. 57.

³² George Junne, *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire Networks of Power in the Court Of the Sultan* (Londra; New York: IB Tauris, 2016), s. 192; Reşad Ekrem Koçu, “Beşir Ağa (Hâfız Hattat)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, c.5, 2599-2600.

nakleder.³³ Her iki rivayetten de anlaşıldığı üzere Moralı Beşir Ağa idamından altı yıl önce, doksan yaşını aşan Büyük Beşir Ağa'nın yerine geçtiğinde en fazla yirmili yaşların sonlarında olmalıydı.

Moralı Beşir Ağa 1730'da I. Mahmud'un cülusunun ardından onun musahipleri arasına girdi.³⁴ Müstakbel dârüssaâde ağalarının kariyerlerinin başında müsahip olmaları; hatta sayıları sekiz ila onu bulan musahipleri denetleyen baş müsahip rütbesine yükselmeleri teamüldendi.³⁵ Bunun ardından Büyük Beşir Ağa tarafından hazinedâr-ı şehriyari tayin edildi.³⁶ Şemdânizâde Moralı Beşir'in dârüssaâde ağalığından önce on beş yıl bu görevde kaldığını kaydeder.³⁷ Bu tayinde bağlayıcı olan yüksek ihtimalle Büyük Beşir Ağa'ya yakınlığından ziyade I. Mahmud'la ilişkisiydi. Ancak Şemdânizâde'nin Moralı Beşir'in hazinedarlık süresiyle ilgili verdiği bilgi yukarıdaki rivayetlere şüpheyi yaklaştırmayı gerektirir. Bu durumda en iyi ihtimalle 33 yaşında dârüssaâde ağalığına getirildiği kabul edilse I. Mahmud'un musahipliğinden hazinedarlığa tayin edildiğinde 18 yaş civarlarında olduğu anlaşılır.

Padişahın hazinedarlığına getirilen bu genç ağa, o tarihlerde epey kocamış Büyük Beşir Ağa'nın en güvenilir adamlarından olmalıydı. Fakat bu zahiren akla gelen yorumu bir miktar tetkik etmek gerekir. Büyük Beşir Ağa toplamda yirmi dokuz yıl sürdürdüğü dârüssaâde ağalığının son aylarında (Haziran 1752'ye doğru) epey hastalanmış, geçirdiği bir krizin neticesinde bir süre bilinci kapalı hâlde yatmıştı. Ahmet Resmî Efendi o sıralarda Büyük Beşir Ağa'nın cüssesinin iriliği ve yaşının ilerlemesinden dolayı çok zorluk çektiğini yazar.³⁸ Geçirdiği krizin ardından sol yanına felç inen ve kulakları işitmeyen Büyük Beşir

³³ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787" s. 225; Jane Hathaway, *Darüssaade Ağası Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2022) s. 208.

³⁴ Müsahip, sohbet kökünden gelen ve "sohbet ehli kimse, arkadaş, dost" anlamına gelen bir kelimedir. Musahipler, padişahın sohbet ve eğlence arkadaşı olmanın yanı sıra, devlet işlerinde görüşlerine başvurulabilen resmî görevlilerdi. Bkz. Mehmet İpşirli, "Musahip", *DİA*, c.31, s. 230-231.

³⁵ Hathaway, *Beşir Ağa*, s. 51.

³⁶ Hathaway, *Beşir Ağa*, s. 57.

³⁷ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevarih*, ed. Münir Aktepe (İstanbul: İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976) c.1, s. 164.

³⁸ Ahmed Resmi Efendi, *Hamîletü'l-Küberâ*, ed. Ahmet Nezihi Turhan (İstanbul: Kitabevi, 2000) s. 63.

Ağa'nın biraz iyileştiğinde I. Mahmud'u Hazinedâr-ı şehriyari Moralı Beşir'e karşı uyardığı ve vazifesinin devredilebileceği üç farklı harem ağası tavsiye ettiği nakledilir.³⁹

Büyük Beşir Ağa III. Ahmed'in saltanatında on üç yıl dârüssaâde ağalığında bulunmuştu, fakat yine de ona en yakın kimselerden değildi. Daha ziyade kafesteki Şehzade Mahmud'un akıl hocası konumundaydı.⁴⁰ I. Mahmud'un tahta çıkmasının ardından Büyük Beşir Ağa ona devlet yönetimiyle ilgili yerinde tavsiyeler vermeye başladı ve bu sayede büyük bir nüfuz elde etti.⁴¹ Moralı Beşir Ağa bu resme I. Mahmud'un şehzadelığının muhtemelen sonlarına doğru girdi ve Büyük Beşir Ağa'nın ölümünün ardından onun bu misyonunu devam ettirdi.⁴² İngiliz elçisi James Porter, Moralı Beşir Ağa'nın selefinin misyonunu üstlenmesiyle elde ettiği bu nüfuzundan kimsenin memnun olmadığını yazar.⁴³

Nepluyev'e göre de Büyük Beşir Ağa ile Moralı Beşir Ağa'nın arası hiç de iyi değildi. Nepluyev Büyük Beşir Ağa'nın Moralı Beşir'den pek hazzetmemesinin hatta Moralı Beşir'in sarayda pek seveninin olmamasının sebebini Moralı Beşir'in "fazla genç, asabi ve para düşkünü" olmasından kaynaklandığını iddia eder.⁴⁴ Ancak Büyük Beşir Ağa'nın kendi adamlarından birini I. Mahmud'un hazinedarı olarak tayin ettirmeye gayret etmesinin sebebi muhtemelen yalnızca bunlarla sınırlı değildi. İzzî Süleyman Efendi'den alıntıyla "dârüssaâde ağaları hazinedâr ağalardan ola geldiği rusûm-i ma'rûfeye binâen"⁴⁵ muhtemelen Büyük Beşir Ağa da yaklaşmakta olan ölümünün ardından dârüssaâde ağalığı makamının 'kendi tâbileriyle/kendi tâbileri için' muhafaza etme arzusu içerisindeydi. Ancak Büyük Beşir Ağa'nın talebi yerine getirilmedi, yani hazinedâr ağa olarak kendi tasdik ettiği bir kimse tayin edilmedi.

³⁹ Hathaway'e göre dârüssaâde ağalığının etkisinin zirvesi, 1717'den 1744'e kadar makamda kalan Hacı Beşir Ağa'nın kariyerinde temsil edilmektedir. Onun gücü belirli bir padişahın, sultan annesinin veya sadrazamın ittifakıyla sınırlı değildir. Aksine Hacı Beşir Ağa, Sultan Ahmed'i deviren ve Osmanlı siyasetinde benzeri olmayan 1730 olaylarının karmaşık koşullarında bile sağ kalmayı başarmıştı. Bkz. Hathaway, *Darüssaade Ağası*, s. 208; Hathaway, "Households in the Administration of the Ottoman Empire", s. 144.

⁴⁰ Hathaway, *Darüssaade Ağası*, s. 199.

⁴¹ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)" (Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2016) s. 190.

⁴² Özcan "Beşir Ağa, Moralı", *DİA* V, 555-556.

⁴³ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 190.

⁴⁴ Hathaway, *Darüssaade Ağası*, s. 208.

⁴⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 935.

Hathaway ‘Hazinedâr-ı şehriyârinin’ “rakip bir himâye şebekesi”nden (*a rival patronage network*) seçilerek dârüssaâde ağalarının nüfuzlarının kırılmaya çalışıldığını varsayar.⁴⁶ Büyük Beşir, her ne kadar Küçük Beşir’i (Moralı) belli bir noktaya kadar himâyesinde yahut gözetimi altında bulundursa da Moralı Beşir Ağa ondan uzaklaşmış ve padişaha olan yakınlığı ile farklı bir nüfuz halkası geliştirmeyi başarmış olmalıydı. Netice itibariyle, yabancı gözlemcilerin bilgi kaynaklarının spekülâtif ve Osmanlı kaynaklarının da epey ketum olmalarından dolayı bu hususları tam anlamıyla aydınlatmak mümkün gözükmemektedir.

Moralı Beşir Ağa’nın yaşını tam olarak tespit etmek mümkün olmasa da dârüssaâde ağalığı süresince oldukça genç ve geçirdikleri operasyonlardan dolayı otuzlu yaşlarından itibaren ciddi sağlık sorunlarıyla mücadele eden hadım ağalarına nispetle gayet dinç olduğu bilinmektedir. Hatta R. E. Koçu, Moralı Beşir’in tüfek atıcılığına meraklı, kemankeşliğe hevesli ve pehlivan edalı olduğundan bahseder.⁴⁷ Fakat yine de dârüssaâde ağalından önce kaç yıl hâzinedar ağa olduğu ve bu sıralarda kaç yaşlarında olduğunu tespit etmek mühimdir. Nitekim bu bilgi, Moralı Beşir’in kurduğu hizbin temellerini gösterebilecek bir keyfiyet arz eder. Ayna zamanda Hathaway’in işaret ettiği rakip himâye şebekesinin ne zaman teşkil edilmeye başlandığını tespit etme noktasında da işlevseldir. Uzun yıllar boyunca hazinedar ağalık yapan Moralı Beşir’in bir rakip himâye şebekesi yahut bu tezin iddiasıyla bir hizip teşkil etmek için oldukça yeterli vakti var demektir. Neticede 3 Haziran 1746’da Büyük Beşir Ağa vefat edince Moralı Beşir Ağa teamül bozulmadan dârüssaâde ağası olarak tayin edilir ve ilk icraatlarından biri Büyük Beşir Ağa tarafından kendi yerine önerilen rakip ağaları Mısır’a gönderip Saray’dan uzaklaştırmak olur.⁴⁸ Yine vazifesinin ilk aylarında Büyük Beşir Ağa’ya yakınlıklarıyla bilinen, Şeyhülislam Esad Efendi’nin Mekke’ye gönderilmesinde ve kendi tayininden iki ay on gün sonra Sadrazam Seyyid Hasan Paşa’nın azledilmesinde de dahli olmuştur.⁴⁹

⁴⁶ Hathaway, *Dârüssaade Ağası*, s. 208.

⁴⁷ Koçu, “Beşir Ağa (Hâfız Hattat)”, s. 2599-2600.

⁴⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 935.

⁴⁹ Bkz. Seyyid Hasan Paşa ve Beşir Ağa.

Böylelikle parçası olmadığı ve dolayısıyla kendi kuracağı ya da kurmuş olduğu hizbin rakibi olan bu “himâye şebekesinin” nüfuzunu kırmaya başlayan Moralı’nın bunu kimlerle yapabildiği bir diğer ifadeyle onun içinde bulunduğu “himâye şebekesi” ya da hizbi merak konusudur. Vazifesinin son birkaç yılında Moralı’nın kurduğu ve idare ettiği hizbin mensuplarını takip etmek mümkünken, bu hizbin oluşum aşamalarını, Moralı’nın vazifesinin ilk dönemlerinde takip edebilmek nispeten zordur.

1.2 Moralı Beşir Ağa ve Sadrazamlar⁵⁰

1746-1752 yılları arasında sadarete bulunan beş paşadan dördünün tayin yahut azlinde doğrudan ya da dolaylı olarak Beşir Ağa’nın dahlinin bulunduğu dair bir kanı mevcuttur. B. Argıt, Beşir Ağa’nın altı sene süren dârüssaâde ağalığı boyunca “çırak-ı hâs” diye sadrazamları kendi adamlarından tayin ettirdiğinin altını çizer.⁵¹ Şemdânizâde Beşir Ağa’nın desteğiyle sadarete gelen sadrazamların durumunu şöyle değerlendirir: Kendilerinin [Moralı Beşir Ağa’ya] yakınlıkları nedeniyle *mühür sahibi* olduklarını biliyorlardı. Bu nedenle, zorunlu olarak güçsüz bir pozisyonda kalıyorlardı. Halbuki sadrazam her ne kadar -geçmişte örnekleri olduğu gibi- ağanın yardımıyla sadarete getirilse de halkın gözü sadrazamdadır, onu sadarete getirende değildir.⁵² Nitekim 1752 yılına yaklaşıldıkça Beşir Ağa’nın bu konudaki etkisi, nüfuzuyla doğru orantılı değerlendirmeye müsait bir şekilde iyiden iyiye görünür hâle gelir. Hathaway Moralı Beşir’in kaderini “sıra dışı” olarak tanımlar çünkü onun kaderi dârüssaâde ağalığının bu nüfuzuna karşı çıkan bir muhalefetin sonucunda şekillenir.⁵³

⁵⁰ Seyyid Hasan Paşa 23 Eylül 1743-9 Ağustos 1746; Tiryâki el-Hac Mehmed Paşa, 9 Ağustos 1746-24 Ağustos 1747; Firârizâde/Boynueğri Seyyid Abdullah Paşa, 24 Ağustos 1747-3 Ocak 1750; Divitdâr Mehmed Emin Paşa, 3 Ocak 1750-1 Temmuz 1752 ve nihayetinde 1 Temmuz 1752’de Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa’nın sadarete getirilmesinden 10 gün sonra Moralı Beşir’in idamıyla 1752 tasfiyeleri başlar.

⁵¹ Betül İpşirli Argıt, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017) s. 161.

⁵² Şem’dânî-zâde, *Mür’î’t-Tevarih*, c.1, s. 165.

⁵³ Bir sadrazamla bir dârüssaâde ağası arasındaki çatışmanın en açık örneği Moralı Beşir’in idamından iki yıl sonra dârüssaâde ağalığına getirilen Ebukûf Ahmed Ağa ile (görev süresi 1754-1757) Sadrazam Ragıp Mehmed Paşa arasında yaşandı. Ebukûf Ahmed Ağa’nın mahmisi Hüseyin bin Mekkî o tarihlere değin Azmzâde ailesinin kontrolünde olan Şam valiliğini hamisinin de etkisiyle elde etmişti. Ragıp Mehmed Paşa ise dârüssaâde ağasının böylesi önemli tayinlere bir daha müdahale etmesini önlemeye kararlıydı. Bkz. Hathaway, *Beşir Ağa*, s. 128-129.

Ancak Moralı'nın selefi Büyük Beşir Ağa'nın nüfuzunun farkında olan sadrazamlardan bazılarının bu örüntüyü bozmaya gayret edecekleri açıktır.

Diğer yandan Patrona İsyanıyla (1730) amcasının tahttan feragati I. Mahmud'u yeni bir "Damat İbrahim Paşa vakasına" karşı tedbirli olmaya sevk etmektedir.⁵⁴ İngiliz elçisi James Porter bu tedbirlerden birini, ileride anlatılacağı üzere Sadrazam Seyyid Abdullah Paşa'nın azliyle ilgili yazdığı raporunda beyan eder. Porter bu azli "hükümdarın yerleşmiş düzeni ve iradesi" ile bağdaştırır.⁵⁵ Buna göre I. Mahmud'un sadrazamların iktidar alanlarını sınırlandırmak gayesiyle onları uzunca bir süre makamlarında tutmamaya gayret etmesi sadarete getirilmelerinden sonra kısa süre içerisinde onlarla anlaşmazlık yaşamaya başlayan Beşir Ağa'nın lehine işlemiş gözükmektedir.⁵⁶

Bir miktar mübalağa olmak kaydıyla Şemdânizâde, çarşamba günleri düzenlenen ağa divanının sadrazam divanlarını gölgede bırakmaya başladığı bir düzenden bahseder.⁵⁷ Beşir Ağa'nın talep ettiği veya rıza gösterdiği tayin ertelenmez, hatta sadrazam tarafından 'beş yüz kuruşa görülen bir iş', Ağa tarafından 'bin kuruşa görülse' dahi işin taliplisi "bin kuruş ile vücûda gelir ise gelsün, Ağa tarafından vücûda gelsün; zîrâ ben maksadına nâ'il olduktan sonra bir talibi zuhûr eder, Ağa tarafından benim elimden alır; vezirin verdiği işe yaramaz" deyip Ağa'nın kapısını tercih ederdi.⁵⁸ Şemdânizâde Beşir Ağa'nın cümle devlet erkanına hâkim olmakla yetinmeyip sadrazamlara dahi "sen benim çırağımsın edasıyla" yaklaştığını nakleder.⁵⁹ Efendileri böyleyken adamları da Beşir Ağa'dan aldıkları güç ile "sâir kimse şöyle dursun üç tuğluları sallamayıp vüzeraya zâim nazarıyla edâ ederler" onlara dahi zorluk çıkarmaktan geri durmazlardı.⁶⁰ En basitinden bu adamlar kapıcı-başı, silahşor, zâim ve hatta vezir çuhadarları tarafından yapılması adet olan işlere kendileri gidip, örneğin bir vezir

⁵⁴ S.J.P. Larpent, *İngiliz Büyükelçisi Sir James Porter ve Sir George Larpent'in Kaleminden Türkiye'nin Bir Asrı (1747-1850)*, çev. Esma Selçuk Demir (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013) s. 81.

⁵⁵ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 214.

⁵⁶ Büyük Beşir Ağa'nın hayatının son on altı yılındaki sadrazamların seçiminde büyük rol oynadığını ve hiç kimsenin bu görevde birkaç yıldan fazla kalmasına imkân tanımadığını tespit etmiştir. Bu durumda I. Mahmud kafesteki şehzadeliğinden itibaren akıl hocalığını yapan Büyük Beşir Ağa'nın sadaret makamına karşı tutumunu benimsemiştir. Bkz. Hathaway, "Households in the Administration of the Ottoman Empire", s. 144.

⁵⁷ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 165.

⁵⁸ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 164.

⁵⁹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 165-166.

⁶⁰ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 165-166.

çuhadarının bir kese hizmet bedeli alacağı işten altmış kese hizmet bedeli talep ederlerdi.⁶¹ Onların bu gasıp hareketlerine müdahale etmek ise neredeyse imkansızdı. Bir diğer ifadeyle kendi hizbini tesis eden Moralı Beşir Ağa bir iktidar alanı kurmuş, bu sayede sadrazam tayinlerine dahi müdahale etme imkânı bulmuştu. Fakat gerek kendisinin gerekse adamlarının gasıp hareketleri sadaret makamının sınırlarını zorlayacak raddeye geldiğinden 1752 tasfiyelerine kadar Beşir Ağa'nın lehine sonuçlanacak iktidar çatışmaları yaşanmıştı.

Takriben 17. yüzyılın ortalarından itibaren şekillenmeye başlayan ve Osmanlı siyasi yapısında 18. yüzyılın bir normal hâlini alan büyük paşa kapılarının merkez siyasetindeki rolleri, Moralı Beşir tarafından taklit edilir hâle gelmişti.⁶² En az bir “üç tuğlu” adamı kadar iş gören adamları vardır ve tayinlerde söz hakkı elde etmeye başlamıştır. Esasında Moralı'nın selefi de merkez siyasetinde önemli bir rol sahibi olmuştu. Hathaway onu “vezir belirleyen kişi” diyerek tanımlar.⁶³ 18. yüzyılın önemli yazarlarından Teberdar tüm dârüssaâde ağalarının bozgunculuklarını izah etmek için, Moralı'nın dârüssaâde ağalığından beş yıl önce bir eser kaleme almıştı.⁶⁴ Dönemin bir diğer dârüssaâde ağası Uzun Süleyman Ağa'nın dokuz senelik görev süresinde üç sadrazam değişikliğinde etkili olması Teberdar Derviş Abdullah'ı epey öfkeliendirmekteydi.⁶⁵ Fakat Moralı'nın görevi esnasında kurduğu siyasi hâkimiyet seleflerine göre hem çok daha görünür hem de geniş olmuştu. Onun bu atılımı sadece kendisinin değil, tüm hizbinin bu yüzyılda pek benzeri olamayan yoğun bir tasfiye sürecine maruz kalmasıyla noktalananaktı. Bu bağlamda, Moralı'nın dârüssaâde ağalığı döneminde görev yapan sadrazamların başlarından geçenlere göz atmak, onun tesis ettiği iktidar sahasını anlamak için önemli olabilir.

⁶¹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 166.

⁶² Mehmet Y. Akbulut, *Hekimoğlu Ali Paşa Paşalar Çağının Şeyhülvezerası* (İstanbul: Timaş, 2022) s. 24-8.

⁶³ Hathaway, *Beşir Ağa*, s. 83.

⁶⁴ Derviş Abdullah anlatısını 1741 yılına kadar getirir. Hacı Beşir Ağa dârüssaâde ağasıdır ve Moralı Beşir'in dârüssaâde ağalığına beş yıl vardır. Bkz. Derviş Abdullah, *Risale-i teberdariye fi ahval-i Dürüssaade*, haz. Pınar Saka (İstanbul: İnkılap, 2011).

⁶⁵ Hathaway, *Dârüssaade Ağası*, s. 189.

1.2.1 Seyyid Hasan Paşa ve Moralı Beşir Ağa

Beşir Ağa'nın teşrik-i mesaide bulunduğu ilk sadrazam Seyyid Hasan Paşa'dır. Seyyid Hasan Paşa, Beşir Ağa'nın göreve başlamasından iki ay on gün sonra azledilir (görev süresi: 23 Eylül 1743-9 Ağustos 1746).⁶⁶ Hasan Paşa 9 Ağustos günü (21 Recep 1159) salı divanının bitiminde Paşa Kapısı'na gitmiş, ancak acilen saraya çağrıldığını haber aldığından geri dönmüştü.⁶⁷ Divan esnasında Beylerbeyi'nde bulunan I. Mahmud Saray'a varır varmaz Hasan Paşa'yı çağırılmış, Silahdar Mustafa Ağa vasıtasıyla mührü almıştı.⁶⁸ Azledilen Hasan Paşa'nın yerine ise sadaret kethüdası Tiryâki Mehmed Paşa sadrazam tayin edilmişti.⁶⁹

Hasan Paşa'nın azline gerekçe olarak iâşe darlığını önleyememesi ve narh işlerine dikkat etmemesi gösterilir.⁷⁰ I. Mahmud'un bu ani kararının arka planında neyin etkili olduğu belirsizdir. Ancak *Hadîkat-ül-Vüzerâ*'da "idâre-i umûr-ı devletde tevfi-k-i Hakk'a makrûn olmuş iken a'dâlarının her bâr gamz ve si'âyetlerinden nâşi" yani adalet üzere olduğu hâlde düşmanlarının iftira ve dedikodularından dolayı azledildiği yazar.⁷¹ Kısa bir müddet sonra da Rodos'a sürgüne gitmesi emredilir.⁷² Hasan Paşa'nın azline sebep olacak iftira ve dedikoduları ortaya atan hasımlarının kim/kimler olduğu açıkça belirtilmez ancak Seyyid Hasan Paşa'nın yeni Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa'yı kısıtlamaya çalıştığı bir takım girişimleri göz önüne alındığında ikisi arasında bir anlaşmazlığın meydana geldiği rahatça söylenebilir. Moralı Beşir Ağa selefi Hacı Beşir Ağa'nın müttefiki olarak bilinen şeyhülislam Pirizâde Efendi'nin Mekke'ye gönderilmesini sağlamış ancak yeni şeyhülislam Mehmed Emin Efendi, Sadrazam Seyyid Hasan Paşa'ya yakın durmuştu.⁷³ Üstelik bu aralıkta ulemanın harem ağalarına başvurmasını yasaklayan, ilmiye mensuplarıyla dârüssaâde ağaları arasında potansiyel bir ittifakı engellemeyi hedefleyen bir fetva çıkarmıştı.⁷⁴ Moralı Beşir

⁶⁶ Ali Rıza Atasoy ve Mehmet Celâleddin Atasoy, *Tokat, Reşadiye'li Sadrazam Seyyid Hasan Paşa Hayat Hikayesi ve Eserleri 1679-1748* (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1990) s. 101.

⁶⁷ Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, c.1, s. 125.

⁶⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 229; Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hâdikatü'l-vüzerâ*, s.72.

⁶⁹ Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, c.1, s. 125.

⁷⁰ Fikret Sarıcaoğlu "Hasan Paşa, Seyyid", *DİA*, c.16, 339-340.

⁷¹ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hâdikatü'l-vüzerâ*, vr. 72.

⁷² *A.DVN.MSHM.d* nr. 152, h. 1019 (Recep 1159/Ağustos 1746).

⁷³ Hathaway, *Darüssaade Ağası*, s. 208.

⁷⁴ Hathaway, *Darüssaade Ağası*, s. 209.

Ağa'nın kendi aleyhine işleyen bu ittifaka karşılık Tiryâki Mehmed Paşa'yı desteklediği anlaşılır. Ayrıca yeni Sadrazam Tiryâki Mehmed Paşa'nın Hasan Paşa'nın azlinin ardından takındığı tutum ikisi arasında da dostane bir ilişki olduğunu düşündürmez. Hasan Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırıldığı ve malının müsadere edildiği süreçte yeni sadrazam Tiryâki Mehmed Paşa'nın yoğun bir mesai harcadığı anlaşılır.⁷⁵ Tiryâki Mehmed Paşa, Hasan Paşa'nın mal varlığının zaptı için uğraştığı sırada Hasan Paşa'nın yakınlarına da oldukça zor günler geçirir.⁷⁶ Çeşitli gerekçelerle Hasan Paşa'ya yakın kimseleri İstanbul'dan uzaklaştırır. Örneğin Paşa'nın damadı Kapıcı-başı Abdi Ağa erzak temini bahanesiyle Trabzon ve Erzurum taraflarına gönderilirken reisülküttap Mustafa Efendi vezaret rütbesiyle Karaman'a gönderilir.⁷⁷

Erzurum ve Hasan Paşa'nın memleketi olan Karahisar-ı Şarkî'ye giden hükme göre I. Mahmud'a "birileri tarafından" Hasan Paşa'nın bölgede çokça malı olduğuna dair haberler iletilmekteydi.⁷⁸ Aynı zamanda burada Hasan Paşa'ya yakınlığı dolayısıyla zimmetinde mal varlığı olduğu düşünülen bazı kimseler de vardı. Bunlar Hasan Paşa'nın kardeşi -aynı zamanda- Karahisâr-i Şarkî Voyvodası Seyyid Hüseyin ile akrabası ve de Hüseyin'in kapıcı-başı olan Osman Ağa'dır. Harem kethüdasının kardeşinin de bölgede olduğu ve bahsi geçen isimler gibi zimmetinde Hasan Paşa'yla ilişkili olabilecek mal varlığının bulunduğu düşünülür. Hasan Paşa'nın azlinden sonra harem hazinesine, ahırlara, evlere ve dükkanlara muhafaza için tayin edilen *istihdam kullarının* yevmiyelerini talep ettikleri arzuhal, Paşa'nın ve yakınlarının İstanbul'daki mal varlığının müsadere süreciyle ilgili aydınlatıcıdır.⁷⁹ Hasan Paşa'nın Fener'deki evinde dört nefer yirmi iki gün beklemiş, Bozdoğan kemeri yakınlarındaki iki evinde yedi nefer kırk bir gün nöbet tutmuştu. Aynı kayıttan sabık sadrazamın bezirgânbaşısının da akıbetini öğrenmiş oluruz. Bezirganbaşının Balat ve Kuzguncuk'taki evlerinde beş nefer nöbet tutmuş, kendisine tâbi bazı Yahudilerin evlerinde ve çarşıdaki dükkanlarında da on beş nefer on sekiz gün boyunca nöbet tutmuştu. Kardeşinin

⁷⁵ Atasoy ve Atasoy, *Tokat, Reşadiye'li Sadrazam Seyyid Hasan Paşa*, s.111.

⁷⁶ Atasoy ve Atasoy, *Tokat, Reşadiye'li Sadrazam Seyyid Hasan Paşa*, s.111.

⁷⁷ Atasoy ve Atasoy, *Tokat, Reşadiye'li Sadrazam Seyyid Hasan Paşa*, s.113.

⁷⁸ *A.DVN.SMHM.d* nr. 152, h. 1049 (Recep 1159/Ağustos 1746).

⁷⁹ *A.DVNS.MHM.d* nr. 154, h. 14 (Şevval 1159/Ekim 1746).

faaliyetleri dolayısıyla yukarıda bahsi geçen Harem kethüdası da Hasan Paşa'nın azlinin ardından aynı uygulamaya tâbi tutulur. Harem kethüdasının konumu belirtilmeyen evinde üç nefer on sekiz gün nöbet tutar. Böylece Hasan Paşa'nın ilişki ve varlık ağı etkisiz hâle getirilmeye çalışılır.

I. Mahmud'un Hasan Paşa'ya yaklaşımı -Tiryâki Mehmed Paşa ve Beşir Ağa'nın aksi yöndeki çabalarına rağmen- müspettir. Hasan Paşa'ya giden hükümler -aşağıda değerlendirileceği üzere- Tiryâki Mehmed Paşa'nın azlinin ardından gönderilen hükümlerdeki gibi hakarete varacak ifadeler içermez hatta yer yer övgü cümlelerine rastlanır.⁸⁰ Nitekim sürgün edildiği Rodos'ta yedi ay kadar kalan Hasan Paşa 1747'nin mart ayında İçel Sancağı mutasarrıflığına, 1748 yılının aralık ayında ise Diyarbakır valiliğine tayin edilir.⁸¹ Hasan Paşa'ya övgülerle dolu hükümlerden biri Ekim 1748'de Diyarbakır'daki vazifesinin devam etmesini bildirir.⁸² Bu övgüler her ne kadar jenerik ve sıradan kabul edilebilse de, Hasan Paşa'nın azlinden sonra İstanbul'da tamamen itibar kaybetmediğinin göstergeleridir, ya da en azından kaybettiği itibarını kısa sürede geri alabildiğini gösterir. Fakat İçel mutasarrıflığı ve Diyarbakır valiliğinde bulunduğu bir buçuk yılın ardından vefat ettiğinde bu itibar, mal varlığını muhafaza için yeterli gelmemiş muhallefâtı mîrî için ikinci kez zaptedilmiş ve müsadereye uğramıştı.⁸³

Hasan Paşa azledildiğinde Beşir Ağa vazifesinde iki ay on günü geride bırakmıştı. Kaynaklar Hasan Paşa'nın azlinden kesin olarak Beşir Ağa'yı sorumlu tutmaz. Fakat yukarıda bahsi geçtiği üzere Hasan Paşa'nın hasımlarının iftira ve dedikodularından dolayı azledildiğine dair işaretler mevcuttur ("a'dâlarının her bâr gamz ve si'âyetlerinden nâşi"). Burada söz konusu düşmanların kim/kimler olduğu belirtilmese de Hasan Paşa'nın sabık Dârüssaâde ağası Büyük Beşir Ağa'ya, Tiryâki Mehmed Paşa'nın ise Moralı Ağa'ya yakınlığı malumdur.⁸⁴ Hasan Paşa'nın yeni şeyhülislam Mehmed Emin Efendi ile ittifakı

⁸⁰ *A.DVN.MSHM.d.* nr. 153, h. 1324 (Şevval 1161/Ekim 1748).

⁸¹ Osmanzâde Ahmed Tâib, *Hâdikatü'l-vüzerâ*, vr.73.

⁸² *A.DVN.MSHM.d.* nr. 153, h. 1324 (Şevval 1161/Ekim 1748).

⁸³ Ör. Hasan Paşa'nın kızı Şerife Besime Hanım 1750 tarihli arzuhalinde üvey annesi Mahcube Hanım'ın vefatı üzerine, Mahcube Hanım'ın tahmis-i kahve mukataasından mutasarrıf olduğu on beş akçenin kendisine verilmesini talep eder. Bkz. C.ML. nr. 338/13893 (Zilhicce 1161/Aralık 1748). Murat Dursun Tosun, *Sadr-ı İslâm Es-Seyyid Hasan Paşa* (İstanbul: Dijital Baskı, 2018) s. 194.

⁸⁴ Atasoy ve Atasoy, *Tokat, Reşadiye'li Sadrazam Seyyid Hasan Paşa*, s. 101.

Beşir Ağa ile olan ihtilaflarını görünür hâle getirmiş, Tiryâki Mehmed Paşa ile Beşir Ağa ittifakının kendi lehine sonuçlanmasına sebep olmuştur.

1.2.2 Tiryâki Mehmed Paşa ve Moralı Beşir Ağa

Tiryâki Mehmed Paşa, Hasan Paşa'nın sadrazamlığında vezir kethüdası olduğundan Hasan Paşa ile yakın bir mesai içerisindeydi. Fakat yakınlıklar bununla sınırlı değildi. Yukarıda bahsi geçtiği üzere Hasan Paşa Büyük Beşir Ağa'nın desteğini alırken yeni sadrazam Tiryâki Mehmed Paşa'nın da yeni Dârüssaâde ağası Moralı Beşir Ağa ile bir yakınlığının olduğu bilinirdi. Bu durumda Tiryâki Mehmed Paşa, Beşir Ağa'nın desteklediği sadrazamların ilkiydi. İkiisi arasındaki yakınlığın nasıl tesis edildiği bilinmemekle birlikte bu yakınlığın uzun sürmediği malumdur.

Sicill-i Osmanî'ye göre Tiryâki Mehmed Paşa hırslı ve sert bir mizaca sahipti.⁸⁵ *Hâdikatü'l-Vüzerâ*'da ise sadaretinden önce “akl ü rüşd ve hilm ü meskenet” ile bilindiği fakat “sadr-nişîn-i vekâlet oldukda tebdîl-i ahlak idüp ‘ulema ve ricâl ile külliyyen ma’cun-ı zât-ı turfe-terkîbi imtizâc itmemele” sürgün cezası aldığı yani sadarete getirilmeden önce makul bir insan olarak bilinirken sadrazam tayin edilmesinden sonra ahlakının değişmesinden dolayı gerek ulema gerek ise devlet erkânıyla uyuşamadığı için Rodos’a sürüldüğü nakledilir.⁸⁶ Fakat İngiliz elçisi James Porter'ın Tiryâki Mehmed Paşa hakkındaki gözlemleri genel itibarıyla müspettir: “Mevcut sadrazam eğitilmiş, yetenekli, sıcak ve öfkeli ve istediği zaman da çok kibardır. Öfkesinin ölçütü bir şeyin âdil olup olmadığıyla ilgilidir. Kendisi önyargısızdır. Bu, bu insanlar arasında ender bulunan bir meziyettir. Pek çok kişi onun sertliğinin vezirlik süresini kısaltacağını düşünmektedir ama kendisi, düşmanı olan yeniçeri ağasını azletme yollarını bulmuştur.”⁸⁷ Gerçekten de öfkesi Tiryâki Mehmed Paşa'nın sadaretinin süresini kısaltacaktır. Bir yıl on altı gün sadarete kalan⁸⁸ Tiryâki

⁸⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996) c. IV, s. 1075.

⁸⁶ *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri* haz. Mehmed Arslan (İstanbul: Kitabevi, 2013) s. 223.

⁸⁷ Büyükkaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 211.

⁸⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1075.

Mehmed Paşa sadareti boyunca yalnızca ulemeden ve devlet ricalinden kimselerle değil gayrimüslim sarraflarla da anlaşmazlık yaşar. Ocak bezirgânı David adlı bir sarrafı eski bir husumet yüzünden suçsuz yere idam ettirdiği ve istediği tarifelerle borç vermeyi reddeden sarrafları zora soktuğu nakledilir.⁸⁹ Ya da bir başka bir örnekte, selefi sadrazamlardan Hekimoğlu Ali Paşa'yı yolsuzlukla itham ederek katletmeye çalıştığı da bilinir.⁹⁰

Ağa-kapısı yazıcılığından Baş-yazıcılığa geçtiği dönemde I. Mahmud'un 'göreyim seni ulufeyi zâyî etme zâid esâmeleri bulup ulûfesini verme' diye tembihlemesinin ardından Tiryaki'nin mesaisi sonucunda ulûfeden hazineye bin iki yüz kese kalır.⁹¹ Bu duruma sinirlenen Ocak bezirganı David, Tiryâki'yi uzaklaştıracakken, Vezir Kethüdası Osman olanları iştir ve 'va'd-i pâdişâhı muktezasınca bu adama ikrâm olunacak iken böyle ba'id mahâlle sürmek ne demek' diyerek meseleye müdahale eder. Neticede Tiryâki'ye Süvari Mukabeleciliği mansıbı verilir ve *kafesî destâr* giydirilerek divan katipleri arasına katılır. Ancak David ve Tiryâki'nin mesaisi burada sonlanmaz. Tiryâki Mehmed Paşa'nın Tersane Emîni ve Vezir Kethüdası olduğu dönemlerde birlikte çalışmak durumunda kalırlar. Bir aralık Tiryâki'nin David'e 'çifid filan zaman sen bana ettiğin gadri bilürmisin, ahdim olsun vezir olur-isem seni katl edeyim' demesine karşılık David 'ammâ ben tiryâkide vezir görmedim' diyerek onunla alay eder. Tiryâki Mehmed Paşa mührü aldıktan bir müddet sonra Arz Odası'nda Büyük Mirâhur Şehzuvar-zâde tarafından tutuklanan David, Bostancı-başı hapsine götürülür ve akşamına boğdurulur.⁹²

Tiryâki Mehmed Paşa özellikle azline yakın ilmiye mensuplarıyla ciddi anlaşmazlık içerisindeydi. *Hâdikatü'l-Vüzerâ*'nın işaret ettiği Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın azline gerekçe gösterilen ilmiye mensuplarıyla yaşadığı problemlere Porter mektuplarında yer verir.⁹³ Buna göre Rumeli Kazaskeri Esad Efendi'yi azlettirip ardından hapsedtirmesi, adı belirtilmeyen bir âlimi gizlice boğdurtması ilmiye mensuplarının hayli tepkisini çekmiş tüm bunlar halihazırda beklenmekte olan azli hızlandırmıştı. Paşa'nın azline yakın, hakkındaki

⁸⁹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 134.

⁹⁰ Akbulut, *Hekimoğlu Ali Paşa Paşalar Çağının Şeyhülvüzerası*, s. 375.

⁹¹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 133.

⁹² Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 134.

⁹³ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 212.

söylentiler günden güne artar. Buna göre Tiryâki Mehmed Paşa, ihtiyarlayıp güçten düşmeye başlayan atına sinirlenip onu bir at değirmenine bağlatmış bir de üstüne ‘beygirin küreği değirmendir’ demişti.⁹⁴ Bunların öfkeyle kalkışılan bazı işler olabileceği gibi Paşa’dan rahatsız olan yahut rahatsız olmaya başlayan -Beşir Ağa ve adamları gibi- kimselerin ortaya attığı belki bir miktar abartılan söylentiler olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir. Nihayetinde Tiryâki Mehmed Paşa 24 Ağustos 1747’de azledilir.⁹⁵

Sadrazamın azliyle ilgili rapor veren İngiliz elçisi, Tiryâki Mehmed Paşa hakkında şunları kaydeder: “Eski sadrazam, mantıklı bir adam olup, bu şarklılardan genel olarak daha bilgiliydi. Adalet hususundaki düşüncelerinde serttir. Faziletini stoacı bir dereceye taşır. Bu da onun yönetiminin sert ve kendisinin de herkes tarafından korkulan bir kişi olmasına yol açmıştır. Kendisi önyargısız ve şiddetli derecede kindar olup, zevk çağını geçmiştir. Fakat nazik ve kibardır da.”⁹⁶ Şemdânizâde ve Porter tarafından Tiryâki Mehmed Paşa’nın azliyle ilgili verilen bilgiler uyuşurken Paşa’nın karakteriyle ilgili çözümlemeleri ciddi farklılık gösterir. İngiliz elçisi sert fakat makul bir devlet adamı profili çizerken aynı zamanda onun azledildiği anları takip etme imkânı sunar.⁹⁷ Buna göre Divitdâr Mehmed Emin Paşa günlük raporunu sunmak üzere I. Mahmud’un o sıralarda bulunduğu yazlık saraya gider. I. Mahmud, Tiryâki Mehmed Paşa’dan elindeki evrakları kahve odasındaki masaya bırakmasını ve Beşir Ağa’nın yanına gitmesini ister. Morali Beşir Ağa Tiryâki Mehmed Paşa’nın derhal mühürleri odada hazır bulunan [Seyyid] Abdullah Paşa’ya teslim etmesi gerektiğini söylediğinde kendisinden istenileni yerine getiren Tiryâki Mehmed Paşa o gün Rodos’a sürgün edildiğini haber alır.⁹⁸

Bu tarihten itibaren I. Mahmud tarafından gönderilen Tiryâki Mehmed Paşa’yla ilişkili hükümler selefi Hasan Paşa’ya gönderilenlerin aksine içerik ve üslup bakımından oldukça serttir. Evvela Mehmed Paşa’nın adadaki ikameti yeterli görülmez; kaleden dışarı

⁹⁴ Şem’dânî-zâde, *Mür’i’t-Tevarih*, c.1, s. 133.

⁹⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 449; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 1075.

⁹⁶ Büyükkaksoy, “James Porter’in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 212.

⁹⁷ Büyükkaksoy, “James Porter’in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 211.

⁹⁸ James Porter’in aksine Şemdânizâde Tiryâki Mehmed Paşa’nın Balıkhâne’ye gönderildiğini kaydeder. Bkz. Şem’dânî-zâde, *Mür’i’t-Tevarih*, c.1, s. 133.

çıkması dahi yasaklanır hatta yanına kimsenin sokulmaması emredilir.⁹⁹ Mehmed Paşa'nın bıraktığı iddia edilen borç miktarı üstelik alacaklıların defalarca Saraya başvurması I. Mahmud'u oldukça sinirlendirmişe benzer.¹⁰⁰ Beşir Ağa ve Tiryâki Mehmed Paşa arasında başlangıçta var olduğu iddia edilen yakınlığın nasıl ortadan kalktığı belirsizse de bu ayrışma temelde Beşir Ağa'nın iktidar alanının sadrazamın sınırlarını zorlayacak seviyelere varmasından kaynaklanmış olmalıdır. İkisi arasında bu türden gerginliğe sebep olma ihtimali yüksek bir hadiseden Porter sayesinde haberdar oluruz. İngiliz elçisi Porter'ın en önemli görevlerinden biri de bölgedeki Britanya ticaretini/tüccarlarını gözetmektir. Avusturya Veraset Savaşları boyunca (1740-1748) Britanya hizmetine çalışan *privateer* korsanlar Porter'ın ciddi bir mesai harcamasına sebep olmuştur.¹⁰¹ Kaptan Fortunatus Wright ve yardımcısı Henry Frissel Osmanlı karasularında Fransızları ve Türkleri büyük zarara uğratmıştı. Kaptan Wright'ın Trablusşam Paşa'sından gasp ettiği 5.687 talerin tazminatı meselesi Tiryâki Mehmed Paşa'nın hayli gerilmesine sebep olmuştur.¹⁰²

Henry Frissel'in Mısır'da Türk tüccarların mallarını taşıyan Fransız gemilerine saldırıları da Britanyalıları zor durumda bırakıyordu.¹⁰³ Üstelik malları gasp edilen tüccarlar İstanbul'a gelip Bâbîâli'ye şikayetlerde bulunuyorlardı. Bâbîâli'nin korsanlık faaliyetlerine karşı öfkesi en çok Levant Kumpanyasına bağlı tüccarları yıpratıyordu ve bu durumun önünü almak Porter'ın göreviydi.¹⁰⁴ Britanyalı korsanların el koydukları bir Fransız gemisindeki malları İzmir'e indirmek ve burada satmak istemeleri İngiliz ve Fransızları karşı karşıya getirdi.¹⁰⁵ Britanya'ya tâbi korsanlar yüzünden Bâbîâli'yle sıkıntılı zamanlar yaşayan Porter'ın çözüm arayışlarından biri de Morali Beşir'e başvurmaktır. Osmanlıların büyük bir gelirden mahrum kaldıklarını söyleyerek Beşir Ağa'dan Padişahın ikna edilmesini rica etti.¹⁰⁶ Beşir Ağa meselenin yazılı olarak iletilmesini talep ettiğinde Porter, I. Mahmud'un şifahen

⁹⁹ Atasoy ve Atasoy, *Tokat, Reşadiye'li Sadrazam Seyyid Hasan Paşa*, s. 113-114.

¹⁰⁰ Atasoy ve Atasoy, *Tokat, Reşadiye'li Sadrazam Seyyid Hasan Paşa*, s. 114.

¹⁰¹ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 127.

¹⁰² Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 129.

¹⁰³ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 132.

¹⁰⁴ 18. yüzyılın ikinci yarısında Levant Kumpanyası şirket içi ihtilaflar, Doğu Hindistan Şirketi ile rekabet, Osmanlı'nın girdiği savaşlar ve Fransız ticaretinin yükselişi, Britanyalıların Osmanlı kara sularında Fransız ve Türk gemilerine saldırımları gibi çeşitli konular dolayısıyla sıkıntılı zamanlar yaşamaktadır.

¹⁰⁵ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 134.

¹⁰⁶ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 136.

bilgilendirilmesini istedi. Böylece Bâbîâlinin tepkisinden sakınmaları mümkün olabilirdi. Bu türden işler öfkesiyle bilinen Tiryâki Mehmed Paşa'yla hâmisinin arasının kısa sürede açılmasına sebep olmalıydı.

1.2.3 Seyyid (Firârizâde/Boynueğri) Abdullah Paşa ve İsyanlar

Yukarıda bahsi geçtiği üzere Porter'ın Tiryâki Mehmed Paşa'nın azlini anlattığı muhtemelen Beşiktaş'ta gerçekleşen hadisenin evvelini Şemdânizâde'nin anlatısından takip etmek mümkündür. Tiryâki Mehmed Paşa'nın sadaretinin sonlarına doğru Beşir Ağa, Aydın muhassılı Boynueğri Abdullah Paşa'ya gizlice bir haseki gönderir.¹⁰⁷ İstanbul'a çağırılan Abdullah Paşa önce kara yoluyla Mudanya'ya ardından gemiyle Fenerbahçe'ye götürülür. Abdullah Paşa'nın geldiğini haber alan Beşir Ağa, ondan karanlık çöktüğü vakit gizlice Cânibî bahçesine gitmesini ister.¹⁰⁸ Sabahleyin Tiryâki Mehmed Paşa mührü teslim etmesinin ardından Bostancıbaşı sandalı ile Balıkhâne'ye gönderilirken Seyyid Abdullah Paşa sadrazam tayin edilir.¹⁰⁹

Dönemin kaynaklarından açık ifadelere ulaşmak mümkün olmasa da Tiryâki Mehmed Paşa'nın sadrazam tayin edilmesinde bahsi geçtiği üzere Beşir Ağa ile yakınlığının etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Seyyid Abdullah Paşa'nın sadrazam tayin edilmesinde ise Beşir Ağa'nın aleni müdahalesi görülür. Buna göre Tiryâki Mehmed Paşa'nın sadaretinin sonlarına doğru gönderdiği bir haseki ile Seyyid Abdullah Paşa'yı İstanbul'a çağırın, uygun zemin oluşuncaya değin gizlenmesini sağlayan ve mevcut sadrazama azledildiğini haber veren kimse Moralı Beşir Ağa'dan başkası değildir. Bu dahliyle Beşir Ağa'nın Seyyid Abdullah Paşa'nın sadaretinde ciddi bir nüfuz elde ettiği anlaşılır. Porter memleketine gönderdiği mektuplardan birinde sadrazamların bile tayinine müdahil olabilen

¹⁰⁷ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 133.

¹⁰⁸ Muhtemelen Cânibî Ali Paşa'nın civarda bulunan bir konutu kastedilmektedir. Bkz. Hüseyin Onur Ercan, *Cânibî Ali Paşa Habsburg Viyanası'nda Son Osmanlı Büyük Elçisi (1740-1741)* (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2024). Bkz. İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 449; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, s. 451.

¹⁰⁹ “İzziyâ tafsîle hâcet yok oku târihini, oldu ‘Abdullâh Paşa sadr ihyasına rûh.” Bkz. *Osmanlı Sadrazamları Hadîkatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s. 224; Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 133 (17 Şaban 1160/24 Ağustos 1747); İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 453 (18 Şaban 1160/25 Şaban 1747).

Beşir Ağa'nın bu gücünden ulema ve Bâbüali'nin hiç memnun olmadığını ve bu memnuniyetsizliğin I. Mahmud için tehlike arz edebileceğini açıkça yazar.¹¹⁰ Hatta Sadrazam Abdullah Paşa kendisinin yalnızca ismen sadrazam olduğuna dair söylenmeye başlamıştır.

Bu beyandan çok önce, Abdullah Paşa'nın sadaretinin ilk zamanlarında huzura kabul edilen Porter yeni sadrazamın karakterinin selefinden çok farklı olduğunu anlatır.¹¹¹ Porter mektubunda sadrazamı şöyle tanımlar: “Kendisi bir vezirin oğlu olup, sarayda büyümüştür. Padişahın mirahuru olmuştur ve sonradan da Kıbrıs valisi yapılmıştır (Seyyid Abdullah Paşa Büyük mirahur iken üç tuğ ile kendisine Kıbrıs ihsan olunmuştu¹¹²). Kısa süre sonra da Kıbrıs'tan başka bir muhassıllığa, Aydın'a nakledilir. 50 yaşına yakın olup, zevk ve aşk adamıdır. Frenklerin dostluğuna çok alışkın olup, rahat ve naziktir.”¹¹³ Porter sadrazamın yönetenden çok yönetilen olacağını düşünse de -ki tahminlerinde yanılmamışa benzerendişlendiği konu Kıbrıs valiliğinde bulunan Abdullah Paşa'nın denizlerde neler olduğunu bilmesi ve bu durumun İngiltere'nin çıkarlarıyla uyuşmayacağıdır. Aynı yılın nisan ayında başka bir mektupta Porter saray halkı gibi sadrazamın da paraya karşı zaafı olduğu belirtilir.¹¹⁴

İngiliz elçisinin raporlarında Abdullah Paşa'nın sadaretine denk gelen Haziran 1748 tarihli büyümeden önu alınmış bir isyana yer verilir.¹¹⁵ “Hayatı sürdürmek için gerekli olan temel ihtiyaçlar hususunda yaşanan büyük kıtlık ve bunun sonucu olarak, mevsim gereği ucuzluğun ve bolluğun beklendiği bir zamanda yaşanan, fiyatlardaki büyük artış” bu isyanın sebeplerinden gösterilirken olayların kontrolden çıkmadan önünün alınmasının sebebi ise geçmişte yaşanan hadiselerden dolayı (Patrona İsyanı kastedilmektedir) hükümetin gözünün açık olmasına bağlanır.

21 Haziran 1748'de öğleden sonra İstanbul'un bazı yerlerinde sokaklar hareketlenir ve isyan feryadını duyan insanlar fırınlara hücum eder. İzzî'ye göre asilerin niyeti esnafı

¹¹⁰ Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 190;

¹¹¹ Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 212.

¹¹² Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 117.

¹¹³ Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 212.

¹¹⁴ Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 213.

¹¹⁵ Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 232.

sindirip dükkanları yağmalamaktır.¹¹⁶ O sırada Pera’da olanları takip eden İngiliz elçisine göre sokaklardaki panik kargaşayı daha da büyütür. Kapalıçarşı’nın önünde ellerinde hançerlerle beliren bu insanlar Üsküdar’daki kahvehanelerde isyan planları yapan başka çetelerle bağlantılıdır. Plana göre isyan üç farklı yerde zuhur edecek, dükkanların kapatılması için tellallar salınacak ve Yeniçeri isyana katılmaya teşvik edilecekti. Porter’ın işittiklerine göre planlandığı üzere harekete geçilir fakat ortaklardan bazıları korkudan veya tam da planladıkları gibi randevu saatinde olmaları gereken Bedesten yakınlarında değildir. Buradaki muhafızlar asilerin teşviklerine karşı çıkıp onlara mukavemet ederler. Üstelik dükkân sahiplerinden bazıları Yeniçerilerle birlikte isyana karşı durup bazı asileri ellerine geçirdikleri nesnelerle öldürmüşlerdi.¹¹⁷ Sonradan olaya karışanların sayısının iki yüzü geçmediği ortaya çıkmıştı. Yeniçeri ağası yaklaşık altı yüz adamıyla olay mahaline gelmişti. Ulema çoktan Saray’a çekilmiş ve Seyyid Abdullah Paşa devriyeye çıkmıştı. Şehirdeki muhafızların sayısı ise iki katına çıkarılmıştı. Hadiselerden yaklaşık on gün sonra rapor veren Porter, o zamandan beri divanların toplandığını Yeniçeriye vefasından dolayı büyük miktarda para dağıtıldığını yazar. Bir sancaktardan başka isyana katılan tek bir yeniçeri bile olmamıştı. Bazı bostancıların bu işte parmağı olduğu iddia edilse de bu iddia kanıtlanamadı (bu bostancıların kim olduklarına dair herhangi bir paylaşım yapılmadığından bunların Morali Beşir’e yakın bazı Bostancılar’dan olup olmadıkları hakkında çıkarımda bulunmak mümkün değildir). Ancak Saray ve Babıali için mesele hemen kapanmayacaktı. Asilerden bazıları gizlice öldürüldü ve I. Mahmud serserilerin İstanbul’dan atılması için bir ferman yayınladı. İngiliz elçisi asilere saldıran dükkân sahiplerinin büyük çoğunluğunun gayrimüslim olduğunu ve bunların her ne kadar asi de olsalar Müslümanlara saldırdıklarından cezalandırılmaktan korktuklarını kaydeder. Ancak Saray bu kimselerin tutumlarından memnun olduğunu belli etmiş, din ayırt etmeksizin nefis-i müdafaayı hoş görmüştü.¹¹⁸

¹¹⁶ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 571

¹¹⁷ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 571.

¹¹⁸ Olson esnaf ve Sultan arasındaki buzların erimesinin 18. yüzyılın en ani ve önemli değişimlerinden biri olduğunu ve bunun I. Mahmud’u hayli güçlendirdiğini kaydeder. Bkz. Robert W. Olson, “Jews, Jannisairies, Esnaf and the Revolt of 1740 in İstanbul: Social Upheaval and Realignment in the Ottoman Empire”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 20, sy 2 (1977): 185-207.

İngiliz elçisinden farklı olarak Şemdânizâde aynı hadiselerin Recep ayında (Temmuz 1748) meydana geldiğini kaydeder¹¹⁹ -muhtemelen aşağı yukarı en isabetli tarih 1748'in Haziran sonu veya Temmuz başına denk gelmektedir-. İngiliz elçisinin raporunda Üsküdar menşeli çeteler olarak bahsettiği asilerin Şemdânizâde "Üsküdar bağları Kürdleri" olduğunu söyler, bunların iş birliği yaptığı kimselerin ise "çarşı bekçisi kürdler" olduğunu kaydeder. Sadrazam Abdullah Paşa'ya silahlı çetelerin çarşıda isyan çıkardıkları haberi ulaştığında tâbileriyle olay yerine varan Abdullah Paşa, Bitpazarı, Sultan Bayezid ve Parmak-kapı kolluklarıyla *Çarşı Salması* ve ellerinde kepek sıırıklarıyla esnafın birlik olup isyanı yatıştırdığını görür. Haberi işiten I. Mahmud memnuniyetini Abdullah Paşa ve Yeniçeri ağasına birer samur kürk ve mücevherli hançerler hediye ederek belli ederken, üç kolluğa yüz ellışer altın, salmaya elli altın ve esnafa iki yüz elli kuruş dağıtıldı. Kolluk kuvvetlerinin yanında, kendilerini ve mallarını korumak amacıyla asilere direnen çarşı esnafı yukarıda bahsi geçtiği üzere cezalandırılmayı beklerken böylece ödüllendirilmiş oldu.

Ertesi yılın bahar aylarında yeniden isyan söylentileri yayılır. Porter'ın yazdığı 23 Mayıs 1749 tarihli mektupta bu sefer durumun geçen seneye nispetle çok daha ciddi olduğu bildirilir.¹²⁰ Durumun ciddiyeti isyanın arkasındakilere dair herhangi bir iz bulunamamasından kaynaklanmaktadır. Mayıs ayının ortalarına doğru bir öğleden sonra patlak veren isyanın haberini alanlar dükkanlarını kapatmaya başlar. Sadrazam Abdullah Paşa Saray'dan gelen haber üzerine devriyeye çıkıp kapatılan dükkanları açtırır ardından da isyanın menşesini bulabilmek için silahların satıldığı yere gider. Ancak toplanan insanlara ya da söylentileri sızdıranlara dair hiçbir iz bulunamadığı gibi bu belirsizlik genel huzursuzluğu daha da arttırır. Halkın en büyük şikâyet sebebi ekmek fiyatlarındaki artıştır. Fırıncılar artan fiyatları ve düşük kaliteyi yüksek vergilerle ilişkilendirip kendilerini savunsalar da 18 Mayıs'ta idamlar başlar. Kurban edilenler arasında Türk ve Ermeni fırıncılar vardır.

İngiliz elçisinin gözlemlerine karşılık Fransız Monarşisinin resmî yayını *Gazette de France* detaylandırmasa da bu irili ufaklı ayaklanmalardan bazılarının Yeniçerilerin de

¹¹⁹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î t-Tevarih*, c.1, s. 143.

¹²⁰ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 235.

dahliyle Abdullah Paşa'ya "karşı" birtakım girişimler olduğu görüşündedir.¹²¹ Buna göre Abdullah Paşa'nın bu girişimleri başarıyla savuşturması, yakın oldukları fraksiyonların etkisiyle büyük siyasi figürleri zorla azlettirmeye alışkın Yeniçerileri, bundan vazgeçirtip rahatça gizlenebilecekleri kundakçılığa yöneltecekti. Ancak kimi zaman kendisine ve devlete karşı çıkabilecek potansiyel bir Yeniçeri ayaklanmasının önünü almak Seyyid Abdullah Paşa'nın mesaisinde önemli bir yer tuttuğundan dış siyasetin meseleleri geri planda kalabiliyordu.¹²² Ayrıca burada Abdullah Paşa'nın Yeniçerilere karşı mücadelenin benzerini halefi Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın yeniçerilerin dahlinin olduğu yangınlara karşı vereceğini aktarılır. Tüm bu mesainin her iki sadrazamı da dış siyasette seyreden Rusya-İsveç gerginliğinde müttefik İsveç'e karşı bazı yükümlükleri yerine getirmekte âtıl bıraktığı sonucuna varılır.

Porter'ın 24 Ekim 1749 tarihli mektupta Saraydan gelen haberlere göre 5-6 hafta gibi bir süre sonunda sadrazamın azledileceği ve yerine padişahın silahtarının yahut sadaret kethüdasının geçirileceğine dair haberler gelmektedir.¹²³ Bu mektupta sadrazamın çalışkanlığını öne sürerek yerini koruyabileceğini düşündüğünü yazan Porter bir sonraki mektubunda yanıldığını haber verecektir. James Porter'ın "Saraydaki dostlarından işittiği" bu haber doğruluğunu kanıtlamış, Seyyid Abdullah Paşa azledilip Rodos'a gönderilmiş, yerine vezir kethüdası Divitdâr Mehmed Emin Paşa tayin edilmişti.¹²⁴

Vakanüvis Süleyman İzzî Efendi Seyyid Abdullah Paşa'nın azlinin sebebinin "rızâ-yı yümn-iktizây-ı Mülûkâne'ye mugâyir hâlât" (Padişahın onaylamayacağı, rızasına aykırı birtakım durumlardan ötürü) olarak açıklarken,¹²⁵ *Hadikatü'l-Vüzerâ* "mizâc-ı devlet üzere idâre-i umûr itmiş iken imtidâd-ı vakt-i mûcib-i azl" (işleri gerektiği gibi idare etmesine rağmen vakti dolduğundan dolayı) edildiğini yazar.¹²⁶ Porter'a göre ise "hükümdarın

¹²¹ Sébastien Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787" (Ankara, Bilkent Üniversitesi, 2022) s. 9.

¹²² Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 90-91.

¹²³ Büyükaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 213.

¹²⁴ Büyükaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 214.

¹²⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 726;

¹²⁶ *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s. 225.

yerleşmiş düzeni ve iradesi dışında azlinin özel bir sebebi yoktu.”¹²⁷ Seyyid Abdullah Paşa’nın azli Paşaları uzunca müddet sadaret makamında tutmamaya gayret eden I. Mahmud’un iradesinin neticesidir. Beşir Ağa’nın bu iradeye doğrudan bir müdahalesinin olup olmadığı belirsizdir. Ancak sadrazamın kendisinin yalnızca ismen sadrazam olduğuna dair yakınmalarının sebebinin kim olduğu aşıkardır. Abdullah Paşa’nın durumu Şem’dânizâde’nin yukarıda bahsi geçen yorumuyla özetlenebilir. Abdullah Paşa Moralı Beşir’e yakınlığı nedeniyle “mühür sahibi” olduğunu biliyor bu nedenle zorunlu olarak güçsüz bir pozisyonda kalıyordu.

1.2.4 Divitdâr Mehmed Emin Paşa ve İstanbul’un Yangınları

Bahsi geçtiği üzere Seyyid Abdullah Paşa’nın azlinden 5-6 hafta önce, aldığı duyumları Bedford düküne ileten Porter, azledilecek sadrazamın yerine tayin için düşünülen iki adaydan bahseder. Bunlardan biri I. Mahmud’un bir silahşoru diğeri ise sadaret kethüdasıdır. Neticede Seyyid Abdullah Paşa’nın azlinin ardından tercih edilen aday sadaret kethüdası Divitdâr Mehmed Emin Bey olur.¹²⁸

Divitdâr Mehmed Emin Bey babasının vefatının ardından Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’ya intisap eder.¹²⁹ Onun divâtdârlığını yaptığından “divâtdâr bey” lakabını alır ve sonraları Nevşehirlinin damadı Kethüda Mehmed Paşa’nın kızıyla evlenir.¹³⁰ Bu evliliğin ardından Dîvân-ı Hümâyun katipleri arasına katılır ve İstanbul mukâtaacılığı gibi görevlerle zenginleşir ancak 1730 Patrona İsyanında hâimleri ortadan kaldırıldığından uzunca bir süre saklanır.¹³¹ Ortalığın yatışmasının ardından şehreminliği, mevkufatçılık, yeniçeri katipliği ve tersane eminliği gibi önemli görevlere getirilir.¹³² Sadrazam tayin edildiğinde ise üç ayı aşkın süredir sadaret kethüdasıdır.

¹²⁷ Büyükkaksoy, “James Porter’in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 214.

¹²⁸ Şem’dânî-zâde, *Mür’î t-Tevârih*, c.1, s. 152.

¹²⁹ *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü’l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s. 225.

¹³⁰ Abdülkadir Özcan, “Mehmed Emin Paşa, Devâtdâr”, *DİA*, c. Ek.2, 222.

¹³¹ Özcan, s. 222.

¹³² *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü’l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s. 225.

Porter yeni Sadrazam hakkında verdiği raporda şunları yazar: “Yeni sadrazam daha önce Sultan III. Ahmed’in saltanatında kesintisiz 13 yıl sadrazamlık yapan Nevşehirli İbrahim Paşa’nın hizmetindeydi. Onun mühürdarıydı. Kendisi, halefi gibi insanî, kibar ve ölçülüdür. İş konusunda deneyimli değildir ama muhtemelen selefinin adımlarını takip edecek ve efendisinin barışçıl eğilimi ona rehber olacaktır.”¹³³

İngiliz elçisi tahminlerinde yanıldı. Beşir Ağa ve adamları gasıp hareketleriyle Sadrazamın hakimiyet alanına girdikçe Divitdâr Mehmed Emin Paşa ve Beşir Ağa’nın arası iyiden iyiye açıldı.¹³⁴ Nitekim Beşir Ağa tüm gayretiyle Divitdâr’ı azlettirmek için çabalamakta fakat bir türlü bu gayesine ulaşamamaktaydı. Divitdâr Mehmed Emin Paşa’nın sonunu sadareti boyunca devam eden fakat 1752’nin yaz aylarında artık bir türlü önü alınamayan yangınlar getirecekti. Bu yangınların sorumlusunun kim/kimler olduğu epey tartışılan bir meseledir. Şemdânizâde yangınları bu anlaşmazlıkla bağdaştırırken¹³⁵ Porter dönemin diğer kaynaklarından farklı olarak yangınların arka planında başta Üsküdar Kadısı Hadisesinden dolayı (aşağıda tartışılacaktır) uzunca bir zamandır öfkeli olan ilmiye mensupları olduğunu düşünür.¹³⁶ Ancak İngiliz elçisinin iddialarını Kadı Numan Efendi’nin ölümünün ardından özellikle Üsküdar civarında çıkan yangınlarla bağlantılı düşünmek makuldür. 6 Haziran 1752 gibi Üsküdar’da eski bir saray küle döner ve bunu takip eden günlerde şehrin çeşitli yerlerinden yangın haberleri gelmeye devam eder.¹³⁷ I. Mahmud’un bu son yangın haberlerinin Üsküdar Kadısı Hadisesiyle bağlantılı olabileceğini iştirmeğine ise günler kalmıştır.

¹³³ Büyükaksoy, “James Porter’in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 214.

¹³⁴ Şem’dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür’i’t-Tevarih*, c.1, s. 163.

¹³⁵ Şem’dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür’i’t-Tevarih*, c.1, s. 163.

¹³⁶ Larpent, *İngiliz Büyükelçisi Sir James Porter*, s. 65-66.

¹³⁷ Büyükaksoy, “James Porter’in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 237.

1.2.5 ‘İstanbul Ateşlere Yanıyor’¹³⁸

Sébastien Flynn, temel kaynağı Fransız monarşinin resmi yayını *Gazette de France* olan doktora tezinin 6. bölümünün alt başlığında 18. yüzyıl Osmanlı siyasi kültüründe yangınların etkisini tartışır.¹³⁹ Flynn’ın çıkarımlarına göre kundakçılık, 18. yüzyıl Osmanlı siyasi kültüründe bir araçtı ve iktidardaki figürlere karşı sıklıkla hizipsel/fraksiyonel muhalefeti (*factional opposition*) yansıtmaktaydı.¹⁴⁰ Flynn, aynı zamanda *Gazette de France*’ın genel itibarıyla Osmanlı kaynaklarının aktardığı bilgilere yer verdiğini ancak vakânüvislerin hizip siyaseti (*factional politics*) nedeniyle değinmeyi uygun bulmadıkları detaylara da erişim imkanı sunduğunu belirtir.¹⁴¹ Özellikle Divitdâr Mehmed Emin Paşa’nın sadaretinin bu açıdan değerlendirilmesi yüzyılın ortalarında meydana gelen güç çatışmalarının takibine imkan tanımaktadır.

Divitdâr Mehmed Emin Paşa’nın sadareti boyunca (3 Ocak 1750-1 Temmuz 1752) İstanbul’da çok sayıda yangın çıkmış ve yangınların özellikle birkaçının önü güçlülükle alındığından şehirde büyük tahribat meydana gelmişti. Divitdâr’ın sadaretinde çıkan yangınların muhtemelen ilki Porter’in 23 Ocak 1750 olarak tarihlendirdiği deniz tarafında başlayıp Süleymaniye’ye doğru ilerleyen ve söndürme girişimlerine bizzat I. Mahmud’un refakat ettiği yangındır.¹⁴² Porter’in ilk duyumlarına göre bu yangında şehrin sekiz mahallesinin yok olduğu söylenmekteydi. Şubat 1750’de Küçükpazar’da başlayan ve on

¹³⁸ Şem’dânî-zâde, önü alınamayan yangınlar esnasında Divitdâr Mehmed Emin Paşa ve Yeniçeri ağası Macar Hasan arasında çıkan gerginlikte Divitdâr’ın Macar Hasan’dan bu cümle ile hesap sorduğunu nakleder. Bkz. Şem’dânî-zâde, *Mür’i’t-Tevarih*, c.1, s. 163.

¹³⁹ Flynn, “From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787”, s. 180.

¹⁴⁰ Flynn, 18. yüzyıl Osmanlı siyasetinde Osmanlı elitine karşı kundakçılığın, siyasi muhalefetin göstergesi olarak takip edilebileceği dört büyük hadiseye işaret eder. Bunlar sırasıyla 1750’de Divitdâr Mehmed Emin Paşa’ya karşı Yeniçerilerin dahlinin olduğu kundaklamalar, 1752’de Moralı Beşir Ağa’nın dahlinin olduğu kundaklamalar, 1768’de Esmâ Sultan ve Muhsinzade Mehmed Paşa’ya karşı olan kundaklamalar ve 1779’da Sadrazam Kalafat Mehmed Paşa ile Silahdar Karavezir Mehmed Paşa arasında seyreden çatışmalar sırasındaki kundaklamalardır. Esasında 30 Mart 1765’e denk gelen Koca Bahir Mustafa Paşa’nın azlinin ardından taraftarlarının başlattığı tahmin edilen yangın da siyasi muhalefetin bu türden göstergeleri arasında değerlendirilebilir. Bkz. Flynn, “From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787”, s. 283-284.

¹⁴¹ Flynn, “From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787”, s. 31.

¹⁴² Büyükkaksoy, “James Porter’in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 242.

dokuz saat süren yangının Süleymaniye, Vefa ve Ağakapısı'nda ciddi tahribata yol açmasından bir süre sonra, 31 Mart 1750'de Mercan'da bir yangın daha çıkmış, bu yangın kontrol altına alındığında Bitpazarı'ndaki hallaç dükkânında tekrar bir yangın başlamış ve Salih Ağa konağından kârgir Bitbazarı'na ulaşmış, abacıları, yorgancıları, yağlıkçıları ve haffafları yani tüm çarşayı, depolardaki en azından birkaç milyonlarca akçelik eşyayı küle çevirmişti. Parmak-Kapısı'ndan Tatlı-Kuyu'ya yayılan yangın ancak on ikinci saatinde kontrol altına alınmıştı.¹⁴³

Bâbıali yanan binaların tamiratına ve çoğunlukla yeniden inşasına mesai harcarken Nisan 1750'de Kapalıçarşı merkezli büyük bir yangın daha çıktı.¹⁴⁴ Porter bu yangınla ilgili gözlemlerini şöyle aktarır: “Bu ayın on beşi ve on altısı arasındaki gece bu büyük şehrin bütün zenginliklerinin bulunduğu Kapalıçarşı'da daha ciddi bir yangın yaşandı. Her ne kadar orası korumalı ve taştan olsa da büyük zarar gördü. Bununla birlikte kadın ve erkek için her türlü pahalı kıyafet, yorgan, sofa, altın ve gümüş ürünleri satanlara ve bu şehrin büyük miktarda nakdini ellerinde tutan sarraflara ait depolar da yandı.”¹⁴⁵ Nisan ayının ortalarında çıkan bu yangının 30.000 keseye kadar bir masraf çıkarmış olabileceği tahmin edilmekteydi. Kapalıçarşı'daki bu yangının ardından şehrin çeşitli yerlerinde kundaklar bulunması akıllara bir isyan ihtimalini getirdi.¹⁴⁶ Porter'a göre bu bir isyan hazırlığıydı çünkü bu sayede isyancılar Kapalıçarşı'daki silahlara ulaşmak için zaman kazanabileceklerdi. Ancak Yeniçeri ağası kapıların kapatılmasını emretti. Bu yangının meydana getirdiği zararı arttırdı ama olası bir isyanı da engellemiş oldu. Şemânîzâde dükkanların masrafları hazineden karşılanmak üzere yeniden inşa edildiğini ve sonrasında bu paraların dükkân sahiplerinden tahsil edildiğini yazar.¹⁴⁷

Porter yangından sonra ortalığın sakinleşmediğini aksine I. Mahmud'un öldüğüne dair haberler yayıldığını ve bazı kimselerin isyan çağrısında bulunduğunu yazar. Bunun üzerine ekmek fırınlarına hücum edildi ve dükkanlar kapatılmaya başlandı. 19 Nisan'da

¹⁴³ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 154; Özcan, “Mehmed Emin Paşa, Devâtdâr”, s. 222.

¹⁴⁴ Büyükkaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 242.

¹⁴⁵ Büyükkaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 242.

¹⁴⁶ Büyükkaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 235.

¹⁴⁷ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 154

Yeniçeri Çorbacıları saraya çağrılıp kendilerine bir miktar para dağıtıldı. Şehirdeki huzursuzluğun, önü alınamayan yangınlar ve geriye kalan büyük tahribatla daha da artması birtakım aziller ve tayinlerle yatıştırılmaya çalışıldı. Yeniçeri Ağası Kelleci Mustafa Ağa, Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın müdahalesiyle "Ağa olduğundan beri yangınlar dur durak bilmediğinden" iki ayda azledilip Gelibolu'ya sürüldü.¹⁴⁸ *Gazzete De France* yangınların Yeniçerilerle (yani onların yakın olduğu fraksiyonlarla) irtibatlı olabileceğine dair söylentilere yer vermekle yetinir ve Yeniçeri Ağasının azledildiği gece bu karara tepki olarak şehirde yine yangınlar çıktığını kaydeder (15 Temmuz 1750).¹⁴⁹ Flynn, yangınlardan doğduran yeniçerilerin sorumlu tutulmayıp yalnızca bu konudaki söylentilere yer vermekle yetinilmesini ileride yeniçerilerin yakın oldukları bir hizip/fraksiyon (*if their faction had won*) mensubu bir paşanın sadarete getirilebilme ihtimaline bağlar. Bu durum ileride Avusturya veya Rusya elçilerinin *Versailles*'in bu hizbe/fraksiyona karşı önyargılı haberlerini gündeme getirebilme tehdidine karşı bir tedbir olarak değerlendirilir (*Versailles' biased coverage against that faction*).¹⁵⁰ Bunların dışında 1750 yazında çıkan iki büyük yangın daha İngiliz elçisinin raporlarından takip edilir. Bu yangınlardan ilki Yedikule yakınlarında kasapların ve debbağların bulunduğu bir mahalleyi yok ederken, diğeri Üsküdar'da 200 kadar evi küle çevirdi.¹⁵¹ İzzî bu yangının Ayazma Sarayı civarındaki Müslüman mahallesinde yaşayan bir garibanın evinde çıktığını çok sayıda dükkân ve evle birlikte birkaç mescidin de yandığını kaydeder.¹⁵²

İngiliz elçisinin raporuna göre Temmuz 1751'de tam dört yangın daha çıkmıştı.¹⁵³ Bu yangınlardan ilki Fatih Cami civarında çıkıp birçok bölgeyi küle çevirmişti. Yeniçeri odalarının yakan yangının ardından yaklaşık 20.000 Yeniçeri Et Meydanı'nda kamp kurmak

¹⁴⁸ Yakın tarihlerde bir de şeyhülislam değişti. Morali Beşir'in hallinde önemli bir rol oynayacak olan Şeyhülislam Murtaza Efendi, gereğinden fazla mülâzemet verdiği için azledilen (?) Kara Halil Efendi-zade Mehmed Said Efendi'nin yerine geçti (3 Haziran 1750). Bkz. Şem'dâni-zâde, *Mür'i t-Tevarih*, c.1, s. 154.

¹⁴⁹ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By *Gazzete De France*, 1740-1787", s. 30.

¹⁵⁰ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By *Gazzete De France*, 1740-1787", s. 30.

¹⁵¹ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 243.

¹⁵² İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 785-786.

¹⁵³ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 243.

zorunda kalmıştı.¹⁵⁴ Buna göre üç gün boyunca Et Meydanı'nda kalan Yeniçeriler, sancaklarını teşhir edip büyük kazanlarını kaynatırlar. İngiliz elçisi Yeniçerilerin bu şekilde memnuniyetsizliklerini belirttiklerini ifade eder. Onların bu davranışları Saray'da büyük bir huzursuzluğa sebep olur. Porter Yeniçerilerin zararlarının telafisi için I. Mahmud'un iki bin kese ödediğini raporunda kaydeder. Osmanlı arşivinde tesadüf edilen temessükler o sıralarda pek çok cemaatin kışlasının yandığını, bunların tamiri için her cemaate Hazine-i Âmire'den 2000'er kuruş dağıtıldığını gösterir.¹⁵⁵

1752'de yangınları günden güne önü alınamaz bir hâle gelmeye başlar. 5 Haziran'dan 20 Haziran'a kadar dokuz-on yangın çıktığı kaydedilir.¹⁵⁶ Bunlardan Gedikpaşa Hamamı civarındaki Sabuncuhan'da çıkan yangın Kumkapı'dan sahile kadar ilerlemiştir.¹⁵⁷ Aynı günlerde Sultan Selim, Sultan Bayezid ve Koska'dan yangın haberleri gelmeye devam ettiğinden İstanbul sokaklarında günlerce süren mücadele ahaliyi bitap düşürdü.¹⁵⁸ Morali Beşir Ağa'nın idamından aşağı yukarı bir ay önce çıkan bu büyük yangın esnasında I. Mahmud'un vaziyetini sır kâtibi sayesinde takip etmek mümkündür. O yaz Beylerbeyi'nde ikamet eden I. Mahmud, 18 Haziran gününü Kuleli'de geçirmiş ve ikinci namazını müteakip Beylerbeyi'ne dönmüşken Gedikpaşa'daki Sabuncular Hanı'ndan bir yangın çıktığını duymuştu.¹⁵⁹ Derhal sandalla Yalı Köşkü civarında karaya çıkmış ve atla yangın mahaline yakın olan Halil Paşa'nın damadı Ahmed Ağa'nın evine gitmişti. I. Mahmud'un yangını Ahmed Ağa'nın evinden takip ettiği, gönderdiği rikâb ağaları ve hasekilerle yangının yayılmasını engellemeye çalıştığı kaydedilir. Ancak büyük bir gayret sarf edilse de yangın kontrolden çıkmış ve kollara ayrılmıştı. Alevler I. Mahmud'un bulunduğu hâneye çok yaklaştığından sabık çavuş-başılardan merhum Mustafa Ağa'nın evine geçildi. Bundan sonra dua etmekten başka yapacak bir şey kalmadığına kanaat getiren I. Mahmud gelişmeleri

¹⁵⁴ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 236.

¹⁵⁵ 1751 yangınlarında 8., 9., 10., 14., 16., 20., 21., 22., 25., 26., 27., 31., 33., 35., 40., 41., 41., 44., 60., ve 61. cemaatlerin kışlaları olmak üzere toplamda yirmi kışlanın yandığı kaydedilmiştir. Bkz. C. AS.nr. 242/10187 (29 CA 1164/25 Mayıs 1751).

¹⁵⁶ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 242.

¹⁵⁷ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 924-925.

¹⁵⁸ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 162-163.

¹⁵⁹ Selman Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)" (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2022) s. 129.

buradan takip etmekle yetinecekti. Padişah sabahleyin Yalı Köşkü'nden bindiği sandal ile Beylerbeyi'ne geri dönerken yangın ancak ertesi günün sabah saatlerinde söndürülebildi.¹⁶⁰

Porter'ın raporlarında yangınlardan bazılarının sebebinin isyan çıkarmak isteyen kundakçılar olduğundan bahsedilir.¹⁶¹ Özellikle Kapalıçarşı ve Üsküdar'da çıkan yangınlar elçinin bu savını destekler niteliklere sahiptir. Kundakçıların yöntemlerinden biri de hazırladıkları yanıcı maddeleri/nesneleri evlere atmaktır. Hatta bunlardan bir tanesi Pera'da ikamet eden bir Fransız tüccarın penceresinden içeri atılmıştı.¹⁶² Kapalıçarşı'da çıkan yangından sonra şehrin çeşitli yerlerinde kundak bulunması bu yangınlarda karışıklık çıkarmak isteyen kimselerin parmağının olduğunu düşündürür. Porter'a göre yangınlar ve geriye kalan tahribat devlet tarafından en çok mesai harcanan konulardı ve şehirdeki huzursuzluk fena sonuçlar doğurabilirdi.¹⁶³

Şemdânizâde'ye göre ise yangınlar çoğunlukla mühür vadiyle ikna edilmiş kimselerin düzenlettiği kumpaslardı.¹⁶⁴ Ona göre bu son yangınların sorumlularından biri de açıkça Yeniçeri Ağası Macar Hasan'dı. İş birliği teklif edilen kimse vicdan sahibi değil de “pelîd-i anîd ve bî-din” olarak tarif edilen Yeniçeri ağası gibiyse ahaliyi ateşler içinde bırakmaktan çekinmezdi. Neticede Yeniçeri ağası Macar Hasan'ın dahliyle çıktığı iddia edilen yangınlar rüzgârın da etkisiyle binlerce hâneye ve nice canlıya zarar veren afetlere dönüştü. Sadrazam Divitdâr çıkan ya da çıkarılan yangınlardan ne kendi konağını ne de itibarını koruyabildi. Şemdânizâde sadrazamın Süleymaniye yakınlarındaki evinin yandığını kaydederken¹⁶⁵ Ahmed Resmî sadrazamın annesinin Koska'daki evinin yandığını nakleder.¹⁶⁶

Yangınlar gibi Divitdâr'ın sadareti süresince gerçekleşen doğa olayları da kendisi hakkında ortaya atılan olumsuz imajla ilişkilendirildi. Güneş tutulması veya deniz taşması yahut fırtınalarda kıyıya vuran tekneler sadrazamın uğursuzluğuna dair söylentiler çıkaranların işine yaradı. Onu uğursuzlukla yaftalamaya çabalayanlar Divitdâr Mehmed

¹⁶⁰ Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 244.

¹⁶¹ Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 235.

¹⁶² Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 243.

¹⁶³ Büyükaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 243-244.

¹⁶⁴ Şem'dânî-zâde, *Mür'î t-Tevarih*, c.1, s. 164.

¹⁶⁵ Şem'dânî-zâde, *Mür'î t-Tevarih*, c.1, s. 163.

¹⁶⁶ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 75.

Emin Paşa'yı “düztaban” lakabıyla anar olmuştu. Diğer yandan geçmişte Seyyid Hasan Paşa'nın azledileceği yönünde söylentiler yayıldığı gibi iki yılın sonunda Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın azledileceği hakkında da söylentiler yayılmaya başlamıştı.¹⁶⁷

Neticede Divitdâr Mehmed Emin Paşa 2 Temmuz 1752'de azledildi.¹⁶⁸ Porter, paşanın azli hakkında şöyle bilgi verir: “Aniden ve olağanüstü bir şekilde Vezir Mehmed Paşa azledildi. Böyle durumlarda olağan yöntem onları saraya çağırarak ve mührü istemektir. Fakat kendisi umumî divânda oturup sipahilere ödeme yapmaktaydı (“Sadrazam Mehmed Paşa dahi kısteyn mevâcibi ihrâc olunmağla Paşakapısı'nda Sergide ulûfe tevzi' ederiken”). O sırada kapıcılar kethüdası -Bergosî Mehmed Ağa- ona padişahın hatt-ı şerifiyle geldi. Burada kendisinin yeniçeri ocaklarına kötü davrandığı ve kibirli bir şekilde hareket ettiği, bu yüzden mührü teslim etmesi gerektiği ifade ediliyordu. [Paşa hatt-ı şerifi] iki defa okudu ve muti bir buse ile mührü teslim etti. Onu derhal bir kayığa bindirdiler ve Resmo'ya gönderdiler.¹⁶⁹ I. Mahmud'un sır kâtibi sâbık sadrazamın önce Balıkhâne'ye götürülüp hapsedildiğini, o esnada hil'at giydirilmiş hâlde hazır bulunan yeni Sadrazam Mustafa Paşa'nın ise mührü teslim almasının ardından Paşakapısı'na gönderildiğini yazar.¹⁷⁰

Yangınların faturasının Divitdâr'a kesilmesi ortalığı yatıştırmadığı gibi Yeniçeri ağası Macar Hasan hakkındaki söylentilerin artmasına sebep oldu. Özellikle sâbık sadrazamdan memnun olanların rahatsızlığı had safhadaydı. Şimdi yangınlardan aleni Macar Hasan sorumlu tutuluyor; ihmali fark eden Divitdâr'ın ‘İstanbul ateşlere yanıyor’ diye serzenişlerine ve her türlü çabasına karşılık ‘benim elimden gelen budur’ diyerek kayıtsız kaldığı konuşuluyordu.¹⁷¹ Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın Resmo'ya sürgün kararıyla azledilmesinin ikinci günü, tüm bu huzursuzluğun etkisiyle Macar Hasan azledildi. Vezir Kethüdası odasında tutuklu bulunan Macar Hasan, Başçavuşa teslim edilip küçük bir gemi

¹⁶⁷ “İki yıl dolduğu için sadrazamın azledileceğine dair dedikodular vardır. O yüce makamın şu an herhangi bir güçten ziyade bir şekil olması beklenebilir. Sadrazam yalnızca sarayın isteğinin uygulayıcısıdır. Bu da o makamı dolduran kişinin önemini azaltır.” Bkz. Büyükkasoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 214.

¹⁶⁸ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 164.

¹⁶⁹ Büyükkasoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 214; Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 163.

¹⁷⁰ Soydemir, “Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)”, s. 130.

¹⁷¹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 164.

ile derhal Limni'ye sürgüne gönderildi.¹⁷² Flachat bu sürgünün arka planıyla ilgili başka bir iddia ortaya atar.¹⁷³ Buna göre Şeyhülislam Murtaza Efendi, Divitdâr Mehmed Emin Paşa ve Macar Hasan tarafından Beşir Ağa'ya karşı bir ittifak kurulmuştu ancak müttetikler kısa sürede birbirlerine düştüklerinden bu ittifak uzun ömürlü olmamıştı. Yangınlara karşı çaresiz kaldığından asabileşen sadrazam, I. Mahmud'un önünde Macar Hasan'ı suçlayınca kendi sürgününe sebebiyet verdi (zaten her hâlükârda Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın bir müddettir azledilmesi beklenmekteydi). Flachat, Macar Hasan'ın yangınlarla ilgili Beşir Ağa'yı suçladığını ancak I. Mahmud'un Beşir Ağa'ya inanmayı tercih ettiğini yazar. Beşir Ağa'nın nefretini kazanan Macar Hasan Limni'ye doğru sürgüne gönderildiği sırada "kazayla" denize düşüp can verdi.¹⁷⁴

Macar Hasan'ın azli bir dizi tayini beraberinde getirir.¹⁷⁵ Kul kethüdası Sarı Mustafa Ağa Macar Hasan'ın yerine Yeniçeri ağası tayin edilecekti. Yeniçeri ağasının sürgününün ertesinde Zorluzâde el-Hac Mehmed Ağa *kul kethüdası*, Iğci-zade el-Hac Mehmed Ağa *zağarcı*, Gürcü el-Hac Mehmed Ağa *sansuncu*, Mahmud Ağa *turnacı* ve İbrahim Ağa *muhzir* olarak atandı.¹⁷⁶

Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa'nın sadarete getirildiği dönemin arka planında bir süredir aziller ve tayinlerle yatıştırılmaya çalışılan böylesi bir huzursuzluk mevcuttu. Beşir Ağa göreve geldiğinden beri Osmanlı Devleti'nin doğrudan iştirak ettiği hiçbir sıcak cephe yoktu. Batı cephesi kapalı ve devam eden Avusturya Veraset Harbi dolayısıyla güvendeydi. Doğuda, Nadir Şah'ın ölümü yirmi yılı aşan savaşları bitirmişti. I. Mahmud'un tahtta on beş yılı dolmuş, aşikâr bir rahatsızlığı yoktu. Buna rağmen mührü alan bir sadrazam genelde ikinci yılını dolduramadan İstanbul'daki karışıklıklardan dolayı bir anda kurulan bir tertip ile görevini devrediyor ve yeni gelenin de akıbeti farklı olmuyordu. Beşir Ağa ve hizbinin bu

¹⁷² Şem'dânî-zâde, *Mür'î t-Tevarih*, c.1, s. 164.

¹⁷³ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787" s. 223-224.

¹⁷⁴ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787" s. 223-224.

¹⁷⁵ Şem'dânî-zâde, *Mür'î t-Tevarih*, c.1, s. 164.

¹⁷⁶ Şem'dânî-zâde, *Mür'î t-Tevarih*, c.1, s. 164.

istikrarsızlıktaki rolü neydi? Siyasi iktidarın bir türlü tesis edilemiyor oluşu, onun sadrazamlar üzerindeki tahakkümünden mi ileri geliyordu?

1.3 Üsküdar Kadısı Hadisesi ve Çuhadar Çerkes Hasan

Moralı Beşir Ağa'nın çuhadarlarından Çerkes Hasan, en fazla yirmili yaşların başında henüz muntazaman Türkçe konuşamayan bir gençtir.¹⁷⁷ Çerkes Hasan'ı dönemin neredeyse tüm tarihlerine konu eden vaka Üsküdar Kadısı Fâzıl Süleyman Efendi-zâde Numan Efendi ile yaşadığı anlaşmazlıktır.¹⁷⁸ 1752 yazına doğru (Recep 1165) bir gece vakti Numan Efendi yıkılan evinin altında kızıyla birlikte can verdi.¹⁷⁹ Kimilerine göre bu elim hadise bir kazadan ziyade Numan Efendi'yi susturmaya ya da cezalandırmaya yönelik bir suikasttı. Fransız tüccarı Flachat bir gece vakti Üsküdar kadısının evinin bir çete tarafından harabeye çevrildiğini anlatır.¹⁸⁰ Koca Ragıp Paşa'nın hekimi Hypsilantis¹⁸¹ o gece Numan Efendi'nin başından aldığı darbe ile öldürüldüğünü aktarır.¹⁸² Porter ise mektubunda bir “çete” tarafından Numan Efendi ve kızının yataklarında boğularak öldürüldüğünü, faillerin geride iz bırakmamak için evi yıktıklarını yazar.¹⁸³ Rivayetlerin sahipleri Numan Efendi'nin bir kaza sonucu yaşamını yitirmediğine dair hemfikirler. Zira Numan Efendi vefatından kısa süre önce Çuhadar Çerkes Hasan ile bir anlaşmazlık yaşamış, cüretini efendilerinden alan Çerkes Hasan tarafından darp edilmişti. Numan Efendi uğradığı hakarete karşılık hakkını aramaya çalışmış, ama birtakım vaatler ve reddettiği değerli hediyeler dışında bir şey elde edememişti.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, haz. A. N. Turhan, İstanbul: Kitabevi, 2000, s. 72.

¹⁷⁸ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 72.

¹⁷⁹ Zeynep Aycibin, “Sultan I. Mahmud ve Darüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa” *Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar I. Mahmut ve Dönemi (1730-1754)* c. I, haz. Hatice Aynur (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021) s. 74.

¹⁸⁰ Hathaway, *Darüssaade Ağası*, s. 212.

¹⁸¹ Elif B. Tellan, “Bir Osmanlı Müverrihi: Athanasios Komnenos Hypsilantis”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35, sy 2, 2018, s. 179.

¹⁸² A.K Hypsilantis, *Εκκλησιαστικών και πολιτικών των εις δώδεκα βιβλίων Η', Θ' και Ι' ήτοι τα Μετά την Αλωσιν (1453-1789) (1870 baskısının yeniden basımı)*, ed. G. Afthonidis (Atina: Noti Karavia, 1972) s. 360 (?).

¹⁸³ Büyükkaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)” s. 237.

¹⁸⁴ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 73.

Çerkes Hasan ve Numan Efendi arasındaki niza, Çerkes Hasan'ın mübaşir olarak tayin edildiği bir vazife için Konya'ya doğru yola çıktığı sırada meydana gelmişti.¹⁸⁵ Çerkes Hasan Üsküdar menzilhânesine vardığında menzilciden beygir talep etmiş, ancak bekletildiği için öfkelenip soluğu Numan Efendi'nin huzurunda almıştı.¹⁸⁶ Numan Efendi'nin 'biraz sabreyle oğlum tedarik oluyor' demesiyle sakinleşmeyen Çerkes Hasan belindeki gümüş saplı kamçıyı göstererek kadıya tehditler savurmuştu.¹⁸⁷ Çuhadarın tehditlerinden korkmayan Numan Efendi'nin çıkan arbedede sarığı yere atılmıştı.¹⁸⁸ Konunun önemli kaynaklarından Ahmed Resmî'ye göre ise bu kavganın sebebi Çerkes Hasan'ın -Beşir Ağa'nın korumasında olup hapsedilen¹⁸⁹- bir adamı beraberinde götürmek üzere teslim almak istemesidir.¹⁹⁰ Numan Efendi mahpusu teslim etmek için ferman görmek istediğinde Çerkes Hasan "benim fermanım budur" deyip gümüş kamçısını meydana çıkartmıştı.¹⁹¹ Her iki rivayetin neticesinde de Numan Efendi, Çerkes Hasan'dan şikayetçi olduğunda türlü vaatler ve değerli hediyelerle yatıştırılmak istenmiş, ancak meselenin peşini bırakmamıştı.¹⁹² Etrafındaki dirayet sahibi kimselerin 'bu oğlan lâıykı üzere te'dib olunmadıkça bu güft ü gû aşağı varmaz' (Çerkes Hasan cezalandırılmadıkça bu dedikodular son bulmaz) diyerek uyarılarda bulunmalarına karşılık hiddetlenen Beşir Ağa 'Üsküdar Mollası kimdir ki hatırı içün dârüssaâde ağası çuhadarı tâzire müstehâk ola' karşılığını verir.¹⁹³ Bu çözümsüzlük üzerine Numan Efendi davasını Şeyhülislam Murtaza Efendi'ye kadar taşısa da Murtaza Efendi *Es-sabru miftah'ul-ferec* (sabır feraha çıkmanın anahtarıdır) lafzı gereğince Numan Efendi'ye sabretmeyi tavsiye eder.¹⁹⁴

Ortalık bir kere karıştığandan, bu kavganın üstünün kapatılması için Beşir Ağa çuhadarını Niğde'nin Bor kasabasına göndermiş ve İstanbul'dan bu şekilde

¹⁸⁵ Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, c.I, s. 166; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

¹⁸⁶ Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, c.I, s. 166.

¹⁸⁷ Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, c.I, s. 166.

¹⁸⁸ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, c.1, haz. Tahir Görür (İstanbul: TYEK, 2019) s. 504; Hathaway, *Darüssaade Ağası*, s. 212.

¹⁸⁹ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 46.

¹⁹⁰ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 72.

¹⁹¹ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 72.

¹⁹² Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 73.

¹⁹³ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 73.

¹⁹⁴ Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, c. I, s. 166.

uzaklaştırmıştı.¹⁹⁵ Çerkes Hasan İstanbul'dan uzaklaştırılrsa da hem etrafta özgürce dolaştığının haberleri geliyor hem de çıkardığı karışıklığın yankıları devam ediyordu.¹⁹⁶ Ahmed Resmî Çerkes Hasan'ın gittiği vilayetin altını üstüne getirdiğini nakleder.¹⁹⁷ Buna göre anlaşmazlık yaşadığı bir kadıyı eşeğe bindirip teşhir etmiş, mübaşir tayin edildiği vazifelerinde otuz-kırk kese hizmet bedeli tahsil etmesine karşı çıkan birkaç adamı katletmişti. Yine Ahmed Resmî'ye göre Üsküdar'da yaşanan hadisenin üzerinden beş on gün geçmesinin ardından sabah namazı vaktinde Kadı Numan Efendi'nin evi "bilâ sebep" başına yıkılmıştı.¹⁹⁸ Fransız tüccar Flachat ise Numan Efendi ve ailesinin öldürülmesinin, hadiselerden tam sekiz gün sonraya denk düştüğünü yazar.¹⁹⁹

Beşir Ağa ve adamlarının neden oldukları genel huzursuzluk bir şekilde padişahın kulağına kadar gidecekti. Şeyhülislam Murtaza Efendi ile istişare eden I. Mahmud böylece hâdiselerin iç yüzünden haberdar olacaktır.²⁰⁰ Şeyhülislam padişaha Numan Efendi ve Çerkes Hasan arasındaki olayı bir misal olarak göstermiş ve Beşir Ağa'nın adamlarının hadlerini aştıklarına işaret etmişti. Neticede Beşir Ağa'nın idamını takiben Çerkes Hasan padişahın emriyle sâbık *delibaşı* Mustafa Ağa tarafından Bor'da yakalanıp Üsküdar'a getirilecek, burada yargılandıktan sonra idam edilecektir.²⁰¹ Ancak Beşir Ağa'nın hayatta olduğu zaman diliminde Üsküdar Kadısının başına gelenler bilhassa ulemanın tepkisini çekse de Şeyhülislam de dâhil olmak üzere çoğunluk onun ve adamlarının tahakkümüne karşılık görünürde sessizliğini korumuştur. Bu sessizliğin bir destekten ziyade korkudan kaynaklandığını varsaymak yerinde olacaktır. Nitekim böyle bir korkunun haklı olduğunu gösterecek en önemli hadise, haziran ayında meydana gelen Üsküdar Kadısı Vakasının neticeleri henüz ortaya çıkmamışken, 2 Temmuz 1752'de, yaklaşık iki buçuk senedir sadaret makamında bulunan Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın görevinden azledilmiş olmasıydı.

¹⁹⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

¹⁹⁶ Aycibin, "Sultan I. Mahmud ve Darüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa" s. 74.

¹⁹⁷ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 73.

¹⁹⁸ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 73.

¹⁹⁹ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 223.

²⁰⁰ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s. 166.

²⁰¹ A.DVNSMMH. nr. 155, h. 985 (29 Şevval 1165) -Mühimmeler burada olduğu gibi defter ve hüküm numarası şeklinde gösterilecektir.- Ayrıca Tarihçi İzzî'nin bu vakaya düştüğü tarih: "Zâlim ü gaddâr idin buldun cezây-ı âcilin." Bkz. İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

İstanbul’da bitmek bilmeyen huzursuzluk bir sadrazamın daha sonunu getirmişti. Esasında Beşir Ağa ve Divitdâr arasındaki husumetin Beşir Ağa’nın lehine sonuçlanması şaşırtıcı değildi.

1.4 Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa ve Morali Beşir Ağa’nın Azli

Porter, Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa’nın sadrazam tayin edilmesinin halk nezdinde bir değişikliğe sebep olacak etki yaratmadığını²⁰² Şemdânizâde ise herkesin Divitdâr Mehmed Emin Paşa’dan esasında memnun olduğunu yazar.²⁰³ Bu durumda Beşir Ağa ve ona yakın kimselerden meydana gelen bir grup haricinde Divitdâr’dan rahatsızlık duyan aşikâr bir grubun olduğunu söylemek mümkün değildir. Divitdâr’ın azledilip Mustafa Paşa’nın sadarete getirilmesinin ardından yangınlardan sorumlu tutulan Yeniçeri ağası Macar Hasan’ın sürgüne gönderilmesi halk arasında beklenen sükuneti sağlamayacaktı. Macar Hasan Ağa’nın sürgüne gönderilmesi, Divitdâr zamanındaki yangınların sorumlularının cezalandırıldığı intibamı yaratmamıştı. Nitekim 1752’de Beşir Ağa ve hizbi bu yangınlarla da itham edilecekti. Diğer bir ifadeyle Macar Hasan Ağa, Beşir Ağa hâlâ kuvvetliyen yangınlardan dolayı günah keçisi ilan edilmişti.

Yeni sadrazam Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa, Çorlulu Ali Paşa’nın kethüdalığını yapan Sofu Abdurrahman Paşa’nın oğlu olup tıpkı selefi Divitdâr gibi Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın uzun sadaret devrinde kariyerine başlamış ve onun bürokratik kadrolarında yer almıştı.²⁰⁴ Önce hâmisî İbrahim Paşa’nın desteğiyle sarayda hâssa silahşorleri arasına girdi, ardından da kapıcıbaşı oldu. Ekim 1746’da ikinci mirâhurluğa; Ekim 1749’da birinci mirâhurluğa getirildi.²⁰⁵ Mirâhurluktan sadarete geçmek teamülen mümkün olmadığı hâlde Beşir Ağa’nın I. Mahmud’a tavsiyesi üzerine 1 Temmuz 1752 yılında Divitdâr Mehmed Emin Paşa’nın yerine sadrazam tayin edildi.²⁰⁶

²⁰² Büyükaksoy, “James Porter’in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 215.

²⁰³ Şem’ânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür’î’t-Tevarih*, c.1, s. 164.

²⁰⁴ *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü’l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s. 227.

²⁰⁵ Yusuf Sağır, “Sadrazam Köse Mustafa Paşa’nın Vakıf Eserleri”, *Vakıflar Dergisi*, sy 40 (2013), s.56.

²⁰⁶ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 927.

Mustafa Paşa kendisinin sadrazam tayin edilmesinde payı olan hâmisî Beşir Ağa'nın nüfuzunun ve I. Mahmud'un Ağa'ya karşı muhabbetinin farkında olduğundan temkinli davranması beklenirdi; muhtemelen Beşir Ağa da kendini onun sadaretinde güvende hissedecekti, ne de olsa teamül dışı tayininin arkasında o vardı. Macar Hasan Ağa sürgüne gönderilmiş, Divitdâr siyaseten ortadan kalkmış, I. Mahmud yazlık saraydayken, Beşir Ağa son yıllarda belki de en rahat devrelerinden birini yaşayacaktı. Fakat işler öyle gitmedi. Mustafa Paşa'nın sadaretinde Beşir Ağa, iktidarını muhkem kıldığı görevini ve ardından da canını sadece on gün içinde kaybedecekti.

Mustafa Paşa mührü alır almaz “gerçi ben hassaten Ağa'nın çırağı oldum; ammâ şân-ı vezâret eslâfımdan ziyâde tevâzu' ve tezellüle mâni' eslâfım gibi olsam ‘azl ve fitne ihtimali var” dediği yani her ne kadar hâmisinin kim olduğunun farkında olsa da selefleri gibi haddinden fazla tevazu göstermesi hâlinde sonunun onlardan farklı olmayacağını son derece ayırdında olduğu nakledilir.²⁰⁷ Mustafa Paşa “Padişah'ın Ağa'ya muhabbeti olduğundan” azledilme korkusuyla Beşir Ağa'nın ahvalinden kimsenin şikayet edemediğini düşünür. Ancak Şem'dânîzâde'ye göre yeni sadrazam, mevcut durumda fitne çıkmasa bile rüşvet yüzünden devletin düzenine hâle geldiğinden şikayetçidir, tabi bu tarihçinin bir yakıştıması olarak da kabul edilebilir.²⁰⁸ Fakat Porter'ın gözlemleri de bu yöndedir. Ona göre “hükümeti kendi elinde tekelleştiren “zenciden” nefret edilmektedir. [Beşir Ağa] yakın zamanda ulemayı da kızdırmıştır. Ülkenin yaşamış olduğu yoksulluk halkı umutsuz bir hâle getirmiştir. Bu yüzden de padişah rahatsız ve kafası karışıktır.”²⁰⁹ Mustafa Paşa mührü aldığı anda, Moralı Beşir Ağa hizbiyle birlikte iktidarının zirvesindedir, ancak tüm kara bulutları da üstüne çekmiş durumdadır.

Mustafa Paşa'yı seleflerinden ayıran içine düştüğü durumu iyi analiz edip hızlı hareket etmesidir. Moralı Beşir'e bağımlı olmak son üç selefine de kısa sürede felaket getirmiştir. Mustafa Paşa'nın da akıbetinin farklı olmaması için bir sebep yoktur. Nitekim ne Mustafa Paşa ne de üç selefi kapı sahibi, İstanbul dışında ciddi siyasi ve mali gücü olan kimseler değildi. Bulundukları makamda az da olsa kalıcı olabilmek için bir sebepleri yoktu.

²⁰⁷ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 166.

²⁰⁸ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 166.

²⁰⁹ Büyükkaksoy, “James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”, s. 191.

Beşir Ağa ve adamlarının sebep oldukları huzursuzluğun had safhaya varmış olması Mustafa Paşa'nın elini bir müdahale için kuvvetlendiriyordu. Bir yandan vakit kaybetmeksizin Divitdâr Mehmed Emin Paşa'yı payitahttan gönderirken diğer yandan Beşir Ağa'nın sâbık sadrazam aleyhine yürütmüş olabileceği işleri padişahın işitmesini sağladı.²¹⁰ Padişah güvendiği bir kimse olan Şeyhülislam Murtaza Efendi'ye Ağa'nın ahvali hakkında danışmak istediğinde Beşir Ağa ve hizbinin uygunsuz minvalden işleri gün yüzüne çıkmaya başladı.

Tabi olarak bu noktada padişahın şu ana kadar bu durumdan haberdar olup olmadığı sorusu akla gelebilir. I. Mahmud'un sarayında o an itibariyle altı senedir dârüssaâde ağalığı yapan Beşir Ağa'nın muktedir bir hizip teşkil edip rüşvet, yolsuzluk ve türlü zulümlere karıştığı bilgisi bir anda mı padişahın kulağına gitmişti? Bu tür bir soruya kaynakların cevap vermesini beklemek doğru olmaz, ancak makul olanın Beşir Ağa ve hizbinin giderek kontrolden çıkması- belki aşırı zenginleşmesi ve bunun göze batar hâl alması- ve Mustafa Paşa başta olmak üzere, padişahın güvendiği bir takım ricalin şikayetlerini bizzat dile getirmeye başlamış olması olarak telakki edilebilir. Bu bağlamda kaynakların bir kırılma noktası olarak padişah ve şeyhülislam arasındaki konuşmayı vermesi dikkate şayandır. Şeyhülislam -bir rivayete göre selefi Mevlâna Es-Seyyid Mehmed Efendi beraberinde olduğu hâlde- I. Mahmud ile bu istişaresinde dârüssaâde ağalarının idamını, özellikle kanları dökülmek suretiyle öldürülmelerini hoş görmeyen kadim geleneğe rağmen Morali Beşir Ağanın katlinin gerekliliğini savunmuştu.²¹¹ Ayrıca ulemanın yoğun talebiyle Üsküdar Kadısı Hadisesine dair tam bir rapor vermişti.²¹² Önerisi kabul edilmediği takdirde Padişahı tehdit eden bir karışıklığa rıza göstermemek adına görevinden azlini talep etmişti.

Muhtemelen Şeyhülislam Murtaza Efendi yalnızca Padişah'ı adeta tehdit eden bir karışıklıktan çekinmiyor kendi vaziyeti için de endişeleniyordu. Divitdâr'ın siyaseten etkisiz hale getirilmesi, Macar Hasan Ağa'nın sürgüne gönderilmiş olması, şeyhülislamın da kendi konum ve canı için bir tehlike oluşturuyor olmalıydı. Bahsi geçtiği üzere Flachat, Murtaza Efendi'nin Divitdâr Mehmed Emin Paşa ve Yeniçeri Ağası Macar Hasan'la birlikte Beşir Ağa'ya karşı bir ittifak içerisinde olabileceklerine dair bir iddiaya sahipti. Ancak yangınların

²¹⁰ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 166.

²¹¹ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 47.

²¹² Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 238.

etkisiyle Divitdâr ve Macar Hasan birbirine düşmüş, Divitdâr, Padişah'ın huzurunda Macar Hasan'ı azarlayınca kendi azline zemin oluşturmıştı. Divitdâr'ın azlinin ardından kundaklamalar ile suçlanan Macar Hasan, Beşir Ağa'yı itham etme gafletinde bulununca sürgün yolculuğunda "kazara" can vermişti.²¹³ Bu endişe verici vaziyetin ortasında Şeyhülislam Efendi'nin Beşir Ağa ve hizbinden kurtulmaya niyet eden yeni müttefiklerle birlikte hareket etmesi oldukça makuldür. Şeyhülislam veya başkalarıyla koordine olup olmadığı belirsiz olmakla birlikte Resmo'daki sâbık Sadrazam Divitdâr Mehmed Emin Paşa da Padişah'ın Beşir Ağa ile mevcut ilişkisinin devam etmesinin ne denli tehlikeli olduğuna dair eşzamanlı bir mektup yazmıştı.²¹⁴

Koçu, I. Mahmud'a Beşir Ağa yüzünden askerin bir ihtilal hazırlığında olduğunun rapor edildiğini yazar.²¹⁵ Flachat ise I. Mahmud'un Beşir Ağa'dan vazgeçmesinde etkili olan isimler arasında Padişah'ın kız kardeşi Safiye Sultan ve Safiye Sultan'ın eşi Ebubekir Paşa'yı (el-Hac) gösterir.²¹⁶ Ulemaya göre Yeniçeriler I. Mahmud'a bir saldırı hazırlığındaydı ve bunu önlemenin yegâne yolu sebep oldukları huzursuzluğu had safhaya vardırان Beşir Ağa, Hazine Dar Süleyman ve Ermeni Bezirganbaşı Yagop'u kurban vermektir. Murtaza Efendi Padişahın başına bir şey geldiğini görmemek için azledilmeyi bile talep etmişti.²¹⁷ Bu noktada devreye Safiye Sultan girdi. Saray'a gelen Safiye Sultan her nasılsa yeniçerilerin bir sonraki divan toplantısında saldırmayı planladıklarını haber almıştı.²¹⁸ Kardeşinin hayatından endişelenen Safiye Sultan'ın gözyaşları içinde anlattıkları I. Mahmud'un aceleyle bir meclis toplamasına sebep oldu. Bu mecliste yeni atanan sadrazam Mustafa Paşa (1 Temmuz 1752), Şeyhülislam Murtaza Efendi ve yeni atanan Yeniçeri Ağası Sarı Mustafa Ağa (Temmuz 1752) bulunuyordu. Şemdânizâde I. Mahmud'un fitneden haberdar olduğu sırada

²¹³ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s.223.

²¹⁴ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 224; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 838.

²¹⁵ Koçu, "Beşir Ağa", s. 2600.

²¹⁶ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 224.

²¹⁷ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 238.

²¹⁸ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 224.

Beşiktaş sahilhânesinde “ârâm üzere” olduğunu yazar.²¹⁹ Belki de Flachat’ın bahsettiği meclis burada toplanmış, gözlerden uzak birtakım kararlar alınmıştı. Bu sıralarda Safiye Sultan’ın kocası Ebubekir Paşa kayınbiraderi I. Mahmud’la görüşme ayarlamıştı (esasinda Ebubekir Paşa 1752 tasfiyeleri sırasında sürgün cezasına çarptırılanlar arasındadır. Dolayısıyla böylesi bir temas hayli ilginç olmakla birlikte aşağıda Ebubekir Paşa’ya ayrılan kısımda tartışılacaktır).²²⁰ Bir isyan riskini önlemenin ve Padişah’ın hayatına karşı tehditleri ortadan kaldırmanın tek yolu bir an evvel dârüssaâde ağasını görevden almaktı.

Gerçekten de 1752’nin yaz aylarına doğru artan azillerle ve tayinlerle yatıştırılmaya çalışılan genel itibariyle bir huzursuzluk söz konusuydu. Fakat bizzat I. Mahmud’un şahsına karşı bir saldırı hazırlığının mevcudiyeti ancak iddialarla sınırlıdır. Diğer yandan padişahın etrafındaki bazı kimselerin Beşir Ağa’nın azlinin gerekliliğine dair ağız birliği ettiklerini düşünmek mümkündür. Neticede bu yoğun istişarelerin ardından, Mustafa Paşa’nın sadrazam tayin edilmesinden on gün sonra Moralı Beşir Ağa’nın Mısır’a sürgüne gönderilmek üzere azledilmesine karar verilecekti. Mustafa Paşa’nın on gün önce tavsiyesiyle, teamüllere aykırı olarak devraldığı sadaret mührünün arkasındaki ismi bir kalemde silmesi dikkat çeker. Bir on gün içinde onun himâyesinden çıkmış olması mümkün olmasa da o on gün içinde Beşir Ağa ve hizbinin aleyhine dönen rüzgâr, Mustafa Paşa’nın da fikrini değiştirmiş ve ayağına gelen bu fırsatı değerlendirmiş olmalıydı. Sadrazam Mustafa Paşa’nın 1752’nin yaz aylarında dahil olduğu bu hadiseler kariyeri boyunca unutulmayacaktı.

Köse Bahir Mustafa Paşa’nın hadiselerden on üç yıl sonraya denk gelen 1765’teki katli her nasılsa hatıralara 1752’yi getirecekti.²²¹ Mustafa Paşa ikinci sadaretinde (1 Nisan 1756- 1 Ocak 1757) taht namzeti şehzade Mehmed’in şüpheli ölümüyle töhmet altında kalanlardan biri olmuştu ancak III. Osman gibi merhum şehzadenin kardeşi III. Mustafa da

²¹⁹ Şem’dânî-zâde, *Mür’i’t-Tevarih*, c. I, s.167.

²²⁰ Flynn, “From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787), s. 224-225.

²²¹ Mustafa Paşa’nın azli ve ardından idamıyla ilgili yazan Ahmed Cevad, yararlandığı çağdaş kaynak Şemdânîzâde’nin “beşşiri’l-kâtile bi’l-katl” ifadesini alıntılar. Bkz. Mehmet Y. Akbulut, “Şehzadeyi Kim Katletti? 18. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yapısı Bağlamında III. Ahmed’in Şehzadesi Mehmed’in Ölümü Meselesi”, içinde *Aşk ile Çalışan Yorulmaz Ali Akyıldız Armağanı II* (İstanbul: Timaş, 2024).

doğrudan Mustafa Paşa'yı itham etmedi. Paşanın üçüncü sadaretinin ardından idam edilmesinin görünürdeki sebepleri arasında adının karıştığı yolsuzluk gibi ithamlar vardı. O halde niçin Mustafa Paşa'nın idamında Şehzade Mehmed'in ölümünün bir payı olup olmadığı tartışılırken daha da eskiye 1752 tasfiyelerine birtakım referanslar verildi?

Şehzadenin katliyle Beşir'in katli arasında Mustafa Paşa'nın hadiselerin merkezinde olmasının haricinde ne gibi bir benzerlik vardı? Varisi olmayan I. Mahmud'un veliaht olarak Şehzade Mehmed'e meylî olsa da yaşı büyük olmasından dolayı tahta şehzade Osman çıkmıştı. Vârisi olmayan III. Osman'ın iki yıl boyunca sadarete getirilen paşalardan hiçbirisiyle anlaşamamasının arka planında şehzade Mehmed'in son derece cazip bir veliaht olarak görülmesi söz konusuydu. Bu durumda sadaretteki vezirleriyle Osman arasında ciddi gerilimlerin yaşandığı hatta Bıyıklı Ali Paşa'nın katlinde sadrazamın Şehzade Mehmed'le birtakım irtibatlarının etkili olduğu iddialar arasındadır. Gerçekten bu katlin ardından Saray'da ufak çaplı bir tasfiyenin meydana gelmesi iddiaları kuvvetlendirmektedir. III. Osman'ın şehzade Mehmed etrafında şekillenen beklentilerden son derece rahatsız olduğu bir aralıkta devreye Köse Bahir Mustafa Paşa'nın girmiş olma ihtimali mümkündür. Neticede Mustafa Paşa'nın hizipsel siyasete ve bunun önünü almaya dair tecrübesi kiminle karşılaştırılabilir?

Varisi olmayan III. Osman'ın saltanatında şehzade Mehmed'in yahut şehzadelerin etrafında böylesi bir hizipleşmenin meydana gelip gelmediği başlı başına bir meseledir. Ancak muhtemelen bu mesele 18. yüzyıl siyaseti içerisinde hizipsel siyaset bağlamında değerlendirilmeye müsait çok sayıda çatışmadan biridir. Mustafa Paşa böylesi kritik çatışmalara tanık olmuş, Moralı Beşir Ağa'nın tutuklanmasıyla başlayacak büyük bir hadisede, epey yakın olduğu, belki de mensubu olduğu bir hizbin ortadan kaldırılmasında kilit bir rol oynamıştı.

1.5 Moralı Beşir Ağa'nın İdamı

11 Temmuz 1752 tarihinde (28 Şaban Pazartesi) Ortaköy'e varan I. Mahmud (Şemdânizâde Defterdarburnu, I. Mahmud'un sır kâtibi ve İzzî Süleyman Efendi Neşat-âbâd olarak

nakleder) Bostancıbaşı'nı huzuruna çağırıp kendisine bir hatt-ı hümayûn verdi.²²² Moralı Beşir Ağa bulunduğu mahalde tutuklanacaktı. Bostancıbaşı, Beşir Ağa'yı odasında buldu ancak Beşir Ağa kendisini tutuklamaya gelenlere direndi ve zorla bindirildiği sandal ile Kız Kulesi'ne götürüldü.²²³ Aynı gün, saat sekiz buçuk sularında yani sabaha karşı samur kürk giydirilen hazinedâr-ı şehriyârî Lala İbşir Ağa dârüssaâde ağası tayin edildi.²²⁴

I. Mahmud'un asıl niyeti Beşir Ağa'yı "hukuk-ı sâbıklarına binâen" Mısır'a sürgüne göndermekti.²²⁵ Ancak Sadrazam Mustafa Paşa olur da "hayatta kalır ise yine gelir benim hayatımı katl ider" diye düşündüğünden Beşir Ağa'nın katlinden yanaydı. Şemdânizâde'nin yaptığı bu yorum oldukça makuldür zira Beşir'in hayatta kalması durumunda en büyük düşmanı eski tâbisi Mustafa Paşa olurdu.²²⁶ Dârüssaâde ağaları için Mısır sürgünü saraydaki kariyerlerine verilen normalleşmiş bir ara ya da bir emeklilik olmaktadır.²²⁷ Tıpkı selefi Büyük Beşir Ağa'nın neredeyse on yıl Mısır'da kaldıktan sonra İstanbul'a döndüğü gibi Moralı Beşir Ağa da bir gün İstanbul'a geri dönebilirdi. Dârüssaâde ağaları arasında Mısır'a sürgün edilme ihtimaline karşılık hâlâ görevdeyken birer konak edinenler dahi vardı.²²⁸ Bu sayede Kahire kalesinin aşağısında 1650'ler itibarıyla seçkin kimselerin konaklarından meydana gelen bir mahalle kurulmuştu.²²⁹ Fakat Moralı Beşir'in böyle bir tedbir alıp almadığı belirsizdir. I. Mahmud'un hatt-ı hümayununda bildirildiği üzere Beşir Ağa'yı Mısır'a götürmek üzere bir çekdirme hazırlanacak ve bu vazifeye Ağa'nın "zıdd-ı kâmilî" her kimse o tayin edilecekti.²³⁰ Buna göre Kapıcıbaşı Sirozî Mehmed Ağa -ki kendisi Beşir Ağa'nın mağdurlarındandı- bu vazifeye mübaşir tayin edildi.

²²² Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 129; Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, s. 167; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 938.

²²³ R. Ekrem Koçu Moralı Beşir'le birlikte birkaç kişinin daha Kız Kulesi'ne götürüldüğünü ve burada idam edildiklerini yazar. Ancak bu kimselerin kim oldukları tespit edilememiştir. Bkz. Koçu, "Beşir Ağa", s. 2600; İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, s. 938; Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, s.167.

²²⁴ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 1099.

²²⁵ Büyükaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 238; Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, s. 167.

²²⁶ Şem'dânî-zâde, *Mür'i't-Tevarih*, s.167.

²²⁷ Hathaway, *Beşir Ağa*, s. 56.

²²⁸ Hathaway, *Dârüssaade Ağası*, s. 240.

²²⁹ Hathaway, "Households in the Administration of the Ottoman Empire", s. 147.

²³⁰ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 940.

Sirozî Mehmed Ağa Kız Kulesi'ne ulaştı fakat anlatılana göre hazırlanan çekdirmenin lodosun şiddetlenmesinden dolayı Kız Kulesi'ne yanaşmasına imkân yoktu.²³¹ Muhtemelen, yaz ortasında pek makul görünmeyen bu gerekçeyle Beşir Ağa Mısır'a doğru yola çıkmadan I. Mahmud'u ikna etmek için zaman kazanmaya çalışıldı. Bu aralıkta hadiselerin seyri büsbütün değişti. Sadrazamın I. Mahmud'un kararını değiştirebilmek adına elinden geleni yaptığı Beşir Ağa'nın etkisiz hâle getirilmesine bu denli yaklaşmışken işini şansa bırakmadığı anlaşılır. I. Mahmud'a gönderdiği *istirhâmnâmede* Beşir ve hizbinin elebaşlarından (Hazinekar Süleyman ve Yagop Hovhannesyan) bir kişi bile sağ kalırsa sadrazam olarak kendisinin yetkisini tam olarak kullanamayacağını ve zât-ı şahânelerinin de saltanatlarına hakiki manada nail olamayacaklarını yazdığı nakledilir.²³²

Mustafa Paşa'nın böylesine bir cürete sahip olup olamayacağı bir soru olarak kalacaksa da bu aktarım onun bu kritik anda gözünün nasıl karardığını vurgulamak adına dikkat çeker. Sadrazam Mustafa Paşa'nın diğerleri gibi Sarraf Yagop'un da idam edilmesi için çabalamasının arkasında muhtemelen uzunca bir süredir intikam için bekleyen kendi sarrafı Serpos vardı.²³³ Şemdânizâde ise Sadrazam Mustafa Paşa'nın I. Mahmud'a yazdığı "eğer Ağa'nın başı bu sabah (Salı gecesini olduğundan ertesi günkü Divan bitimini kastediliyor) Bâb-ı hümayun'da görülmezse, kul çorbayı kapmaz" ifadelerine yer vermişti.²³⁴ Sadrazam Mustafa Paşa I. Mahmud'un saltanatına karşı bahsi geçen tehdidi vurgulamakla gayesine erdi. Baltacılar Kethüdasının getirdiği -hızlıca tertip edilmiş bir fetvanın neticesinde- Beşir Ağa'nın katlini emreden hatt-ı hümayun çavuşlar kâtibi tarafından Kız Kulesi'nde bekleyen Sirozî Mehmed Ağa'ya ulaştırıldı.²³⁵ Nihayetinde Beşir Ağa tutuklandığı günün gecesinde, muhtemelen gece on iki sularında, yani gün batarken Kapıcıbaşı tarafından başı kesilmek suretiyle idam edildi. Beşir Ağa hizbinin mağdurlarından olan Sirozî Mehmed'in bu işi üstlenmiş olması kendi başına bir vakaydı. Nitekim İzzî'nin "Mehmed katele'l-Beşîr" tarihini eserinde zikretmesi bir devrin kapanışını simgeliyordu.²³⁶

²³¹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s. 167; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 940.

²³² Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 48.

²³³ Bkz Sarraf Yagop Hovhannesyan.

²³⁴ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s. 167.

²³⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 940.

²³⁶ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 943; Büyükkaksoy, "James Porter'ın İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 238.

Sirozî Mehmed Ağa Beşir Ağa'nın kesik başını aynı gece Bâb-ı hümayuna götürdü.²³⁷ I. Mahmud'un sır katibi kesik başın "kapıya" konulduğunu kaydeder, İzzî bu mahallin sarayın orta kapı çıkışı olduğunu aktarır.²³⁸ Jamgoçyan Saray'ın ikinci kapısında teşhir edilen kesik başın üstündeki yaftada "ulemaya muhalefet edenlerin cezası bu olacaktır" ibaresinin yazdığını nakleder.²³⁹ Böylece Divan'dan dönenler Beşir Ağa'nın akıbetine şahit olurken başsız beden Boğaz'ın karşısına Üsküdar Nasuhi Tekkesi civarına defnedildi.²⁴⁰

Beşir Ağa'nın tutuklanmasının hemen ardından yakın çevresindeki adamları tutuklanmaya başlanmıştı. Onun idamı ve sabahında divan bitimine denk getirilen Hazine-darı Süleyman Ağa'nın idamı kol gezen huzursuzluğu memnuniyete çevirmeye başlamıştı. Üstelik tüm bunlar görünürde sükûnet içerisinde ve herhangi bir kargaşaya mahal vermeden yapılmıştı. 1752'nin Temmuz (Ramazan 1165) ayında suçluların tespiti ve yapılanların telafisine çalışıldı. Sâbık dârüssaâde ağasının himâyesinde olan kim varsa; çuhadarlarından, paşalara hatta tabip ve hocalarına kadar herkes bir dizi soruşturmaya tâbi tutuldu. Beşir Ağa'nın adamlarının en büyük gelir kapılarından biri olan caizelerin beş yıl boyunca yasaklanmasına karar verildi ve tasfiyelerin ardından -muhtemelen Ramazan Bayramı şenliklerinde- I. Mahmud cambazların, havai fişeklerin ve cirit oynayanların olduğu büyük eğlencelerde kalabalığın karşısına çıktı.²⁴¹ Porter gözlemlerini şöyle aktarır: "Yakın zamandaki ihtilale ve idamlara rağmen umumî huzurun arttığını ve görünürde tamamen yerleştiğini görme memnuniyetine sahibiz. Padişah tahtında bu kadar güvende olmamıştı. Şimdi tek başına yönetmektedir ve bütün işler elinden geçmektedir."²⁴² İstanbul'da felaketlerle geçen son dört sene adeta bir anda bitivermişti. Beşir'in katli 1730'daki isyan benzeri bir toplumsal hareketin önünü kesmiş olmalıydı. Nitekim katledilen sadece o değildi;

²³⁷ Şem'dânî-zâde, *Mür'î-Tevarih*, c. I, s.167.

²³⁸ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 129.

²³⁹ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 47.

²⁴⁰ Çalışma esnasında bahsedilen bölge ve civarındaki hazirelerde Ağa'ya ait bir mezar taşı araştırması yaptım. Ancak buna dair bir ize ya da böyle bir taşın olduğuna dair bir ipucuna ulaşamadım. Herhangi bir taş hazırlanmamış olması muhtemel görünmektedir. Kesik başın sonradan nereye gömüldüğü hakkında da net bir bilgiye erişemedim. Ayrıca bkz. Özcan "Beşir Ağa, Moralı", *DİA*, c.5, 555-556.

²⁴¹ Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 239.

²⁴² Büyükkaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 239.

büyük servetler ortaya dökülecek ve devlet maliyesine de yadsınamayacak bir katkısı olacak terekeler toplanacaktı.

İKİNCİ BÖLÜM: MORALI BEŞİR AĞA HİZBİ VE HİZBİN

ÇEKİRDEĞİ: *ELHÂSS-I ETBÂ'İ*²⁴³

2.1 Moralı Beşir Ağa Hizbi

Ahmed Resmî Efendi 1752 tasfiyelerinde kimisi sürgün kimisi de idam edilen Beşir Ağa'nın adamlarının ahvalini üç farklı bağlamda değerlendirir. Beşir Ağa'nın çevresindeki önde gelen kimselere değindikten sonra bunların İstanbul'daki, çeşitli vazifelere mübaşir tayin edilip gittikleri taşradaki ve çarşamba günleri düzenlenen ağa divanındaki vaziyetlerini anlatır.²⁴⁴ Ahmed Resmî Beşir Ağa'nın adamlarının divan ahvaline çeşitli örnekler verir.²⁴⁵ Buna göre şehrin ileri gelenleri çarşamba divanına katılmak zorunda bırakılır, katılmayanların ise Beşir Ağa'nın adamları tarafından 'sen de âdem olsan murâd kapusına mülâzemet iderdin' minvalinden sözlerle azarlanır.²⁴⁶ Çarşamba divanlarında bir kimsenin üzerinde kıymetli bir kaftan gören Ağa'nın adamları çoğunlukla saray baltacısı aracılığıyla bu kimseye giderler 'bu sene Hind'den murâd üzere akmişe gelmedi, siz bunu nereden tedârük itdiniz' minvalinden sualler ile zımnî taleplerde bulunurlardı. Sonrasında kendilerine emrivaki üzere hediye gönderilen kumaşlar arasında nispeten değerli bir parçayı sahibine geri götürüp 'ağa efendimiz bundan pek haz itdi, bakkiyesi var ise göndersünler' diyerek bir kere ellerine düşürdükleri kimsenin peşini bırakmazlardı. Değerli kumaşların yanında fincan takımlarından, av kuşlarına kadar her türlü "hediye" adeta bir haraç gibi talep edilirdi.

Moralı Beşir'in tıpkı selefi gibi kitaplara düşkün olduğu anlaşılır. Terekesinde "rüşvet yoluyla" ele geçirildiği iddia edilen kıymetine paha biçilemez bir Kur'an-ı Kerim ve bir levha koleksiyonu bulunur çünkü kimde kıymetli bir levha yahut Mushaf olduğunu haber alsa önce güzellikle ister olmazsa mutlaka ele geçirmenin bir yolunu bulurdu.²⁴⁷ Zaman zaman adamları tarafından "Ağa hazretleri *Şifâ* okuyorlar, eyüce şerh bulamadılar" diye bir söylenti

²⁴³ Şem'dânizâde'nin Moralı Beşir Ağa'nın en yakınlarını tanımlamak için kullandığı ifadedir. Bkz. Şem'dânizâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s. 166.

²⁴⁴ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 70.

²⁴⁵ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 72.

²⁴⁶ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 71-72.

²⁴⁷ Koçu, "Beşir Ağa", s. 2600.

yayılr kısa süre içerisinde sahaflar birbirine girer on kuruşluk kitaplar yüz kuruşa alınıp satılırdı.²⁴⁸ Çok geçmeden Ağa'nın *Vassâf, Divân-ı Şevket* veya *Hassâf* mütalaasına başladığı duyurulur, Ağa Kapısına değerinin çok üzerinde alınıp satılmış kitaplar dolardı. Şem'dânizâde'nin bu nakli Moralı Beşir'in muhallefâtı arasında tespit edilen 3.252 kitaplık geniş koleksiyonun nasıl teşkil edilmiş olabileceğine dair fikir yürütmeye imkân tanır.²⁴⁹ Lüks tüketiminin ve dönemin seçkin zevklerinin bir yansıması olan bu düşkünlük Moralı Beşir gibi onun has adamlarının da bir hususiyetidir.²⁵⁰

Beşir Ağa'nın sadrazamlarla olan ilişkisinin anlatıldığı bölümde bahsi geçtiği üzere “Sadrazam tarafından beş yüz kuruşa görülen bir iş, Ağa tarafından bin kuruşa görülse dahi işin taliplisi ‘bin kuruş ile vücûda gelir ise gelsün, Ağa tarafından vücûda gelsün; zîrâ ben maksadıma nâ’il olduktan sonra bir talibi zuhûr eder, Ağa tarafından benim elimden alır; vezirin verdiği işe yaramaz’ deyip Ağa'nın kapısını tercih ederdi”.²⁵¹ Beşir Ağa tarafından verilenin başka birisi tarafından alınamayacağı yahut Ağa'nın göz koyduğu makamda onun istediğinden başkasının sebat gösteremeyeceği açıktı. Bu durumda bir mansıba talip olan onu Ağa Kapısından talep eder, yeterince cömert davranırsa istediğini alırdı.²⁵² Ahmed Resmî Ağa Kapısını aşındırmakla nihayet Haremeyn'den tevliyet veya mukataa elde edebilen bir kimsenin ancak “ekşi hamuru kesildikten” sonra²⁵³ berat ve tezkiresinin gönderildiğini kaydeder. Bu iş için vazifelendirilen çuhadar çoğu kez bilerek farklı bir hâneye gider, - misâlen bu genç çuhadarlardan birinin kûre emîni İbrahim Ağa'nın konağına gidecekken

²⁴⁸ Ahmed Resmî Efendi, *Hamîletü'l-Küberâ*, s. 72.

²⁴⁹ Uğur Demir, “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne İntikali Meselesi”, ed. Gottfried Hagen ve Baki Tezcan, *Osmanlı Araştırmaları [The Journal of Ottoman Studies]*, sy 39 (2012), s. 211.

²⁵⁰ Tülay Artan, “Problems relating to the social history context of the acquisition and possession of books as part of collections of objets d'art in the 18th century”, *Xth International Congress of Turkish Art*, 1999, 87-92.

²⁵¹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î-i-Tevarih*, c.1, s. 164.

²⁵² Dârüssaâde ağalarının Haremeyn'e karşı sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla, gelirleri toplamak yahut yıllık hac yolculuğunu kolaylaştıracak pozisyonlara mahmillerini yerleştirmek gibi girişimleri mevcuttu. Hathaway, Dârüssaâde ağaları ile iyi ilişkiler geliştirenlerin Haremeyn Evkafının idaresine bırakılan gelir kapıları için avantaj sağladıklarını anlatır. Bkz. Hathaway, “Households in the Administration of the Ottoman Empire”, s. 145-146.

²⁵³ Ekşi hamurunu kesmek: Kendi ekmeğini pişiren hânelerde bu ekmeğin hamurundan daha sonra yoğurulacak ekmek hamuru için biraz maya ayrılır ve bu maya durdukça ekşirdi. Bir hânenin/kimsenin -ekmek hamuru mayalamak için sakladığı ekşi hamura kadar- sahip olduğu her şeye göz koyma/tüketme eğilimini ifade eden bir deyimdir.

Bayburtlu Mustafa Ağa'nın konağına gitmesi gibi- gulamı seyretmekten beratı anlamaya mecali olmayan hâne sahibi o sevinçle üç yüz beş yüz kuruşu çıkarıp verirdi. Kısa süre sonra 'filan ağa selam itdi, berât yanlış gelmiş' haberini alır hizmet bedeli veya hediye minvalinden ödediği miktarı yitirdiğiyle kaldığından 'inşâllahü te'âlâ fâl-i hayrdır karîben bize â'lâsı gelmege delâlet eder' (inşallah yakında bize daha iyisinin geleceğine işaret eder) diyerek kendisini avuturdu. Yine buna benzer olarak Beşir Ağa -kendisinde çokça bulunduğu- beklentide olduğu ve cömert davranmak istediği (*izhâr-ı semâhat ve şey me'mul itdiği*) kimselere at veya beygir gönderirdi. Vazifeli çuhadar kendisine mesela *reis-i sâbık* denildiyse *reis-i lâhika* gider hizmetine karşılık birkaç altın alırdı. Sonrasında hediye olarak gönderilen hayvanın yanlış kimseye teslim edildiği anlaşılıp yanlış düzeltilse de o birkaç altın sahibine geri verilmezdi. İki üç kat câizesini verip bir mansıba nail olan kimse eğer Beşir Ağa'yı ve Hazinesar Süleyman'ı ayrıca hediyelerle (*boğça ve mücevher makulesi*) memnun etmezse birkaç ayın ardından azledilme tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı.²⁵⁴ Bundan sebep bir senede beş altı kethüda ve üç dört defterdar değişikliği görülürdü. Ahmet Resmî Beşir Ağa taifesini "Timur askerine" benzeter; ona göre bunların *istidracı* tıpkı "Timur askeri gibi" o boyuta varmıştır ki halk büyük bir felaket ve sıkıntıya maruz kalmaktadır. Bunların bulundukları mahallere verdikleri tahribatı anlatmak için de "Nogay tatarı çapulcusundan beter" ifadelerini kullanır.²⁵⁵

Tüm bunlara rağmen rical, padişahın Ağa'ya muhabbetinden yahut Ağa'nın gazabından çekindiklerinden gidişata seyirci kalıp, Beşir Ağa'nın ortadan kalkmasına dua etmekle yetinirlerdi. Beşir Ağa'nın onca yıllık dostluklarının üzerine bir de I. Mahmud'u sık sık takdim ettiği hediyelerle memnun ettiğini anlatılır. Şemânizâde, "Ağa kendi alup, Süleyman'a ve Arnavud Mehmed'e aldırıp cem' ettiği mâl ve tuhafı, her gün pâdişâha arz etmekle Ağa pâdişâhın mahbûbu olmuşu" der.²⁵⁶ Sır kâtibi Yenişehirli Hafız Mehmed Ağa böyle bir sahneye denk gelmiştir: Surre çıkışı öncesi düzenlenen merasimin ardından Moralı

²⁵⁴ Ahmed Resmî Efendi, *Hamîletü'l-Küberâ*, s. 70.

²⁵⁵ Ahmed Resmi'nin kullandığı "istidrac" kavramı yaratıcının kişiye mal, başarı ve sağlık gibi nimetler vermesiyle, kişinin isyanını ve zulmünü daha da artırması ve sonuçta felakete sürüklenmesi, elde ettikleri sayesinde kendi sonunu hazırlaması anlamına gelir. Bkz. Ahmed Resmî Efendi, *Hamîletü'l-Küberâ*, s. 70; <https://islamansiklopedisi.org.tr/istidrac--harikulade> (erişim 15.8.2024).

²⁵⁶ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s. 165.

Beşir Ağa I. Mahmud'un huzuruna çıkıp etek öper ardından koynundan çıkardığı bir elmas yüzüğü padişaha sunar ve tekrar etek öper. Yüzük epey kıymetli ve parlak olduğundan padişahın memnuniyeti yüzünden belli olur.²⁵⁷ Beşir Ağa yıllar içerisinde I. Mahmud'un dostluğunu kazanmış, bu durumun nimetlerinden yararlanmayı da bilmişti. I. Mahmud'un Beşir Ağa'ya muhabbeti o raddeye varmıştı ki Ağa'nın adamlarının yahut kendisinin zulmünden mustarip olan kimseler bu muhabbetten çekindiklerinden huzura varıp şikayetlerini dile getiremez hâle gelmişti.²⁵⁸

Beşir Ağa'ya yakınlığıyla bilinen Flachat "Hizmetinde olan veya korumasıyla onurlandırdığı Türkler onun gibi değildi. Bunlar eyaletleri sömüren zorbalardı, kimseye saygı duymuyorlardı" sözleriyle, Osmanlı kaynaklarından başkaca bir iddiada bulunur.²⁵⁹ Flachat'ın Beşir Ağa öldükten sonra bile onun lehine bir tutum takınması ve Ağa'nın adamlarının faaliyetlerine vurgu yapması dikkat çekicidir. Flachat, Beşir Ağa taifesinin eyaletlerdeki faaliyetlerine işaret ederken Ahmet Resmî bu faaliyetleri detaylandırır.²⁶⁰ Buna göre bıyıklı çuhadar istihdamından hazzetmeyen Beşir Ağa (hizmetinde gençlerin bulunmasını tercih ederdi) on yedi ila yirmi yaşlarındaki çuhadarlarını çeşitli vazifelere mübaşir tayin edip taşraya gönderirdi. Bu çuhadarlar yolları üzerinde rast geldikleri at, beygir, köpek hatta domuz gibi hayvanlara 'ağa efendimize lazımdır' deyip el koyduklarından ahırlarda yer kalmamıştı. Oldukça iyi giyimli bu gençler beraberlerinde en azından 15-20 kişilik maiyetleriyle nerede bir "sahib-i hanedan" bulursa o kimsenin başına bir bahaneyle bela edilirdi. Bu vazifelerin karşılığında "hizmet bedeli" adı altında 70-80 keseyi bulan haracı vermemek için direnenler alıkonulur kırbaçla dövülerek veya soğuk su ile eziyete maruz bırakılırdı. Bölgedeki bir kadı yahut idareci bu adamların rızasına aykırı bir şekilde meseleye müdahil olsa "haremeyni harap eyledi" minvalinden bahane ve iftiralarla o kimsenin vazifesinden azledilmesi için her yolu denerlerdi. Nitekim Beşir Ağa'nın

²⁵⁷ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri, s. 129.

²⁵⁸ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s. 165.

²⁵⁹ Hathaway, *Dariüssaade Ağası*, s. 212.

²⁶⁰ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 70-71.

adamlarıyla çeşitli yerlerdeki kadı ve idareciler arasında çıkan anlaşmazlıklar malum olup bunların bir kısmına yer yer değinilmiştir.²⁶¹

Beşir Ağa'nın adamlarının elde ettikleri bu nüfuz ve kazanç ile zorbaca ve sefahat içinde yaşadıkları nakledilir. Şemdânizâde bu adamların -özellikle Hazinedar Süleyman ve Arnavud Mehmed'i kasteder- cariyelerle yetinmeyip, zevklerine uygun gençleri bulabilmek adına etrafa haber salmaktan çekinmediklerinden yakınıdır.²⁶² Ona göre "Elhâs-ı etbâ" böyle hareket ettiğinden Ağa çuhadarları ve baltacılar dahi onların yaşayışlarını taklit etmekten çekinmezlerdi. Şemdânizade Beşir Ağa'nın adamları gibi bu türden "fısk-ı fücûr" haberinin işitilmediğini nakleder ancak bunun sebebini de Beşir Ağa'nın hadım olmasıyla ilişkilendirir. Ona göre kendisi "sâlih" olan bu tür kimselere muhabbet beslemeyeceğinden, Beşir Ağa adamlarının işlerinden ayrı tutulmaz ve insanların nefretini üzerine çekerdi.²⁶³

Bu bağlamda, aşağıdaki bölümlerde Beşir Ağa'nın hizbinin çekirdeğini oluşturan isimler üzerine yoğunlaşacağız. Bu kimselerin onun çevresine nasıl girdiklerini, evvelki kariyerlerini ve akıbetlerini konu edinen müteakip bölümlerin çizmeye çalıştığı resim, bunca kuvvet kazanmış bir hizbin unsurlarını anlama çabasının sonucunda ortaya çıkmıştır.

2.2 Dârüssaâde Hazinedarı Süleyman Ağa

15 sene boyunca hazinedar olan Moralı Beşir Ağa, Büyük Beşir Ağa'nın vefatıyla 3 Haziran 1746'da silsile gereği dârüssaâde ağası tayin edilmişti.²⁶⁴ Musâhibandan Bilal Ağa, Moralı Beşir'in yerine hünkâr hazinedârı tayin edilmiş,²⁶⁵ Moralı Beşir'in hazinedârı ise muhtemelen bu sıralarda Süleyman Ağa olmuştu. Süleyman'ı kökeni itibarıyla tanımlamak güçtür. Arşiv belgeleri hizbin diğer mensuplarında görüldüğü gibi kendisini 'Arnavud, Gürcü veya Arap' gibi ifadelerle tanımlamaz. Genel itibarıyla adının önünde Beşir Ağa ile ilişkisini

²⁶¹ Çerkes Hasan ile Üsküdar Kadısı arasında meydana gelen anlaşmazlık "Üsküdar Kadısı Hadisesi ve Çuhadar Çerkes Hasan" başlığı altında, Konya Müftüsü ile Arap İsmail arasında meydana gelen anlaşmazlık ise "Çuhadar İsmail (Arap)" başlığı altında anlatılmıştır. Bunun yanında "Moralı Beşir Ağa Hizbi" başlığı altında çağdaş kaynakların bu anlaşmazlıkların sebeplerine dair değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

²⁶² Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 165

²⁶³ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 166.

²⁶⁴ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 935; Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s.164.

²⁶⁵ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s.124.

işaret eden; köle, hazinedar, tâbi gibi ifadelere rastlanır. Dönemin Fransız Büyükelçisi Roland des Alleurs'un (görev süresi 1747-1754) eşi Alleurs Kontesi (Constance-Frédérique Lubomirska) Hâzinedar Süleyman'ın çocukluğundan beri Moralı Beşir'in yanında olan Gürcü kökenli bir köle olduğunu aktarır.²⁶⁶ Bu bilgi Beşir ve Süleyman arasındaki yakınlığın sanılanın da ilerisinde olduğunu gösterir. Ahmed Resmî Efendi ise onu tanıtmak için '[Beşir Ağa'nın] abd-i memlûku 'acemiü'l-asl Süleyman nam bir hırsız oğlan' ifadelerini kullanır.²⁶⁷ Bu 'hırsız oğlan' tabirinden Süleyman'ın tıpkı Moralı Beşir gibi -muhtemelen daha da- genç olduğu anlaşılır. Ancak bu durum efendisinden aldığı gücün tasarrufunda kendisine sorun teşkil etmiş benzemez.

Porter'in raporlarında kaydettiği hadiselerden bazıları Süleyman Ağa'nın elde ettiği nüfuz üzerine düşünme imkânı tanır.²⁶⁸ Buna göre Porter çözmesi gereken bir meseleyle ilgili reisülkütuba danışmış, Naili Abdullah Efendi ona Beşir Ağa'ya başvurmasını tavsiye etmişti. Porter mecburen başvurduğu Beşir Ağa sayesinde bazı işlerini çözebilmişti. Yine bir mesele ile ilgili birinci mirahur ile müzakere ettiği sırada mirahur ağa kendisinin Beşir Ağa'ya başvurduğunu, ihtiyaç duyduğu yardımın sağlanacağını ancak Beşir Ağa'nın da bir hediyeyle memnun edilmeyi beklediğini anlatmıştı. Porter, mirahurun bu tarz durumlarda Süleyman'a başvurmayı tavsiye ettiğini hatta bunu şimdiye kadar yapmadığına şaşırdığını anlatır. Kontes de Beşir'i memnun etmenin yolunun Süleyman'dan geçtiğini, özellikle 1750'nin sonlarına doğru pek çok önemli figürün Süleyman Ağa'nın himayesini kazanmaya çalıştığını anlatır.²⁶⁹

Gerçekten de Moralı Beşir'e Süleyman üzerinden ulaşanlar olduğu gibi Süleyman'la olan ilişkileri dolayısıyla Beşir Ağa'nın etrafında konumlananlardan da bahsetmek mümkündür.²⁷⁰ Her biri kendi bölümünde detaylıca değerlendirileceğinden burada yalnızca Süleyman üzerinden tespit edilen hizip içi ilişkilene biçimlerine birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Ömer Paşa'dır. Vakanüvis Hâkim Mehmed Efendi,

²⁶⁶ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 244.

²⁶⁷ Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, s. 69.

²⁶⁸ Büyükaksoy, "James Porter'in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)", s. 190-191.

²⁶⁹ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 244.

²⁷⁰ Sarraf Yagop ve Grigori Gkikas Süleyman sayesinde Moralı Beşir'e yaklaştığı düşünülen kimselerdendir. Bkz. "Sarraf Yagop Hovhannesyanyan" ve "Moralı Beşir Ağa Hizbine Yakın Fenerliler."

tasfiyeler sırasında bir şekilde hayatta kalan Ömer Paşa'nın yıllar sonra gerçekleşecek idamını anlattığı kısımda onu 'Maktûl Beşîr Ağa'nın Süleymânî etbâ'ından Arnavud tâ'ifesinden İt 'Ömer Paşa' ifadeleriyle geçirir.²⁷¹ Ayrıca mühimme kaydından 'dârüssaâde ağası kapı kâtibi' olduğunu öğrendiğimiz hattat Abdullah,²⁷² I. Mahmud'un sır katibi tarafından 'maktul Süleyman'ın etba'ından' olarak tanımlanır.²⁷³ Benzer bir tâbiyet ilişkisi de aşağıda anlatılacak çuhadarlardan Gürcü Süleyman ile Mercimek namı saray soytarısı arasında söz konusudur. İzzî, *kapu-çuhadarı* (Gürcü) Süleyman'ın Mısır, Ebrim/İbrim'e sürüldüğünü anlatmasının ardından 've etbâ'ından Mercüme nâm şahsın Limni Cezîresi'nde ikameti'nin karar verildiğini bildirir.²⁷⁴ Mercimek'in sürgününün teyidini sağlayan Limni kadısına ve valisine gönderilen hüküm ise Mercimek'in 'maktul Süleyman'a müteallik' (ilişkili) olduğunu söyler.²⁷⁵ Kastedilen Süleyman "maktul" olarak geçtiğinden hazinedar Süleyman olmak durumundadır. Hâlihazırda muhallefât kayıtları çuhadar Süleyman'ı da hazinedar Süleyman'a yakın tasvir etmektedirler.²⁷⁶ Yine kendilerine ayrılan başlıklar altında değerlendirilecekleri üzere Sarraf Yagop Hovhannesyan ve Grigori Gkikas da Süleyman'la kurdukları ilişkiler dolayısıyla Moralı Beşîr'in etrafında konumlanmışlardı. Sarraf Yagop ve Agop'un evrakı arasından çıkan birtakım temessükte bu sarraflarla ilişkili olduğu tespit edilen Ömer Efendi ile Ahmed adlı birinin de Süleyman'ın tâbilerinden olduğu kayıtlara geçmiştir.²⁷⁷

Fransız elçisinin eşi Alleurs Kontesi sayesinde Hazinedar Süleyman'la Moralı Beşîr hakkında çok daha ilgi çekici bazı bilgilere erişmek mümkündür. Muhallefat kayıtlarından bu ikisine ait cariyeler tespit edilmişken Alleurs Kontesi sayesinde hem Moralı Beşîr'in hem de Süleyman'ın haremlerinde cariyelerinden başka birer eşlerinin de bulunduğu anlaşılır.²⁷⁸

²⁷¹ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, c.1, s. 818.

²⁷² A.DVNSMHH. nr. 155, h. 978 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

²⁷³ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 1100.

²⁷⁴ Şem'dânî-zâde, *Mür'î-i Tevarih*, c.1, s. 168.

²⁷⁵ A.DVN.KLB nr. 8/43 (Evahir Ramazan 1165/Ağustos 1752).

²⁷⁶ D.BŞM.MHF.d nr. 12600 (6 Ramazan 1165/18 Temmuz 1752).

²⁷⁷ D.BŞM.MHF.d. nr. 13805.

²⁷⁸ Kontes, Hâzinedar Süleyman'ın eşinin adını bildirmez ancak onun 22 yaşında ve sıradan bir görünümde olduğunu söyler. Moralı Beşîr'in Rukiye adındaki eşi ise Süleyman'ın eşinden çok daha genç ve güzeldir. İki Osmanlı kadını Kontes'in Fransa'dan getirdiği kıyafetlerini merakla incelemişler ve çatalla yemek yerken biraz zorlanmışlardı ayrıca duvarda asılı duran XV. Louis tablosu da epey ilgilerini çekmişti. Rukiye'nin 'insanların görüntülerinin İslam tarafından yasaklanmasını garipsemediğini, çünkü bu tür görüntülerin aşk

Üstelik Hazine­dar Süleyman'ın eşi ile Moralı Beşir'in eşi Rukiye Kadın (*Roquet Caden*) oldukça yakındır ve anlaşıldığı kadarıyla her iki kadın da iyi birer konum elde etmişlerdir.²⁷⁹ Bu iki hadımın eşleri Alleurs Kontesine bir ziyaret bile düzenlemişlerdi. Hatta Kontes bu ziyaretin Süleyman'ın eşi tarafından organize edildiğini, büyükelçilik binasının girişten itibaren erkeklerden arındırıldığını ve Fransızca ile Türkçeyi gayet akıcı konuşan kadın tercümanların ziyaret ve beraber yenilen yemek boyunca kendilerine eşlik ettiğini anlatır.²⁸⁰ Kontes'e göre ziyaretin sonlarına doğru bu iki kadın eşlerinin Fransa'ya karşı her zaman için iyi niyet beslediklerini bildirmişlerdi. Flynn, Alleurs Kontesi ve Rukiye'nin birbirlerini sık sık ziyaret ettiklerini Kontes'in ileride Köse Bahir Mustafa Paşa'nın harem­ini de ziyaret edeceğini nakleder.²⁸¹ Ona göre 18. yüzyılın en başarılı elçilerinden biri kabul edilebilecek Roland des Alleurs'ün bu başarısında eşinin kurduğu ilişkilerin ve kadınlar aracılığıyla sağlanabilen bilgi alışverişinin payı yadsınamaz.

Esasında Moralı Beşir ve Hazine­dar Süleyman'ın eşlerinin ziyaretlerinin de bu minvalden değerlendirilmesi gerekir. Hadımların cariyelerinin ya da eşlerinin olması istisnai bir durum değildir ve pek çok açıdan değerlendirilmeye müsaittir. Ancak burada ilişki ağları üzerinden güç devşiren bu iki hadım için -erkekler ve hatta hadımlar için yasaklı alanlarda- özellikle kadınlar aracılığıyla sağlanabilecek bilgi akışının ve onlar tarafından kurulabilecek yakınlıkların önemi göz ardı edilmemelidir. Kontes yukarıda bahsi geçen ziyaretin ardından iki yıl geçmeden Moralı Beşir ve Hazine­dar Süleyman'ın idam edildiğini ve Rukiye ile arkadaşının iki hadımın harem­lerindeki diğer kadınlarla birlikte Edirne'ye gönderildiğini anlatır.²⁸² Buna göre hadiselerin ardından bu kadınların neredeyse her biri çoğunlukla zengin tüccarlarla evlenmiş yalnızca Süleyman Ağa'nın eşi yaşamı boyunca yas tutmuştu.

uyandırabileceği'ne dair sözleri üzerine Alleurs Kontesi, Kralın resimdeki kadar yakışıklı olmadığını söyleyerek karşılık verdiğini anlatır. Bkz. Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 244; D. BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165/24 Temmuz 1752).

²⁷⁹ Süleyman'ın hânesine mensup bazı kadınların kıymetli eşyalarının kaydının da tutulduğu bu muhalledat evrakında kadınlardan biri için "menkuhesi Hatice" ifadesine rastlanır. Bkz. D.BŞM.MHF. nr. 41/46.

²⁸⁰ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 246.

²⁸¹ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 243.

²⁸² Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 247.

Moralı Beşir Ağa'nın tutuklanıp Bostancıbaşı tarafından Kız Kulesi'ne hapsedildiği esnada bir takım haseki de Hazinedar Süleyman'ı tutuklamak üzere görevlendirilmiş ve onu Beşiktaş'ta inşa ettirdiği sarayında bulmuşlardı.²⁸³ Hazinedar Süleyman, Moralı Beşir'in pek çok tâbisiyle birlikte Bostancılar mahpusu olan *fürunda* hapsedildi.²⁸⁴ Ancak tutukluluğu uzun sürmedi. Bostancılar mahpusunda işkence altında geçirdiği saatlerin ardından Moralı Beşir Ağa'nın idam edildiği vakitten kısa bir süre sonra, muhtemelen sabahleyin idam edildi. I. Mahmud'un sır kâtibi Yenişehirli Hâfız Mehmed Ağa, Hazinedar Süleyman'ın katlini birinci ağızdan nakleder.²⁸⁵ Beşir Ağa'nın idam edildiği gecenin sabahında toplanan divanın sonlanmasıyla önce Hırka-i Şerîf'i ziyaret eden I. Mahmud ardından yemek yiyip Soğukçeşme Köşkü'ne gitmiş, Hazinedar Süleyman burada I. Mahmud'un önünde idam edilmişti (11 Temmuz 1752/28 Şaban 1165).

Hazinedar Süleyman'ın tutuklanmasıyla başlayan soruşturmada taşınır ve taşınmaz malları kayıt altına alınmaya başlanır.²⁸⁶ Soğukçeşme'deki evinin mahzeninde üç demir sandık (içerisinde 1.232 *kîse-i rûmi*) ve ayrı bir odada bir çekmece dolusu altın para bulunur.²⁸⁷ Sandıkların defterini tutan Kâtib Mehmed ilk sandıktan 141.206 kuruş, ikinci sandıktan 275.000 kuruş, son sandıktan ise 200.000 kuruşluk altın para çıktığını kaydetmiştir.²⁸⁸ Çekmece içerisindeki altın paraların toplamı belirtilmez ancak bunların Kapıcılar Kethüdası Ağa'ya teslim edilip Saray'a ulaştırıldığı kaydedilir.²⁸⁹ Süleyman'a ait emlak arasında ise Büyük Halkalı'da beş çiftlik bir de bakkal dükkânı tespit edilir.²⁹⁰ Bu çiftlikler müştemilatlarıyla birlikte Evkâf-ı Hümâyûn'a devredilir. Süleyman'ın sarayı ve

²⁸³ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 939.

²⁸⁴ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s.167.

²⁸⁵ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 129.

²⁸⁶ "maktûlân-ı mezbûrândan gerek nukûd ve mücevherât ve gerek eşyây-ı sâyire ve tuhaf ve nevâdirât makûlesi, dâ'ire-i ta'dâddan birûn ve gulâm ve cevârî kıyâsdan efzûn olup, güzîde atlar ve bî-nazîr bârgîrlerin şümârı ise rûtbe-i hezârî güzêrân ve âlât-ı raht u bisât ve edevât-ı ihtîşâm-ı bâhiru'l-inbisât bî-pâyân olmağla, ta'rîf ü ta'dâdî serhadd-i kıyâs ve 'âdâtı mücâvezet ve ber-vech-i muharrer bir iki sene zarfında bu rûtbede zuhûr eden iddihâr u cem'iyet bir vakitte misli sebkât etmedüğünden, ne güne fikr u mülâhazadan neş'et ve ne rûtbe tûl-i âmâl ve ne şekl-i bâtıl-ı hayâl-i mefsedet-me'âldan mübâderet eylediği, erbâb-ı 'ukûlü müstağrak-ı lücce-i hayret eylemiştir." Bkz. İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 944.

²⁸⁷ D.BŞM.MHF.e. nr. 41/46 (29 Şaban 1165/12 Temmuz 1752).

²⁸⁸ TSM.EA.e. nr. 426/47 (29 Şaban 1165 / 12 Temmuz 1752).

²⁸⁹ D.BŞM.MHF. nr. 41/46 (Ramazan 1165 / Temmuz 1752).

²⁹⁰ AE.SMHD.I. nr. 99/6952 (4 Zilhicce 1165 / 13 Ekim 1752).

konağı haricinde yine Beşiktaş civarında tespit edilen üçüncü konutu küçük bir evdir.²⁹¹ Vişnezade Mahallesiindeki bu ev bir müzayedede satılır ve 700 kuruşluk bedeli Hazineye aktarılır.²⁹² Süleyman'ın Beşiktaş'taki konutundan çıkan nakit parasının toplamı 1.288.309 kuruş hazineye teslim edilir.²⁹³

Hazinedar Süleyman'a ait olduğu tespit edilen atlardan 25'i Başbâki Kulu Yusuf Efendi tarafından At Pazarı'nda düzenlenen bir müzayedede toplamda 1.346.5 kuruşa satılır.²⁹⁴ Süleyman'ın bazı köle ve cariyelerinin Paşakapısı yakınlarında Esirciler Kethüdası Ağa'ya ait bir konakta toplatıldığı kayıtlardan anlaşılır. Aynı konakta Köstendilli Hasan, el-Hac Çuhadar Süleyman, Sarraf Yagop, Hattat Abdullah, Hazinedar Süleyman'ın kâtibi Mehmed Efendi'ye -genellikle bu şahıstan kaynaklarda Arnavud Mehmed olarak da bahsedilir- ait köle ve cariyeler de mevcuttur.²⁹⁵ Konağa gönderilen Saliha, Hanife, Gülfem, Şehnaz, Gülsüm, Mehtap adlı yedi Gürcü cariyenin ve Sadık adlı bir Gürcü kölenin, Züleyha ve Âlişâh adlı iki Çerkes cariyenin ve iki de siyahî kölenin Hazinedar Süleyman'a ait olduğu kaydedilir.²⁹⁶

Maktullerin mal varlıkları gibi borçları ve çeşitli kimselerin zimmetinde kalan alacakları da bir soruşturma kapsamında tespit edilmeye çalışılır. Hazinedar Süleyman'a ait bir peştahtadan çıkan temessükler, borç verdiği miktarları ve kimlere borç para verdiğini gösterir. Süleyman (1166) 1751-1752 senesi Karasu Resm-i Dûhan mukataasında dörtte üç hissenin karşılığı 9.000 kuruşu aynı mukataa üzerinde ortak olduğu Kel [Gül] Ahmed Paşazâde Ali Bey ve kardeşi İsmail'e verir. Voyvoda Hasan Ağa zimmetinde Süleyman'ın aynı senenin şubat ayında verdiği 190.000 kuruş tespit edilir. Durak Mehmed Paşa'nın Kapı Kethüdası Murtaza Efendi'ye yine şubat ayında 14.000 kuruşluk borç verilmiştir. Vodinalı Mustafa adlı kimseye birkaç defa olmak üzere toplamda 571 kuruşluk borç verilmiştir. (İt Ömer Paşa'ya İlbasan ve Ohri Resm-i Dûhanı'ndan 12.000 kuruş, başka bir mukataadan 4.000 kuruş, İskenderun gümrük Mukataasından 2.500 kuruş, Mihaliç'den 2.666,5 kuruş,

²⁹¹ C.ML. nr. 137/5834 (12 Cemaziyülahır 1166/16 Nisan 1753).

²⁹² CML. nr. 137/5834 (9 Muharrem 1166/16 Kasım 1752).

²⁹³ D.BŞM.MHF. nr. 41/46 (12 Ramazan 1165/24 Temmuz 1752).

²⁹⁴ D.BŞM.MHF. nr. 41/42 (10 Ramazan 1165/22 Temmuz 1752).

²⁹⁵ D.BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165/24 Temmuz 1752).

²⁹⁶ D. BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165/24 Temmuz 1752).

Dıraç Resm-i Hintâ gelirinden 450 kuruş, Dıraç Mukataasından 5.000 kuruş, Mora Mukataasından 500 kuruş olmak üzere toplamda 27.116 kuruşluk borç verilmiştir. Bunlar haricinde bağlamı belirsiz olmakla birlikte Bekir adlı kimseye 1.500 kuruş borç verilmiştir. Yine aynı sene içerisinde Drama Mukataası mülteziminden tahsil edilmesi gereken 569 kuruş tespit edilir. Ahmed Ağa adlı kimsenin zimmetinde 500 kuruş, [Durak] Mehmed Paşa'nın kendisinde 16.500 kuruş, Yenice Vardar sakinlerinden Ahmed Beşe zimmetinde 1.100 kuruş, yine Yenice Vardar sakinlerinden Mehmed Ağa zimmetinde 60.000 kuruş, mültezimlerden Mehmed Ağa zimmetinde ise 1.250 kuruş tespit edilir.²⁹⁷ Süleyman'ın yazı masasındaki evrak arasında bulunan bu temessüklerin her biri yalnızca 1165 (1752) senesinde verilen borçları kapsar. Bu tarihten önceki alacak-verecek ilişkileri hakkında bilgi vermez. Netice itibarıyla bu kayıtlara göre toplamda bir senelik dönemde Süleyman Ağa'nın verdiği borç miktarı 322.106 kuruştur. Yukarıda belirttiği üzere Beşiktaş'ta bir evin 700 kuruşa satıldığı bir devirde Süleyman Ağa'nın bir yıl için dağıttığı borç miktarı Beşiktaş'ta yaklaşık 460 ev alabilecek miktardadır.

Sarraf Yagop ve kardeşi Agop'un zimmetinde de başta Hazine-i Dar Süleyman olmak üzere Morali Beşir'in yakın adamlarına ait yüklü miktarda nakit olduğu anlaşılır.²⁹⁸ Hazine-i Dar Süleyman'ın Yagop ile Agop'ta ve Yagop'un kâtibi Moskof Kevork'ta 1164 senesinin Rebiülevvelinde (Mart 1763) verdiği toplam 75.000 kuruş parası tespit edilir.²⁹⁹

Tasfiyelerin ardından Süleyman'a ait mekânlar, özellikle de Beşiktaş'ta inşa ettirdiği sarayı I. Mahmud tarafından zaman zaman ziyaret edilmiştir. Sır kâtibinin kaydettiğine göre bu ziyaretlerin ilki Süleyman'ın idamından iki ay sonra eylül ayının ilk günlerinde gerçekleşir.³⁰⁰ I. Mahmud burada ikinci namazını kılıp biraz zaman geçirir. Sonraki ziyaret ayın sonlarına doğru mabeyinciler ve kahvecibaşının da olduğu bir maiyetle gerçekleştirilir. Süleyman'ın hânesinde kahve içilir ve ikinci vakti buradan ayrılır.³⁰¹ Sır kâtibinin kayıtları üzerinden tespit edilen bir sonraki ziyaret bundan bir yıl sonra 13 Eylül'de gerçekleştirilir.³⁰²

²⁹⁷ C.SM. nr. 103/5191 (1165/1752).

²⁹⁸ D.BŞM.ZMT.d.nr. 13801 (1164-1165/1751-1752).

²⁹⁹ D.BŞM.ZMT.d.nr. 13801 (Rebiulevvel 1164/Şubat 1751).

³⁰⁰ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 1106.

³⁰¹ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 1107.

³⁰² Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 1148.

Önce Tepebaşı'na giden I. Mahmud burada atlı yarışları, cirit oynayanları ve okçuları izlemesinin ardından Süleyman'ın hânesine geçip bir miktar dinlenir, harem kısmındaki bahçe köşkünde yemek yiyip kahve içmesinin ardından geri döner. Aynı şekilde bir yıl sonra 12 Eylül'de yine Tepebaşı'nda düzenlenen gösterilerin ardından dinlenmek için Süleyman'ın hânesine geçer. Burada ikindi namazını kılar, akşam yemeği yer ve kahvesini içmesinin ardından ayrılır. Bu ziyaretten bir hafta sonra mabeyinciler ile yeniden Süleyman sarayına gidilir ve kısa bir müddet burada istirahat edilir.³⁰³ Sır kâtibi hâlen bu mekanları 'maktul Süleyman'ın sarayı' yahut 'maktul Süleyman'ın hânesi' olarak adlandırmaktadır. Müsadere edilen bu konutlar I. Mahmud için zaman zaman gidip dinlendiği, kahve içtiği mekânlar hâlini almıştır.

2.3 Köstendilli Hasan Efendi

Moralı Beşir Ağa 11 Temmuz'da idam edildiğinde Köstendilli Hasan henüz birkaç aydır *Başbâki kuluydu*.³⁰⁴ Beşir'in hapsedildiği ve idam edildiği saatlerde kendisine yakın kimseler yakalanıp Bostancıbaşı Ocağında bulunan bir mahpusta alıkonulmuştu.³⁰⁵ Sabık Başbâki kulu da bu hapisanede hakkında verilecek kararı bekleyenler arasındaydı.³⁰⁶ Neticede yakın mesai içerisinde olduğu anlaşılan Arnavud Mehmed'le birlikte³⁰⁷ 9 Ağustos'ta yani Beşir Ağa'nın idamından bir ay sonra Bâb-ı Hümâyûn'da idam edilecektir.³⁰⁸ I. Mahmud'un yeni

³⁰³ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 1202.

³⁰⁴ Bazı kaynaklarda ser-gulâm-ı bâki olarak da geçen başbâki kulu devlete ait gelirlerin toplanmasında önemli bir memurdu. Bâki kulları denen emrindeki 60 civarı adamıyla hazineye borcu olup vermeyenleri, zimmetinde devlete ait para veya mal bulunanları soruşturup, tahsilatı yürütmekle yükümlüydü. Başbâki kulu konağında borçluluları hapsedip sorgulayabilirdi. Diğer yandan maliye mahkemesinde defterdarlık ile halk arasındaki vergi anlaşmazlıklarında vergi baş tahsildarı sıfatıyla iddia makamı olarak maliye namına bulunurdu. Bunun dışında doğrudan defterdarlığa bağlı cizye veya haraç başbâki kulu da mevcuttu. Cizye veya haraç başbâki kulu borcunu ödemeyen, taahhüdünü yerine getirmeyen mültezimlerin takibini yapardı. Bazen cizye/haraç başbâki kulu başbâki kuluna vekil tayin edilebilirdi. Kroniklerin anlatısından ve Köstendilli Hasan'ın kariyer çizgisinin takibinden yola çıkarak -başbâki kulluğundan önce İstanbul cizyedarı idi- onun cizye/haraç başbâki kulu olduğunu düşünmek yerindedir. Bkz. Feridun Emecen, "Başbâki Kulu", *DİA*, 5, 126-127; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

³⁰⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 939.

³⁰⁶ C.DH. nr. 152/7553 (Evâil Ramazan 1165 / Temmuz'un ilk onu 1752).

³⁰⁷ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

³⁰⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 19.

sadrazam Köse Bahir Mustafa Paşa'ya gönderdiği 9 Ağustos 1752 (28 Ramazan 1165) tarihli hatt-ı hümayunun suretinden anlaşıldığı üzere sâbık Köstendilli Hasan'ın cezasının Bâb-ı Hümayûn'da tertip edilmesi istenmiştir.³⁰⁹ Aynı hüküm -aşağıda kendi bölümlerinde değerlendirildiği üzere- Moralı Beşir'in kozbekçisi Abdurrahman, harem kethüdası Cevahir, Kayıkçı Keleş ve Düğmecioğlu Süleyman'ın akıbetlerini de haber verir. Şemdânizâde Köstendilli Hasan'ın idamının Kadir Gecesi'nin ertesi günü meydana geldiğini naklederek vakanın ne denli hayırlı olduğuna işaret eder.³¹⁰

Moralı Beşir'in ardından tasfiye edilenlerin arasında öne çıkan Köstendilli Hasan'ın kariyerine değinmek gerekir. Hasan'a dair en erken tarihli bulgulardan biri 1739 yılından kalan bir arzuhalidir.³¹¹ Üsküp ve Kratova civarından toplanan 300 askerin tahrir ve ulufesiyle ilgili Üsküp nazırı vekili Feyzullah Efendi vazifelendirilir. Ancak Kratova sakinlerden 31 kişilik bir heyet, ulemadan olan Feyzullah Efendi'nin askeri meselelerde tecrübesiz olmasını öne sürerek yerine Köstendil sakinlerinden Hasan Efendi'nin tayin edilmesini talep eder.³¹² Bu talep nüfuzlu bir ailenin mensubu olan Köstendilli Hasan'ın belirli bir tahsil seviyesi ve idari tecrübeye sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir. Köstendilli Hasan'a dair tespit edilen -Moralı Beşir ile alakalı- tevcihlerin ilki Haremeyn Evkâf-ı Mukâtaa Yazıcılığı'dır ki Moralı Beşir'in mührünün olduğu tevcih kendisine verildiğinde Köstendilli Hasan'ın Başhâlîfe unvanına sahip olduğu anlaşılır.³¹³ Ardından İstanbul cizyedârı olarak vazifelendirilir, idam edilmeden önce ise maliyenin önemli birimlerinden birine başbâki kulluğuna getirilmiştir.³¹⁴ 1739'da kariyerinin ilk basamaklarında İstanbul'daki siyasi çevrelerle pek alakası gözükmeyen Hasan'ın muhtemelen görevindeki başarısı Saray ile bir irtibat sağlamasına vesile olmuştu.

³⁰⁹ A.DVNSMHH. nr. 155, h. 10 (28 Ramazan 1165/9 Ağustos 1752).

³¹⁰ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s. 168.

³¹¹ C.AS. nr. 320/13246 (27 Muharrem 1152 / 25 Nisan 1739).

³¹² C.AS. nr. 320/13246 (27 Muharrem 1152 / 25 Nisan 1739).

³¹³ C.EV. nr. 309/15701 (9 Ramazan 1162 / 23 Ağustos 1749).

³¹⁴ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

2.3.2 Köstendilli Hasan'ın Borçları

Tıpkı Süleyman gibi Hasan da Beşir Ağa hizbinin adeta bir bankası gibi çalışıyordu. Mal varlığı ilk etapta Süleyman kadar devasa gözüküyor olsa da Hasan da hizbin mali trafiğinin merkezinde olmalıydı. Kürkçü Hanı sarraflarından Pedros'a 52.056 toplamda kuruş, Sofçu³¹⁵ Kirkor'a sof şal ücreti olarak 909 kuruş, Eşikçi Uzun Mehmed'e moloz nakli karşılığında 365 kuruş, Şerif Paşa'nın yetimlerinin vasilerine 100 kuruş, Keresteci Musa'ya kereste ücreti için 6.365,5 kuruş, Tuğlacı Pavlo'ya tuğla ücreti olarak 958 kuruş olmak üzere toplamda 62.003,5 kuruş, Moloz taşçısı el-Hac İsmail'e moloz taşı bedeli olarak 1.200 kuruş borcu tespit ve teyit edilir.³¹⁶ Bunun dışında Kiremitçi Kostatis'in 150 kuruş, bir tüccarın *emtia-yl hindiyye* (muhtemelen kumaş, mücevher gibi lüks ve pahalı emtia) ücreti olarak 2.431 kuruş, Yorgancı Ali'nin yorgan masrafı olarak istediği 1.315 kuruş, hamal bir zimminin nakliye bedeli için istediği 70 kuruş, Eğerci bir zimminin mismar (çivi) bedeli olarak istediği 1.105 kuruş, (muhtemelen bir faiz ödemesi) ismi meçhul bir kimseye 643 kuruş, Yagop isimli bir kimseye inşaat işçiliğinin ücreti olarak istediği 74 kuruş, Avanos isminde birine keten kumaş ücreti olarak talep ettiği 40 kuruşla birlikte toplamda 5.824 kuruşu bulan bir borcu olduğu sıralanan alacaklıların iddiaları üzerine ortaya çıkar.³¹⁷

2.3.1 Köstendilli Hasan'ın İstanbul'daki Mal Varlığı

Moralı Beşir Ağa ve adamlarına ait ele geçirilen köle ve cariyeleri bildiren kayıt, Kâtib Mehmed Efendi'ye ait Gürcü bir köleye Köstendilli Hasan'ın "küçük evinde" el konulduğunu bildirir.³¹⁸ Yine aynı kayıta Köstendilli Hasan'ın Nâile adlı bir Çerkez ve Dilhayat adlı bir de Gürcü cariyesinin olduğu anlaşılmaktadır.³¹⁹ Bu kayıttan Köstendilli Hasan'ın Molla Gürâni Mahallesinde küçük bir eve sahip olduğu da anlaşılır.³²⁰ Ancak evin

³¹⁵ Ham ipekten yapılmış astarlık kumaş.

³¹⁶ KK.d. nr. 2447.

³¹⁷ KK.d. nr. 2447.

³¹⁸ D.BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165 / 24 Temmuz 1752).

³¹⁹ D.BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165 / 24 Temmuz 1752).

³²⁰ D.BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165 / 24 Temmuz 1752).

akıbeti belirsizdir. Bu küçük ev haricinde Köstendilli Hasan'ın İstanbul'da iki konutu daha tespit edilmiştir.³²¹ Bunlardan ilki Saraçhâne yakınlarında bir ev diğeri ise konumu belirtilmese de kuvvetle muhtemel Beşiktaş civarında bir yalıdır.³²² Saraçhâne'deki bu evden ve yalıdan çıkan kıymetli eşyaların Enderun-ı Hümâyün Hazine kethüdasına teslim edildiği kaydedilir.³²³

2.3.3 Köstendilli Hasan'ın Memleketindeki Mal Varlığı ve Ailesi

Köstendilli Hasan her ne kadar İstanbul'da önemli görevler alsaydı ve Beşir Ağa'nın yakın çevresine dâhil olsa da kendi memleketi ile irtibatı hiç kesilmemiştir. Hasan'ın bölgedeki mal varlığı Üsküp ve Köstendil'e gönderilen bazı emirler ile aydınlatılır: Temmuz ayının ilk günlerinde gönderildiği anlaşılan hüküm Hasan'ın İstanbul Üsküp ve Köstendil'deki emlak ve eşyasının tespitini talep eder.³²⁴ Hasan'ın Köstendil gibi Üsküp'te de ciddi bir mal varlığına sahip olduğu ve yakın zamanda Üsküp civarında bir define bulduğu iddialar arasındadır. Hasan'ın Köstendil'de tespit edilen eşyaları arasında lüks kumaşlar, biniş takımları ve yüklüce bir miktar para ile çoğunluğu Arapça sarf, nahiv ve tefsir kitaplarından meydana gelen 140 ciltlik bir kitap koleksiyonu mevcuttur.³²⁵ 1752 tarihli belge, hisseleri yahut tamamı ailesine ait olmak üzere toplamda 12 çiftlik ve 7 mezra ve ekserisi küçük baş hayvandan oluşan bir mal varlığının akıbetini konu edinir.³²⁶ Ailenin idaresindeki çiftliklerin akıbeti Köstendil ve İstanbul'da ciddi bir mesaiye mâl olmuş en nihayetinde zahire bedeli karşılığında çiftliklerin mevcut işleyişine dokunulmamıştır. Hasan'ın tüm bu mal varlığının kaynağı sadece kendi kazandıkları mı yoksa ailesinin zaten var olan serveti mi olduğu belirsizdir. Köstendilli Hasan Efendi bölgenin nüfuzlu ailelerinden biri olan Mollazâdeler

³²¹ D.BŞM.MHF.d.nr. 13698

³²² D.BŞM.MHF.d.nr. 13698

³²³ D.BŞM.MHF.d.nr. 13698

³²⁴ C.DH. nr. 152/7553 (Evâil Ramazan 1165 / Temmuz'un ilk onu 1752).

³²⁵ D.BŞM.MHF. nr. 126079.

³²⁶ D.BŞM.MHF. nr. 41/56 (Selh-i Şevval 1165 / 9 Eylül 1752).

olarak maruf Arnavud bir aileye mensuptur.³²⁷ Köstendilli Hasan'ın oğlu Mollazâde Süleyman'ın yaklaşık 30 civarı edebi-tasavvufi eserin müellifi olması ve daha da önemlisi eserlerinde ailesinin kökenlerine dair anlatılara yer vermesi mensup oldukları Mollazâde ailesi hakkında aydınlatıcıdır. Süleyman'ın eserleri ailenin idamdan sonraki durumuna dair bilgi vermesi bakımından da önemlidir. Süleyman babasının katli ile neticelenen hadiselerde babasını müdafaa eder ve babasının bu korkunç akıbetinin arkasında Hazineदार Süleyman'ın olduğunu iddia eder.³²⁸ Hasan'ın idamı ailesinin durumunda köklü değişikliklere sebep olmaz. Aksine oğulları Köstendil'in idaresinde söz sahibi olup bölgedeki Nakşibendi tarikatının şeyhliğini devralırlar.

Köstendilli Hasan'ın İbrahim, Emin ve Abdullah adlı üç oğlu daha vardır.³²⁹ Babası idam edildiğinde henüz iki yaşında olan Süleyman ağabeylerinin en büyüğü olan İbrahim tarafından yetiştirilir. İbrahim'e Nakşibendi şeyhliği intikal eder ve Süleyman ağabeyinin de etkisiyle 15-16 yaşlarındayken Nakşibendi tarikatına intisap eder. Köstendil eşrafından olan İbrahim'in Nakşibendiliğe olan ilgisi bölge ahalisinin tarikata olan meylini arttırır.³³⁰ Mollazâde Süleyman'ın hatıralarından anlaşıldığı kadarıyla İbrahim itibar gören bir şeyh ve bir idarecidir. Hasan'ın bir diğer oğlu Mehmed Emin de Köstendil'in eşrafı arasında yerini alacaktır.

Emin'in ailenin idaresinde söz sahibi olduğu dönem İbrahim'le kıyaslandığında hayli hareketlidir. İbrahim'in aksine Emin'in zaman zaman merkezi idare ile ters düştüğü ve çeşitli faaliyetleri dolayısıyla huzursuzluğa sebep olduğu anlaşılır. Mollazâde Süleyman, Emin aleyhindeki iddialara karşılık vermez ancak Köstendil ve Üsküp'teki idarecilerle Emin'in ihtilafa düştüğü bir meselede ahalinin Emin'den yana taraf tuttuğunu anlatır. Muhtemelen Mollazâde Süleyman'ın bahsettiği olay Köstendil Kadısı, Köstendil Âyanı Said, Üsküp Nazırı ve bazı Köstendilliler ile Emin Ağa arasında bir arazi anlaşmazlığı yüzünden çıkan meseleyle ilgilidir. Bölge ahalisi Emin'in hasımlarının iddialarına karşılık onun *hüsn-i hâl*

³²⁷ Ali Yılmaz, "Köstendilli Süleyman Şeyhi: Hayatı, Eserleri Türk İslam Edebiyatı ve Tasavvuf Geleneği İçerisinde Yeri", *Cami-i Rum ili Köstendilli Süleyman Şeyhi*, İstanbul: VAKAR Vakıf Araştırmaları Yayınları, 2020) s. 20; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 936.

³²⁸ Yılmaz, "Köstendilli Süleyman Şeyhi", s. 18.

³²⁹ Yılmaz, "Köstendilli Süleyman Şeyhi", s. 20.

³³⁰ Yılmaz, "Köstendilli Süleyman Şeyhi", s. 21.

üzere olduğunda hemfikirdir. Bu durum neticesinde Köstendil âyanı Said ile Emin Ağa'ya huzursuzluğa sebebiyet verecek her türlü davranıştan uzak durmaları tembihlenir.³³¹ Ancak beş yıl önceden kalan bir başka kayıt Emin'in faaliyetleri ve bölge ahalisi ile ilişkisi hakkında tam tersi bir iddiaya sahiptir.³³² "20 senedir Köstendil kasabasını zorla elinde tuttuğu iddia edilen maktul Hasan Ağa-zade Emin'in" çiftliklerden gelen zahire bedelini düzenli olarak ödemediğinden ve ahaliden haksız yere vergi topladığından şikâyet edilir. Kratova Maden Emmini ve Üsküp Nazırı söz konusu tutarı geri almak üzere görevlendirilir. 1791 tarihli bir kayıttan işlediği suçlar dolayısıyla Emin'in idamla cezalandırıldığı, ancak Köstendil'i terk etmek şartıyla *evlâd ü iyâli* için hayatının bağışlandığı anlaşılır (1793).³³³ Emin hakkındaki şikayetlerin devam etmesi üzerine bizzat hasımları; Üsküp Nazırı Hüseyin, Köstendil Âyanı Said ve Maden Emmini "beldenin ıslahı" için görevlendirilir. Bir yıl sonra yinelenen şikayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Emin Ağa hâlâ Köstendil'dedir ve ahaliye zulmetmektedir.³³⁴ Ancak aynı yıl merkeze gönderilen bir arz Köstendilli Emin Ağa hakkındaki söylentilerin *ifk ü iftira* olduğu kanaatindedir.³³⁵ Söz konusu arza ithamlar karşısında ehemmiyet verilmemiş yahut Emin Ağa usulsüz işlerine devam etmiş olmalı ki 1795 yılında Üsküp Nazırı Hüseyin'e Emin'in cezasının tertibi hakkında bir hüküm gönderilir.³³⁶ Ancak diğer hükümlerden farklı olarak burada Emin'in işlerine ortak oldukları iddiasıyla oğlu Mehmed Edip ve yeğeni Mehmed Said Beyler yani Köstendilli Hasan'ın torunları İstanbul'a çağırılır. Başlıca suçları vilayet masrafı adı altında halktan vergi toplamak ve kendi faaliyetlerini örtbas edebilmek adına Ahmed ve Salih adlı kimseleri öne sürmektir. Köstendilli Hasan'ın mensubu olduğu bu güçlü aile onun idamının ardından prestij kaybetmiş benzemez. Aksine aile üyeleri kanunsuz yahut kanuna uygun işleriyle bölgedeki nüfuzlarını koruyup, yerel güç odaklarından olmayı sürdürmüşlerdir.

³³¹ C.DH. nr. 11/508 (4 Cemaziyülahır 1208 / 7 Ocak 1794).

³³² AE.SSLM.III nr. 374/21369 (8 Ramazan 1203 / 2 Haziran 1789)

³³³ AE.SSLM.III. nr. 404/23265 (27 Cemaziyülevvel 1207 / 1 Şubat 1793).

³³⁴ AE.SSLM.III. nr. 404/23264 (29 Zilhicce 1208 / 28 Temmuz 1794).

³³⁵ AE.SSLM.III nr. 404/23263

³³⁶ C.DH. nr. 109/5410 (29 Safer 1210 / 14 Eylül 1795).

2.4 Kâtib (Arnavud) Mehmed

İzzî Süleyman Efendi Kâtib Mehmed için ‘Süleyman’ın avânesinden’ tabirini kullanır.³³⁷ Esasında Arnavud Mehmed Hazinedar Süleyman’ın kâtibidir.³³⁸ Kariyeri Süleyman’ın etrafında şekillenmekle birlikte mesaisinin önemli bir kısmı Köstendilli Hasan’la süregider. Hazinedar Süleyman’ın bu yakın adamının Köstendilli Hasan ile ortak mesaisinin odağında Rumeli’de bulunan bazı mukataaların iltizamı ve cizyelerin tahsili yer alır.³³⁹ İzzî, ‘İstanbul ve taşrada kanunsuz işlerle bozgunculuğa sebep olan bu ortaklık’tan bahsettiği kısımda aşağıdaki beyti kaydeder:

İki müfsid ki şehirden sürececek
Çifte kurşunla urup öldürecek³⁴⁰

Moralı Beşir’in tutuklanmasının ardından Bostancılardarki hapishâneye kapatılanlardan biri de Arnavud Mehmed’dir.³⁴¹ Gerek İzzî’nin gerekse Şemdanizade’nin anlatılarından Kâtib Mehmed’in Bâb-ı Hümayûn’da Köstendilli Hasan ile birlikte idam edildiği anlaşılmaktadır.³⁴² Köstendilli Hasan’ın idam tarihinin- I. Mahmud’un Köse Bahir Mustafa Paşa’ya gönderdiği hatt-ı hümayunun suretinden yola çıkarak- 9 Ağustos 1752 olduğu tespit edildiğinden Kâtib Mehmed’in idamına da aynı tarihin düşülmesi makuldür.

Kâtib Mehmed Tiran’a bağlı Akçahisarlı Ali Hoca’nın oğlu olarak dünyaya gelir.³⁴³ Hüseyin adlı kardeşinin dışında tespit edilen aile üyeleri arasında bir de Hasan (muhtemelen yeğeni) adında biri vardır.³⁴⁴ Kâtib Mehmed’in aile üyeleri, özellikle kardeşi Hüseyin onun Rumeli mukataalarıyla ilgili mesaisinin parçasıdır. Ohri Cizyedarlığı ile görevlendirilmiş

³³⁷ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

³³⁸ D.BŞM.MHF.d. nr. 42/22 (23 Ramazan 1165/4 Ağustos 1752).

³³⁹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

³⁴⁰ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

³⁴¹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

³⁴² Şem’dânî-zâde, *Mür’i’t-Tevarih*, c.1, s. 168; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 945.

³⁴³ D.BŞM.MHF. nr. 42/22.

³⁴⁴ D.BŞM.MHF. nr. 41/58 (1165/1752).

Hüseyin'den 1166/1753 tarihli kayıtlarda “müteveffa” olarak bahsedilmeye başlanır.³⁴⁵ Hüseyin'in Kâtib Mehmed ile aynı akıbeta uğramış olma ihtimali olsa da bunun bir idam olup olmadığı belirsizdir. Yine de bölgede sürdürülen soruşturmanın konusu yalnızca Kâtib Mehmed'in mal varlığını değil aile üyelerinin varlık ve faaliyetlerini de kapsar. İlk olarak Hüseyin'in Kâtib Mehmed ile alışverişi, kendi mal varlığı ve üzerinde vazifesinden kaynaklı bir üzerine zimmet geçirmenin olup olmadığı araştırılır.³⁴⁶ Hüseyin'in Akçahisar'da tespit edilen emlak ve hayvan cinsinden mal varlığı ve aşağıda yer verilen (İt) Ömer Paşa ile ortak olduğu arazisi kaydedilir. Önceleri firari olan Tiranlı İslam'daki eşyalar satıldığında Kâtib Mehmed ve Hüseyin'in mal varlığından toplamda 35.557 kuruş Hazine'ye teslim edilir.³⁴⁷

Mal sayımı ve deftere kaydı için görevlendirilen divan gediklilerinden el-Hac Mehmed Ağa, Kâtib Mehmed'in mültezimi olduğu İlbasan Sancağına bağlı köylerden birinin tahsilatını vekili Hasan'dan teslim alır.³⁴⁸ 130 kuruşluk bu tahsilat köyün 1165 (1752) senesi mahsulatından elde edilmiştir. Kâtib Mehmed'in yeğeni Hasan tarafından iltizam edilen Ohri'deki vakfedilmiş bir köy olan Rayiç köyünden toplamda 440 kuruş, iki senelik gelir olarak tahsil edilir.³⁴⁹ Vakıf müderrisi Saadettin Efendi'nin payı çıkarıldığında kalan 339 kuruş el-Hac Mehmed Ağa'ya teslim edilir. Ayrıca Kâtib Mehmed'in kardeşi Hüseyin'in iltizamında olan bir mukataanın 1164/1751 senesi mahsulatından 80 kuruşluk bir miktar yine mübaşir ağa tarafından teslim alınır. Akçahisar'da bulunan bir çiftliğin Hüseyin'e ait hissesi Dıraç Mukaatası Emîni Kaplanbeyzade İbrahim Bey'e 4.500 kuruş karşılığında satılır. İbrahim Bey'in tasarrufuna geçen iki farklı çiftlik hissesinden daha toplamda 2.250 kuruşluk bir meblağ mübaşir el-Hac Mehmed Ağa tarafından teslim alınır. Bu miktara firari olan Tiranlı İslam Bey'de olduğu tespit edilen kıymetli eşyalarının tutarı, yani 450 kuruşluk bir meblağ daha eklenir. Hüseyin'in kendi malından dokuz parça kıymetli eşyası 30 kuruş karşılığında satılır. El konulan varlığı Tiran Mahkemesi'ne taşındığı sırada dört baş mandası (*susiğiri*) ise Akçahisar'dan eşkıyalar tarafından çalınmıştır.

³⁴⁵ D.BŞM.MHF. nr. 42/22.

³⁴⁶ D.BŞM.MHF. nr. 42/22.

³⁴⁷ D.BŞM.MHF. nr. 42/22.

³⁴⁸ D.BŞM.MHF. nr. 42/22 (Rebiyülevvel 1166/ Ocak 1753).

³⁴⁹ D.BŞM.MHF. nr. 42/22.

Kâtib Mehmed'in babası Ali Hoca'nın Akçahisar ve civarındaki tespit edilen mal varlığı ise hissesi yahut tamamı kendisine ait 6 çiftlik ve bazı dükkanlardan meydana gelir.³⁵⁰ Mal varlığının tümü satılır ve elde edilen para İstanbul'a gönderilir. Ali'ye ait mal varlığının büyük bir kısmı da yine Kaplanbeyzade İbrahim Bey'e intikal eder. Ali'nin adlı belirtilmeyen bir çiftlikteki hissesi ve değirmenine 11.206 kuruş, bu çiftliğindeki mahsulat ve hayvanlarına ise 852 kuruş değer biçilir. Dıraç'ta bulunan hisse sahibi olduğu çiftliğinden 3.898 kuruş, Akçahisar'da bulunan yine hisse sahibi olduğu bir çiftlikten 4.500 kuruş, değirmeni de bulunan Kocabaş çiftliğinden 2.000 kuruş Laruşk (?) çiftliğinden de 250 kuruş olmak üzere toplamda 22.750 kuruş tutarındaki varlığı Kaplanbeyzade İbrahim, İlyas ve Süleyman Beylere devredilir.

Kâtib Mehmed ve ailesinin Akçahisar ve civarındaki durumlarını araştırmak üzere görevlendirilen el-Hac Mehmed Ağa'nın mesaisinin sonunda toplamda 31.150 kuruşluk bir miktar Hazineye teslim edilir. Kâtib Mehmed haricinde tasfiyelerin ardından akıbeti tespit edilebilen bir diğer aile üyesi de babasıdır. Kâtib Mehmed'in babasının beraberindeki on kişiyle birlikte *fürun*'da hapsedildiğini kaydeder.³⁵¹ Bu on kişinin kimliği belirsizdir yalnızca bunlardan birinin Ömer Paşa'nın adamlarından olduğu belirtildiğinden -ki bu kısım Ömer Paşa'nın kendi bahsinde değerlendirilecektir- Tiran civarındaki soruşturmalarla bağlantılı olarak tutuklanıp getirildiklerini düşünmek mümkündür. Neticelenen soruşturmaların ardından adamların 'vilayetlerine gönderilmesi'ne karar verilirken Arnavud Mehmed'in babasının Seddülbahir Kalesinde kalebend edildiği anlaşılmaktadır.

2.4.1 Kâtib Mehmed'in İstanbul'daki Mal Varlığı

İstanbul'daki soruşturmalar bağlamında ise Moralı Beşir Ağa, Hazinedar Süleyman, Köstendilli Hasan Efendi ve Sarraf Yagop'un el konulan köle ve cariyelerinin toplatıldığı Paşakapısı yakınlarındaki konakta Kâtib Mehmed Efendi'ye ait köle ve cariyeler tespit edilir. Hatta Kâtib Mehmed'in Gürcü bir cariyesi Başbaki kulu Köstendilli Hasan Efendi'nin

³⁵⁰ D.BŞM.MHF. nr. 42/22 (21 Cemaziyelevvel 1165/6 Nisan 1752).

³⁵¹ A.DVN.KLB. nr. 8/36 (10 Ramazan 1165/22 Haziran 1752).

Beşiktaş'taki evlerinden küçük olanında ele geçirilir. Geriye kalan 3 cariyeye ve 2 kölesine Dolmabahçe'deki kendi evinde el konulur.³⁵²

Sarrafi Yagop'un Vezir Hanı'ndaki odasından Kâtib Mehmed'in "emanet olmak üzere bıraktığı" çeşitli özelliklerde yedi parça gümüş saat ve 24.929 kuruş nakit parası ele geçirilir.³⁵³ Bir diğer Sarraf Gazar'a Kâtib Mehmed tarafından *emaneten* verildiği tespit edilen yaldız, zincirli ve Macar altınlarının ederi olan 27.175 kuruş ve bu meblağ ile birlikte ayrıyeten verilen 3000 kuruş yani toplamda 30.176 kuruş Hazine-i Amire'ye teslim edilir.³⁵⁴ Sarraf Yagop'un odasından çıkan 24.929 kuruşun Hazine Kethüdası Ağa'ya teslim edildiği bu kayıttan anlaşılır. Kâtib Mehmed'in Sakaoğlu'nda tespit edilen toplamda 5.000 kuruş³⁵⁵ ve Papazoğlu'nda tespit edilen 2.500 kuruşu da Hazineye teslim edilir.³⁵⁶

Kâtib Mehmed'in odasından çıkan -bu odanın nerede olduğu belirtilmemiş, Valide Hanı ya da Vezir Hanı'nda olmalıdır- 10.477 kuruş Hazine-i Amire'ye toplamda 50 altın ise Enderun-i Hümayun'a teslim edilir.³⁵⁷ Enderun-i Hümayûn'a teslim edilenler arasında Kâtib Mehmed'in İstanbul'daki hânesinden çıktığı belirtilen 3.143 kuruş miktarı altın (paranın cinsi belli değil) ve aynı kaydın hemen yanına Beşiktaş'taki hânesinden çıktığı belirtilen 3.121 kuruş değerinde altın bulunduğuna dair kayıtlar mevcuttur. I. Mahmud'un sır kâtibi Arnavud Mehmed'in idamının ardından tasarrufundaki Defterhâne Kâtib gediğinin Peşgir ağası Musa Ağa'ya verildiğini kaydeder.³⁵⁸

³⁵² D. BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165 / 24 Temmuz 1752).

³⁵³ D.BŞM.MHF. nr. 41/39 (9-10 Ramazan 1165 / 21-22 Temmuz 1752).

³⁵⁴ D.BŞM.MHF. nr. 41/46 (10 Ramazan 1165 / 22 Temmuz 1752).

³⁵⁵ D.BŞM.MHF. nr. 41/46 (10-11 Ramazan 1165 / 22-23 Temmuz 1752).

³⁵⁶ D.BŞM.MHF. nr. 41/46 (11 Ramazan 1165 / 23 Temmuz 1752).

³⁵⁷ D.BŞM.MHF. nr. 41/46 (2 Ramazan 1165 / 14 Temmuz 1752).

³⁵⁸ Selman Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 1103.

2.5 Sarraf Yagop Hovhannesyan

Yagop Hovhannesyan 17. yüzyılın sonlarında Eğin’de doğmuş bir başka Eğinli sarrafın yanında yetişmesi için genç yaşta İstanbul’a gönderilmiştir.³⁵⁹ Darphâne sahib-i ayarı³⁶⁰ Harutyun *Amira* Hovyan’ın yanında Vezir Hanı’nda çalışmaya başlamış, ardından kardeşi Agop ile patronu Hovyan’ın iş yerini ortaklaşa kiralamış muhtemelen bu sıralarda Hovyan’ın evlatlığı Gürcü Anna ile evlenmiştir.³⁶¹ Jamgoçyan, Anna’nın Moralı Beşir’in Hazinedarı Süleyman’ın kız kardeşi olduğu ve esir pazarında bir tüccar tarafından Hovyan’ın hânesine satıldığını anlatır.³⁶² Ona göre Yagop’un saraylılar ile büyük alışverişlerinin altındaki sır da bu olsa gerektir. Fakat Hazinedar Süleyman’ın Gürcü kökenli olduğunu kanıtlayan bir bulguya erişilemediğinden o tarihlerde Moralı Beşir’in yakınlarında Hazinedar Süleyman haricinde bir de Çuhadar Gürcü Süleyman’ın varlığı isim benzerliğinden kaynaklanabilecek bir karışıklığı akla getirir. Yine de bu ihtimalden ziyade Yagop’un akrabalık bağları sayesinde kurduğu yakınlıkların üzerinde durmak gerekir. Yagop’un karısı Anna, hakkında çok şey işittiği Süleyman Ağa’yı görmek istemiş, Yagop’un onu misafir ettiği bir gün Süleyman’ı gizlice ve uzun uzadıya incelemiştir. Bir süre sonra ortaya çıkıp ona “Sen benim kardeşimsin!” diye bağırarak, Süleyman Ağa’yı ikna etmek için çocukluklarının geçtiği Gürcistan’daki evi tarif etmiş hatta sırtında bulunan beni bile bilmişti.³⁶³

³⁵⁹ O tarihlerde Eğin’den İstanbul’a gönderilen gençlerin sayısı epey fazlaydı (Yagop’un rakibi ve Köse Bahir Mustafa Paşa’nın sarrafı olacak Serpos da bunlardan biridir). Eğinli sarraflar teşvik ettikleri bu hareketlilik sayesinde İstanbul sarraf loncasının üst kademelerini tutmaya başlamışlardı. Edhem Eldem Yagop’un kente gelişinin “mesleğin ve loncanın kontrolüne yönelik” bilinçli bir hareketliliğin parçası olduğunu yazar. Bkz. Edhem Eldem, “İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferleşmiş Bir Başkente”, içinde *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep İzmir ve İstanbul*, çev. Servet Yalçın (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017) s. 192; Ali Yayıcıoğlu, “Perdenin Arkasındakiler Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflar ve Finans Ağları Üzerine Bir Deneme”, ed. Cemal Kafadar ve Gönül Tekin, *Journal of Turkish Studies* 51 (2019) s. 382-383.

³⁶⁰ Sahib-i Ayar: Darphâne-i Amire idarecileri arasında eminden sonra gelen en yetkili ikinci kişidir. Güvenilir ve “fenni ayarda mahir” kimselerden seçilen sahib-i ayarların sorumlulukları arasında basılan paranın hesabı ve kayda geçirilmesi, altın ve gümüşün ifraz ve kal edilmesinin sağlanması, yakacak temini, personel ücretlerinin dağıtılması, darphânede kullanılan alet edevatın bakım ve onarımı gibi önemli işler bulunur. Bkz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013, s. 41.

³⁶¹ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık Rumlar Museviler Frenkler Ermeniler (1650-1850)*, çev. Erol Üyepazarcı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017) s. 45.

³⁶² Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 45.

³⁶³ Eldem, “İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferleşmiş Bir Başkente”, s. 185.

Neticede Dârüssaâde Ağası tarafından saraya davet edilen Ermeni Sarraf 100.000 kuruşluk bütçeyle mücevher ve kumaş satın almak üzere vazifelendirilmiş ve Saray'dan kırk hamal bir hafta içerisinde iki kez Haremeyn'in yeni *Bezirgânbaşı*nın dükkanına 200.000 kuruşluk bir servet taşımıştı.³⁶⁴ Yagop Hovhannesyan I. Mahmud tarafından Saray Sarrafbaşılığına getirilmiş, 1747-1750 yılları arasında -Moralı Beşir'in desteğiyle- sadarete getirilen Seyyid Abdullah Paşa ve Divitdâr Mehmed Emin Paşa'nın sadaretlerinde Miri Hazine kendisine teslim edilmişti.³⁶⁵ Bu rakiplerini gölgede bırakıp İstanbul para piyasasının merkezine yükseldiği anlamına gelir ta ki Moralı Beşir ve Hazinedar Süleyman'ın yarım gün arayla idam edilmelerine kadar.

Yagop Hovhannesyan 1752 tasfiyelerine doğru sıklaşan son kriz anlarında İstanbul'da değildi. 25 Ağustos 1751'de Kudüs'e doğru çıktığı hac yolculuğundan 29 Mayıs 1752'de dönmüş dolayısıyla dokuz ay kadar şehirden uzak kalmıştı.³⁶⁶ Son zamanlarda meydana gelen hadiseler ve yangınların doğurabileceği sonuçlara karşı kayıtsızdı fakat alevler Patrikhâne'ye yaklaştığında "Büyük Amira bu kutsal eseri kurtaramadı" denmesini önlemek için var gücüyle çabalayamaya başladı.³⁶⁷ Beraberinde altın taşıyan hizmetkarları olduğu hâlde Patrikhâne'nin etrafındaki evleri satın alıyor ve bu evleri yıktırıp alevlerin ibadethâneye sıçramasını engellemeye çalışıyordu. Muhtemelen Yagop'un Patrikhâne'yi kurtarmaya çalıştığı sıralarda patronları etkisiz hâle getirilmekteydi. Saray'a çağrıldığını haber aldığı anda vaziyetin ciddiyetinin ne kadar farkındaydı bilinmez fakat fırsatını bulduğu bir aralıkta yazıcısı Kevork'tan kendisine emanet bırakılmış birtakım kıymetli eşyaları sahiplerine ulaştırmasını ister.³⁶⁸ Moskof yazıcının bu meblağın tespiti için efendileri gibi zorlu sorgulara tabi tutulduğu anlaşılır.³⁶⁹ Yagop kardeşi Agop'la birlikte günlerce işkence altında sorgulanır; kendisinin ve patronlarının mal varlığı tespit edilmeye çalışılır.

³⁶⁴ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 45

³⁶⁵ Onnik Jamgoçyan, *Finance et Diplomatie Dans Le Levant Un Recueil D'articles Sur l'histoire Financière Et Diplomatique Ottomane* (İstanbul: Kitabevi, 2024) s. 45.

³⁶⁶ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 47.

³⁶⁷ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 47.

³⁶⁸ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 48.

³⁶⁹ *D.BŞM.ZMT.d* nr. 15805.

Yagop'un idamında hasmı ve muhtemelen ilk gençliğinden itibaren rekabet hâlinde olduğu Serpos Erevanents/Yerevanyan'ın dahli büyüktür. Serpos tıpkı Yagop gibi 17. yüzyılın sonlarında ve ondan biraz önce Eğin'de doğdu ailesinin bağlantıları sayesinde bir sarraf olarak yetişmek üzere İstanbul'a gönderildi.³⁷⁰ Darphâne sarrafları yanında çalışan Serpos bir süre sonra kendi dükkanını açtı ve genç yaşına rağmen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın güvenini kazanmasıyla onun sarrafları arasında girdi. 1724 yılında İstanbul Ermeni cemaatinin vekili oldu ve Levant kumpanyasının beratlı tercümanı olarak geniş bir sahada faaliyet gösterdi.³⁷¹ Bu Serpos için yalnızca başlangıçtı. Jamgoçyan, Serpos'un "efendisi gidince sarrafı da gider" kuralını bozduğunu ve toplamda yedi sadrazamın sarrafı olduğunu nakleder.³⁷² Yagop Vezir Han'dan işlerini sürdürürken Serpos o tarihlerde üç bin kişinin çalıştığı 366 odalı Valide Han'da bir iş yeri sahibiydi.³⁷³ Tüm bunlar Serpos'un cemaati içerisindeki karizmasını daha da arttıracak bir nüfuz kazanmasına imkân tanır ki cemaat içinde Serpos ve Yagop arasındaki güç mücadelesi yoğun seyretmektedir. Serpos birçok kez ziyaret ettiği Kudüs'te Aziz Yakub Katedrali'ni tamir ettirir ve Kudüs'e gelen Ermeni hacılara ikamet ve kutsal yerleri ziyaret etme hakkı kazandırır.³⁷⁴ Yagop'un ise eşi Mariam ile birlikte (Jamgoçyan Yagop'un eşinin adının Anna olduğunu söylerken Yaycıoğlu bu ismi Mariam Soğovme olarak verir belki de birden fazla eşi vardı) İstanbul, Eğin, Muş ve Kudüs'te pek çok yapının finansörlüğünü üstlenir, Patrikhânedeki Bitlisli patriğin azledilip yerine Eğinli bir patriğin tayin edilmesinde etkili olur.³⁷⁵ Yagop'un alevler içinde canını ortaya koyup bir servet harcayarak Patrikhâne'yi kurtarmaya çalışmasının arka planında muhtemelen Serpos gibi bir rakibe karşılık cemaati nezdinde kazandığı imajını korumak istemesi de mevcuttur.

Beşir Ağa'nın Dârüssaâde ağalığına denk gelen yıllar genel itibarıyla Yagop'un aksine Serpos için oldukça zorlayıcı, hatta gözden düştüğü yıllardır.³⁷⁶ Örneğin 1751'de

³⁷⁰ Yaycıoğlu, "Perdenin Arkasındakiler", s. 382-383.

³⁷¹ Yaycıoğlu, "Perdenin Arkasındakiler", s. 382.

³⁷² Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 43.

³⁷³ AE.SMHD.I. nr. 158/11904 (9 Muharrem 1166 / 16 Kasım 1752); Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 44.

³⁷⁴ Yaycıoğlu, "Perdenin Arkasındakiler", s. 382.

³⁷⁵ Yaycıoğlu, "Perdenin Arkasındakiler", s. 383.

³⁷⁶ Jamgoçyan, *Finance et Diplomatie Dans Le Levant*, s. 61.

Darphânesahib-i ayarı Harutyanyan Amira Hovyan ve Bağdasar Amira Muradyan'la birlikte bir nedenden ötürü tutuklanan Serpos, Yagop'un eski ustası Hovyan ile diğer sarrafi serbest bıraktırması üzerine tek başına 600.000 kuruşluk bir cezayı ödemek zorunda kalınca dört han elli sekiz ev ve yetmiş üç dükkanı zararına satmaya mecbur olur.³⁷⁷ Üstelik Yagop'un eğlence meclislerinde Serpos'un kamburunu taklit etmesi ihtiyar sarrafın sabrını iyice tüketir.³⁷⁸

Beşir Ağa'nın katlinin anlatıldığı bölümde bahsi geçtiği üzere yeni Sadrazam Mustafa Paşa'nın azledilen Beşir Ağa'nın katlinin zaruriyeti hususunda I. Mahmud'u ikna etmeye çalıştığı esnada Mustafa Paşa'nın sarrafi Serpos'un da Yagop'un katli hususunda efendisini ikna ettiği bilinir. Sadrazam Mustafa Paşa'nın veya Beşir Ağa'nın katledilmesinde payı olan kimi ulema mensuplarının Yagop'un katli hususunda başından beri bir kararlık gösterdiğini söylemek güçtür. Hatta Jamgoçyan ulemanın bu üçlü içerisinde (Beşir Ağa, Hazinekar Süleyman ve Yagop) ölmesini istemedikleri tek kişinin Yagop olduğunu belirtir ve -Pere Tovmadjanian'ın el yazmasından- Yagop'un idamında sorumlu olan kişinin Serpos olduğunu nakleder.³⁷⁹ Serpos eline geçen böylesi bir intikam fırsatını değerlendirmeye karardır. Yagop da kendisini ölüme götürecektir olanın kim olduğunun farkındadır. Serpos'a “sen benim babamsın”, “Allah aşkına” diye yalvardığı ve kendisinden kaynaklanan büyük zararını misliyle ödemeyi vadettiği nakledilir.³⁸⁰ Ancak Mustafa Paşa'dan I. Mahmud'a giden telkin “bu üçlüden bir kişi bile sağ kalırsa sadrazam olarak kendisinin yetkisini tam olarak kullanamayacağını ve zât-ı şahânelerinin de saltanatlarına hakiki manada nail olamayacakları” yönündedir.³⁸¹ Yagop Hovhannesyan, Morali Beşir Ağa ve Hazinekar Süleyman'ın ölümünden dokuz gün sonra 20 Temmuz 1752'de “hükümetin etkisizliğinde dahil olduğu” ve “kendisine verilen yetkileri kötüye kullandığı” gerekçesiyle Vezir Hanı'nın önünde idam edilir.³⁸² Bu Morali Beşir'in tutuklanmasıyla başlayan tasfiye sürecindeki üçüncü önemli idamdır. Yagop'un kardeşi Agop ise idam edilmez. Jamgoçyan'ın aksine

³⁷⁷ Yagop'un aksine Serpos bir emlak zengindir. Bkz. Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 44.

³⁷⁸ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 44.

³⁷⁹ Jamgoçyan, *Finance et Diplomatie Dans Le Levant*, s. 61; Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 48.

³⁸⁰ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 48.

³⁸¹ Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 48.

³⁸² Yaycıoğlu, “Perdenin Arkasındakiler”, s. 383; Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflık*, s. 48.

Eldem Agop'un hayatta bırakılmasını Serpos'un merhametiyle ilişkilendirmez. Buna göre Hazine kendisine ait miktarın ödemesini, aileden bir muhatap bırakarak güvence altına almıştı.³⁸³ Tasfiyeler sırasında zorlu sorgulara tabi tutulan Yagop'un kâtibi Kevork ve hizmetkarı Bayel'in akıbeti ise belirsizdir.

Yagop'un varlığının tespiti için aranan mekânların başında saltanat sürdüğü Vezir Hanı gelir. Vezir Hanı'nda tespit edilen mal varlığı Kapıcılar Kethüdası Mehmed Ağa tarafından deftere kaydedilir.³⁸⁴ Altın eşyalar ve lüks kumaş çeşitlerinin yanında kendisine ait 9.842 kuruş nakit para, Kâtib (Arnavud) Mehmed'e ait gümüş saatler ile 24.929 kuruş ve Sakaoğlu'na ait 2.500 kuruş kadar nakit para bulunur.³⁸⁵ Yagop'un buradaki han odası gediği bir müzayedede 470 kuruş karşılığında el-Hac İsmail adında bir adama devredilir.³⁸⁶ 1752 tarihli bir deftere göre Yagop'un Vezir Han'daki cami altında bulunan odasından küsuratıyla birlikte 58.250 kuruşluk bir miktar Bâb-ı Hümâyûn'a teslim edilir.³⁸⁷ Yine aynı kayıttan anlaşıldığı üzere Yagop'un tasarrufundan geçen 297.5004 kuruş, Nazır Abdullah Efendi tarafından hazineye teslim edilir.

Sarraff Yagop'un Beşiktaş'ta bulunan evi de bir müzayede de satışa çıkarılır.³⁸⁸ Hamamı, kileri, mahzeni ve bahçesiyle büyük bir yapı olduğu anlaşılan bu ev 12.000 kuruş karlığında Pedros adlı bir başka sarraf tarafından satın alınır. Yagop'un kardeşi Agop'un da yine Beşiktaş'ta bir hâne sahibi olduğu anlaşılmaktadır.³⁸⁹ Muhasebe-i evvel Yusuf Efendi, Silahdar Kâtibi Mahmud Efendi ve Kalyonlar Defterdarı Derviş Efendi tarafından aranan evin mefruşatı hizmetlilerin eşyalarıyla birlikte kaydedilir ancak bu evin akıbeti belirsizdir.

Sarraff Yagop ve kardeşi Agop'un eşyaları arasında bulunan temessükler ile ilgili, yazıcıları Moskof Kevork sorgulanır ve sarraf kardeşlerin tasarrufundan çeşitli kimselerin zimmetine geçtiği düşünülen paralar/borçlar tespit edilmeye çalışılır.³⁹⁰ Temessüklerin özetlerinin derlendiği kayıta ise Hazinesdar Süleyman, sarraf kardeşler ve Halil Paşa'ya ait

³⁸³ Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferleşmiş Bir Başkente", s. 189.

³⁸⁴ D.BŞM.MHF. nr. 41/39 (9-10 Ramazan 1165 / 21-22 Temmuz 1752).

³⁸⁵ D.BŞM.ZMT.d. nr. 13805 (Yalnızca borç verilen tarihler kaydedilmiş).

³⁸⁶ AE.SMHD.I. nr. 158/11904 (9 Muharrem 1166 / 16 Kasım 1752).

³⁸⁷ TS.MA.d. nr 2217 (Ramazan 1165 / Temmuz 1752).

³⁸⁸ C.ML. nr. 665/27227 (25 Ramazan 1165 / 6 Ağustos 1752).

³⁸⁹ D.BŞM.MHF.d nr. 12598 (4 Ramazan 1165 / 16 Temmuz 1752).

³⁹⁰ D.BŞM.ZMT.d nr. 15805 (Belge tarihi yok, borçların tarihi var).

116.920 kuruşun tespit edildiği toplamda yedi kişi ayrıca listelenir. Muhtemelen tutarın fazlalığından dolayı bu kimselerin Rumeli Kazaskeri huzurunda sorgulanmasına karar verilir. Sarraf Yagop'un kardeşi Agop ve Yazıcıları Kevork ile verdiği 96.322 kuruşluk bir miktar ve yine Sarraf Yagop'un ayrıyeten verdiği 30.000 kuruşu aşan bir miktar da araştırılır. -Borçlular arasında Moralı Beşir'e yakın bazı isimler (çuhadarlar, silahşorler vs.) fark edilir. Patronlarının idamlarının ardından bu insanların akıbetlerinin ne olduğu merak konusudur. Kevork'un sorgu kayıtlarından idamların ve sürgünlerin arasında firar edenlerden birine de bu kayıta rastlanır.- Yagop'tan alacağı olduğu iddiasıyla onun muhallefatından hak talep eden kimseler de mevcuttur. Sarraf Yagop'un tespit edilebilen alacaklıları arasında Beşir Ağa'nın yakın adamlarının Beşiktaş civarındaki inşaatlarıyla ilgilenmiş zanaatkârlar yahut bunlara mal temin etmiş tüccar çoğunluktadır.³⁹¹

Tablo III

Sarraf Yagop'un Muhtemelen Beşiktaş Civarındaki İnşaatlarla İlgili Borçlandığı Kimselerin Listesi

Alacaklı	Meblağ	Ürün/Hizmet
Hakkak Süleyman Çelebi	325	Misen
Yorgancı Ahmed Ağa (Beşiktaş'tan)	2.488,5	Yabak
Çukacı Han sakinlerinden Romari	1.500	Çuha
Seyyid Mehmed	5.500	İşleme yastık, peşkir
Eski Saray Teberdarlarından Ahmed	13.337	Emanet [?]
Zimmi Arslan	482,5	Horasan, tuğla vesair
Tuğlacı Pavlo	1.069	Tuğla
Keresteci Yasep	3.850	Kereste
Abdullah	4.835	Kereste
Yanos	2.310	Mismar
Camcı Mehmed	729	Cam
Nakkaş Mehmed ve Odabaşı ile ortağı	559	Boya
Hassa mimarlarından el-Hac Ahmed Ağa	3.923	[?]

³⁹¹ KK.d nr. 2447.

Yanaki zimmi	12.800	[Bu kısım kopmuş]
--------------	--------	-------------------

Kaynak: *KK.d.* nr. 2447.

Yagop'un Beşiktaş'taki hânesinde el konulan üç Gürcü kölesine Esirciler Kethüdası'nın gözetiminde Paşakapısı yakınlarındaki bir konakta rastlanır.³⁹² Moralı Beşir Ağa, Hazinesar Süleyman, Kâtib Mehmed ve Köstendilli Hasan gibi kimselerin hânelerinden toplanan köle ve cariyelerle birlikte Sarraf Yagop'un kölesi ve cariyeleri de satılmak üzere bu konağa gönderilmiştir. Tasfiyelerden arda kalan muhalefat ve temessükler Yagop'un bir emlak zengininden ziyade bir banker/finansör olduğunu düşünür. Yagop'un Serpos gibi bir emlak zengini olduğunu söylemek mümkün değildir ancak dolaşımda tuttuğu büyük miktarda para tespit edilmiştir. E. Eldem, Moralı'nın Hazinesar Süleyman'dan gelen Yagop'u bezirganbaşı yapma önerisini kabul etmesinin ardından bu üç adamın adeta bir "para şirketi" kurduklarını ve nüfuzları arttıkça iltizam satışları, saray ve çevresindeki makamların satılması gibi işleri kontrol ettiklerini anlatır.³⁹³ Esasında üç kişiyle sınırlandırılmayan bu gibi bir iş birliği sayesinde Moralı Beşir ve çevresindekiler sahip oldukları siyasi gücü mali güce, mali gücü ise siyasi güce devşirebildiler. Böylesi bir ağ içerisinde Yagop'un konumunu anlamak önemli gözükmektedir. Moralı Beşir'in çuhadarlarından Ali Ağa (muhtemelen Solak Ali) ile yaşadığı bir gerginlik bu konuda düşünme imkânı sunmaktadır: Bir nedenle Yagop, Ali Ağa'ya her ikisinin de Moralı Beşir'in müntesibi olduklarını söylediğinde çuhadar Ali Ağa buna itiraz etmiş, "Sarraf Efendi, ben onun müntesibiyim, sen ise yalnızca sarrafısın... Bu ikisini birbirine karıştırma!" diye Yagop'a aleni çıkmıştı.³⁹⁴ Çuhadarın muhtemelen kıskançlığından kaynaklanan tepkisinden bağımsız Yagop'un kendisini yalnızca hizbin kasası olarak görmediği aksine böylesi bir ilişki ağının içinde son derece önemli bir rol oynadığı açıktır.

³⁹² D.BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165 / 24 Temmuz 1752).

³⁹³ Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferleşmiş Bir Başkente", s. 193.

³⁹⁴ Eldem, "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferleşmiş Bir Başkente", s. 189.

2.6 Çuhadar el-Hac Gürcü Süleyman

Dönemin kaynakları Beşir Ağa'nın yakın çevresinde bulunan Süleymanlar konusunda karmaşık bir görüntü vermektedir. Tasfiyeler sırasında idam edildiği bilinen Süleyman adında bir kişi olduğu gibi aynı zamanda, hayatta kalan ve sürgün cezası alanlar arasında da Süleyman adında bir kişi vardır. İzzî, Moralı Beşir Ağa'nın idamının ardından başlayan tasfiyelerde Mısır'a sürülen Süleyman adlı Gürcü bir Dârüssaâde Çuhadarından bahseder.³⁹⁵ Kronikte Moralı Beşir Ağa'nın Çuhadarı Gürcü Süleyman,³⁹⁶ muhallefât defterlerinde ise Moralı Beşir Ağa'nın Hazinedarı, Süleyman'ın Çuhadarı, el-Hac Süleyman³⁹⁷ adında iki ayrı kişiyi, belgelerin ve kroniğin çapraz okumasıyla tespit etmek mümkündür.³⁹⁸ Özetle tasfiyelerde idam edilen kişi Hazinedar Süleyman, sürgüne gönderilen kişi ise Çuhadar (Gürcü/el-Hac) Süleyman'dır.

Çuhadar Süleyman'ın efendilerinin idamlarının ardından doğrudan Mısır'a sürülmediği anlaşılır. Sarraf Yagop'un kardeşi Agop'un borç verdiği paraların tespiti için sorgulanan Kevork aynı yıl (1752) verilen 1.060 kuruşluk borcun Çuhadar Süleyman'da olduğunu (burada el-Hac yahut Gürcü lakabını kullanmaz) ancak Süleyman'ın Mısır'a firar ettiğini beyan eder.³⁹⁹ Anlaşıldığı kadarıyla Çuhadar Süleyman idamla cezalandırılmaktan kendi çabasıyla kaçarak kurtulmuş, ardından firarı sürgüne tebdil edilmişti. Mısır Valisi Abdullah Paşa'ya gönderilen hüküm sayesinde Çuhadar Gürcü Süleyman'ın akıbeti ortaya çıkar. Buna göre 'dârüssaâde çuhadarı Gürcü Süleyman'ın Mısır'da menfiyyen meks ü ikâmet' ettirilmesi emredilmiştir.⁴⁰⁰ İzzî, Bilal adında bir çuhadarı da Süleyman'la birlikte zikreder ve Mısır, Kahire'ye sürüldüğünü kaydeder.⁴⁰¹

Süleyman'ın İstanbul'da tespit edilen konağı Atmeydanı civarındadır.⁴⁰² Girid Defterdarı Süleyman Efendi gözetiminde aranan bu konak bir dîvanhâne, bir büyük oda bu

³⁹⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

³⁹⁶ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

³⁹⁷ *D.BŞM.MHF.d.* nr. 12600 (6 Ramazan 1165/18 Temmuz 1752).

³⁹⁸ *D.BŞM.MHF.d.* nr. 12600 (6 Ramazan 1165/18 Temmuz 1752).

³⁹⁹ *D.BŞM.ZMT.d.* nr. 15805 (1165/1752).

⁴⁰⁰ A.DVN.KLB. nr. 8/43 (Evâhir Ramazan 1165/Ağustos 1752)

⁴⁰¹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

⁴⁰² *D.BŞM.MHF.d.* nr. 12600 (6 Ramazan 1165/18 Temmuz 1752).

odanın bitişinde küçük bir oda, harem kısmında Süleyman'ın çocuğunun annesine ayrılmış özel bir oda, en üst katta bir cihannüma, camekân bir oda, mutfak, dışarı doğru camlı bir sofa ve evin dışında biri büyük biri küçük iki oda ile bir de iki beygir ve bir doru atın olduğu ahırdan meydana gelmekteydi.⁴⁰³ Süleyman'ın bu evde Hatice, Hüsnüşah, ve bir de Cazibe adlı üç cariyesinin yaşadığı anlaşılır. Harem kısmında çocuğunun annesine (*ümmülveled*) ayrılan odada Hatice adlı Gürcü cariyesinin kaldığını söylemek mümkündür. Çünkü Hüsnüşah tasfiyeler sırasında el konulan köle ve cariyelerle birlikte Paşakapısı yakınlarındaki konağa götürülecektir.⁴⁰⁴ Gürcü Hatice ve siyahî Cazibe'ye ise dokunulmaz. Çuhadar Süleyman'ın evinden nakit para yahut altın çıkmaz. Evden çıkan mefruşata büyük ölçüde dokunulmaz. Ancak birkaç parça gümüş eşya, bazı kıymetli kumaşlar ve Seyyid Mehmed hattıyla bir Kur'an-ı Kerim'in Enderûn-ı Hümayûn Hazine Kethüdası Halil Bey tarafından teslim alındığı anlaşılır.⁴⁰⁵

2.7 Çuhadar Arap İsmail

Moralı Beşir Ağa'nın etrafında İsmail adında tespit edilen iki çuhadar mevcuttur. Çuhadar İsmail Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa'nın çuhadarlarından olup "Arap" lakabıyla bilinir.⁴⁰⁶ Bu çuhadarlardan ilki idam edilenlerden Arap İsmail ikincisi ise sürgün cezası alanlardan -Lazkiye'ye sürülen- İsmail'dir.⁴⁰⁷ Arap İsmail Moralı Beşir Ağa'nın çeşitli vazifelere tayin edilip merkez ve taşra arasında hareket eden adamlarındandı. Son vazifelerinden birinde tıpkı Çerkes Hasan'ınkine benzer bir hadiseye sebep olur.⁴⁰⁸ Moralı Beşir Ağa tarafından çeşitli vazifelere mübaşir tayin edilip Konya ve Kayseri civarında vazifelendirilen Arap İsmail'in anlaşmazlık yaşadığı kimselerden biri de Konya Müftüsü idi. Arap İsmail ile Konya Müftüsü arasında hangi sebeple bir anlaşmazlık çıktığı belirgin değilse

⁴⁰³ D.BşM.MHF.d nr. 12600 (6 Ramazan 1165/18 Temmuz 1752).

⁴⁰⁴ D. BşM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165/24 Temmuz 1752).

⁴⁰⁵ D.BşM.MHF.d nr. 13698.

⁴⁰⁶ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

⁴⁰⁷ şem'dânî-zâde, *Mür'î t-Tevarih*, c. I, s.168

⁴⁰⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

de mesele müftünün Arap İsmail tarafından darp edilmesine kadar vardı.⁴⁰⁹ İsmail'in bölgedeki varlığının yalnızca Konya Müftüsü için değil ahali için de bir huzursuzluk kaynağı olduğu anlaşılır.⁴¹⁰ Moralı Beşir Ağa'nın idamının ardından başlayan geniş çaplı tasfiyeler esnasında Konya Valisi Sinek Mustafa Paşa'ya giden bir hükmün neticesinde bölgede bulunan Arap İsmail idam edilir.⁴¹¹ Sarraf Yagop'un idamının ardından sorgulanan kâtibi Kivork, ele geçirilen evrak arasından çıkan 4.310 kuruşluk borç kaydının maktul Arap İsmail'le ilgili olduğunu söyler.⁴¹² İdamından yaklaşık bir yıl önce aldığı bu borç paradan anlaşıldığı kadarıyla Arap İsmail Sarraf Yagop ile alacak-verecek ilişkisi bulunan kimselerdendir.

⁴⁰⁹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I s.168

⁴¹⁰ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

⁴¹¹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c. I, s.168; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

⁴¹² *D.BŞM.ZMT.d* nr. 15805 (15 Rebiulevvel 1164/11 Şubat 1751).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MORALI BEŞİR AĞA HİZBİNİN ‘AVÂNE, ENSÂR VE ETBÂ’-I⁴¹³

Beşir Ağa’nın hizbi sadece yüksek rütbeli ve Kârûn-ı zaman olarak tanımlanabilecek kimselerden müteşekkil değildi. Tıpkı bir paşanın kapı halkı gibi hizbin idare ettiği para toplama, atama, haraç kesme gibi resmî ve gayri resmî işleri yürüten, belgelerde izlerine rastlayabildiğimiz birçok isim vardır. 1752 tasfiyelerinin tarihçiler için bıraktığı önemli izlerden biri olan bu isimler ve haklarındaki bilgi kırıntıları Beşir Ağa’nın kurduğu hizbin kılcal damarlarını görmek adına faydalıdır. Tasfiyelerin ilk günlerinde bu kimselerin bir kısmı İstanbul’dan kaçmayı başarabilmiş ve kısa süre içinde peşlerine düşülmüştü. Arşiv evrakı ve tevârihin genellikle firar meselesinden çokça bahsetmesi firar edemeyip ilk günlerde katledilen ve muhallefat kayıtları bile tutulmamış kimseler olabileceğini akla getirir. Bunlarla birlikte hizbin doğrudan bir mensubu olmayan ancak hizbin kurduğu düzende pay sahibi olup bir noktada bu paydan dolayı zarar gören paşa rütbesindeki kimselerin de olması, söz konusu hizbin siyasi yapı içinde ne denli derinleşmiş olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

3.1 Hattat Abdullah (Dârüssaâde Ağalığı Kapı Kâtibi- Beşir Ağa’nın Musahibi)

Beşir Ağa’nın idamının hemen ardından ele geçirilen adamları -Bostancılar mahpusu olarak bilinen- *fürun*’da hapsedilmişti. Fakat Beşir’in adamları arasında kaçıp izini kaybettirmeyi başaranlar da oldu. Mühimme kayıtlarından Dârüssaâde Ağası maktul Beşir Ağa’nın kapu kâtibi olduğu anlaşılan Hattat Abdullah bu kişilerdendi.⁴¹⁴ 1752’nin Ramazan ayından haber veren ruznamede ise I. Mahmud’un sır kâtibi, Hattat Abdullah’ı “maktul Süleyman’ın etba’ından” olarak kaydeder.⁴¹⁵ Burada yalnızca Abdullah’ın kim olduğunu tanımlamakla yetinilip hizip içerisindeki çeşitli ilişkilene biçimleri aşağıda tartışılmaya devam edilmiştir.

⁴¹³ Orijinal ifade için bkz. İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

⁴¹⁴ *A.DVNSMHHM*. nr. 155, h. 987 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴¹⁵ Soydemir, “Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)”, s. 1100.

1165 Ramazan (Temmuz 1752) ayının ilk on günü içerisinde Bostancı Hasekisi Halil, mübaşir tayin edilerek Abdullah'ın izini sürmek üzere İstanbul'dan ayrıldı.⁴¹⁶ Gürle Kazası'na üç saat mesafedeki Keramet Köyü'ne varan Mübaşir Halil burada Zabit Mustafa ve Gürle İmamı İbrahim'le Hattat Abdullah'ı yakalamak üzere iş birliği yapsa da İstanbul'a ulaşan takrire göre başarısız olmuştu.⁴¹⁷ Bu noktada Hattat Abdullah'ın gerçekten de İstanbul dışına çıkıp çıkmadığı sorgulanmaya başlanmış, nihayetinde 1165 (1752) tarihli Hazine Defteri'nde Hattat Abdullah'ın Keramet Karyesi'nde saklandığını doğrulayan kayıtlar tespit edilmiştir. Buna göre Hattat Abdullah bu karyede 2.367.5 kuruşluk nakit parasını gömerek saklamaya çalışmış ancak paranın yeri tespit edilmiştir.⁴¹⁸ Ardından suçlu bulunan mübaşir Halil hapis cezası almış yerine yeni bir mübaşir tayin edilmişti⁴¹⁹ Üstelik bu yeni mübaşirin vazifelerinden biri de Abdullah'ın firarında bölgenin ileri gelenlerinin bir dahli olup olmadığını araştırmaktı.⁴²⁰

Bu aramalar esnasında Hattat Abdullah'ın saklanabileceği çeşitli yerlere merkezden emirler gitmeye devam etti. İzmit⁴²¹ ve Hüdavendigar⁴²² sancağı mutasarrıfları ile Gürle⁴²³ ve Pazarköy⁴²⁴ naipileri ve buralardaki bütün idari ve askeri görevliler, Hattat Abdullah'ın yakalanması için görevlendirilen mübaşirlere yardım etmekle sorumlu kılındı. Aynı ayın sonlarına doğru gönderilen bir hükümden Abdullah'ın Pazarköy'de saklandığına dair bir istihbarat alındığı anlaşılır.⁴²⁵ Ancak buradan da beklenen haber gelmedi. İki ay sonra - Eylül' ayının ilk günlerinde- gönderilen bir başka emir Hattat Abdullah'ı Gürle civarında aramakla vazifeli bir yeniçeriye ve bir de bostancı hasekisini İstanbul'a çağırılmaktadır, zira firari Abdullah Üsküdar'da yakalanmıştı.⁴²⁶

⁴¹⁶ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 987 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴¹⁷ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 987 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴¹⁸ *TS.MA.d* nr. 2217 (1165/1752).

⁴¹⁹ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 987 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴²⁰ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 987 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴²¹ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 990 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴²² *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 991 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴²³ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 1009 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴²⁴ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 992 (Ramazan 1165/ Temmuz 1752).

⁴²⁵ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 1187 (Zilkade 1165/ Eylül 1752).

⁴²⁶ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 1187 (Zilkade 1165/ Eylül 1752).

Firarından haftalar sonra ele geçirilen Hattat Abdullah Beşir Ağa'nın çevresindeki diğer kimseler gibi *fürun*'a kapatıldı.⁴²⁷ Abdullah'ın bundan sonra ne şekilde cezalandırıldığı belirsiz olsa da mal varlığının akıbetini takip etmek mümkündür. Buna göre Nallı Mescid civarında bulunan bir evi mühürlenmiş ve açık arttırmayla satışa çıkarılmıştı.⁴²⁸ Bu hâne 3.525 kuruş karşılığında Müderrisân-ı kiramdan Kalem-zâde damadı Mehmed Said Efendi tarafından satın alınır.⁴²⁹ Beşir Ağa ve adamlarının muhallefatlarının tutulduğu defterde görüldüğü üzere Hattat Abdullah'ın artık Kalemzâde Konağı olarak bilinecek yerden gelen eşyası, birkaç parça gümüş mefruşat, bir miktar amber ve ud [?] ile bir Mushaf, birer *Süleymannâme*, *Pend-i Attar*, *Mecma'ul-Âdab*, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* ve iki cilt belirsiz tarih kitabından müteşekkildir.⁴³⁰ Aynı kayıt Hattat Abdullah'ın Beşir'in diğer bazı adamları gibi bir de Beşiktaş'ta bir ev sahibi olduğunu gösterir.⁴³¹ Bu evden alınan eşyası ise 16 parçalık gümüş zarf takımını içeren toplamda 37 parçalık kıymetli mefruşattır. Beşir'in diğer tâbilerine ait köle ve cariyelerin toplandığı Paşa Kapısı yakınlarındaki konakta Hattat Abdullah'ın da Beşiktaş'taki bu hânesinden getirilmiş iki kölesi bulunur.⁴³² I. Mahmud'un sır kâtibi sayesinde Abdullah'ın Hüdavendigâr Evkafı tevliyetinden de haberdar oluruz. Tasfiyeler sırasında bu tevliyet Hâne-i Hâssa ağalarından Hâfız Mustafa Efendi'ye devredilir.⁴³³

3.2 Morali Beşir Ağa Hizbinin Diğer Firâripleri: Harem Kethüdası Cevahir, Kayıkçı Keleş ve Varna Voyvodası Mustafa Ağa

Geniş çaplı tasfiyeler esnasında firar etmeyi başarıp bir süreliğine de olsa izini kaybettirenler arasında Harem Kethüdası Cevahir Ağa ve Keleş adlı iki *kapu* mensubu vardır. Cevahir Mühimme kaydında Darüssaâde Ağası Morali Beşir Ağa'nın Hazinesdarı Süleyman'ın harem

⁴²⁷ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s.167.

⁴²⁸ C.ML. nr. 563/23086 (25 Cemâziyelâhir 1166/ 29 Nisan 1753)

⁴²⁹ C.ML. nr. 563/23086 (25 Cemâziyelâhir 1166/ 29 Nisan 1753).

⁴³⁰ D.BŞM.MHF.d nr. 13698/7 (Tarihlendirilmemiş).

⁴³¹ D.BŞM.MHF.d nr. 13698/7 (Tarihlendirilmemiş).

⁴³² D. BŞM.MHF. nr. 41/44 (12 Ramazan 1165/24 Temmuz 1752).

⁴³³ Soydemir, *Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)*, s. 1101.

kethüdası olarak kaydedilmişti; Keleş isimli kimsenin ise kayıkçı olduğu anlaşılır.⁴³⁴ Beşir Ağa'nın idamından sonraki yaklaşık bir ay boyunca Cevâhir ve Kayıkçı Keleş, Sarıyer, Büyükdere civarında saklanırlar.⁴³⁵ Firarilere yardım edip, onları evinde saklayan kimse ise Murad Molla adında birisidir.⁴³⁶ Murad Molla'nın işlediği bu suç karşısında akıbeti belirsizken firariler sürgün ile cezalandırılır. Kethüda Cevâhir Ağa Avrat Adasına sürülür – Vakanüvis İzzî “Harem Kethüdalığı ile Avrat Adasının münasebeti cihetiyle irade olunması letâyiftendir” der.⁴³⁷ - Kayıkçı Keleş ise Magosa Kalesi'nde kalebent edilir.⁴³⁸

Firariler arasında adı geçen bir diğer kimse de Mustafa Ağa'dır.⁴³⁹ Varna Voyvodası olduğu anlaşılan Mustafa Ağa Sarraf Yagop'tan 1.564 kuruşluk borç para almıştır.⁴⁴⁰ Bu paranın akıbeti ile ilgili Kâtib Kevork'un sorgulanması esnasında Voyvoda Mustafa Ağa'nın firar ettiği kaydedilmiştir.⁴⁴¹ Mustafa Ağa'nın akıbeti belirsizdir. Kevork'un sorgu kayıtlarından 560 kuruşluk bir meblağ ile ilgisi olduğu tespit edilen Mirhanoglu Aleksan'ın Diyarbakır'a, Yagop'tan 104 kuruşluk bir borç almış Civan namı birinin ise tespit edilemeyen bir yere firar ettiği kayıtlara geçer.⁴⁴² Bu kimselerin Moralı Beşir Ağa hizbiyle ilişkileriye belirsizdir.

3.3 Zıştovi Voyvodası Selim ve Kardeşi Teberdar Ahmed Ağa

Beşir Ağa'nın adamlarından Teberdar Ahmed, Şam Valisi Esad Paşa'nın⁴⁴³ elinde Selim adında “mahbûbiyetde kemâli” olan bir kardeşi olduğunu söylediğinde, Beşir Ağa Şam Alaybeyi Hüseyin Ağa'ya kaç akçeye olursa olsun bu Selim'i İstanbul'a göndermesi için

⁴³⁴ *A.DVNSMHM.* nr. 155, h. 10 (28 Ramazan 1165/9 Ağustos 1752).

⁴³⁵ *A.DVNSMHM.* nr. 155, h. 10 (28 Ramazan 1165/9 Ağustos 1752).

⁴³⁶ *A.DVNSMHM.* nr. 155, h. 10 (28 Ramazan 1165/9 Ağustos 1752).

⁴³⁷ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 949.

⁴³⁸ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 170.

⁴³⁹ *D.BŞM.ZMT.d* nr. 13805.

⁴⁴⁰ *D.BŞM.ZMT.d* nr. 13805.

⁴⁴¹ *D.BŞM.ZMT.d* nr. 13805.

⁴⁴² *D.BŞM.MHF.d.* nr. 13805.

⁴⁴³ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 169.

haber yollar.⁴⁴⁴ Hüseyin Ağa gelen mektubu Esad Paşa'ya gösterdiğinde Selim giydirilip kuşatılır, 300 kuruş harçlık ve beratla Beşir Ağa'ya hediye edilmek üzere yollarır.⁴⁴⁵

Esad Paşa Şam valiliği gibi Suriye'deki pek çok idari makamı ödedikleri büyük iltizam bedelleri ve tabanları sayesinde tekelleştiren Azmzâde ailesinden Süleyman Paşa'nın akrabasıdır.⁴⁴⁶ 1743'te Süleyman Paşa vefat ettiğinde Hacı Beşir Ağa'nın Şam valiliğine göz koyan adamlarından biri, âyandan Şam Defterdarı Fethi Efendi önce Süleyman Paşa'nın malını müsadere etti. Bu dârüssaâde ağaları için de büyük bir öneme sahip olan Şam valiliğini Azmzâde ailesinin elinden alma girişiminin başlangıcıydı.⁴⁴⁷ Fakat Süleyman Paşa'nın yerine akrabası Esad Paşa tayin edildi.⁴⁴⁸ Fethi Efendi yeni valinin altını oymak için elinden geleni yapsa da Büyük Beşir Ağa 3 Haziran 1746'da vefat ettiğinden girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine korumasız kalan Fethi Efendi hüküm giydiği yolsuzluk suçlamaları dolayısıyla idam edildi. Hathaway, Fethi Efendi'nin idamında Esad Paşa'nın İstanbul'daki bağlantılarının etkili olduğu görüşündedir. Anlaşıldığı üzere Esad Paşa İstanbul'daki dostlarından gördüğü yardımın karşılığını misliyle ödeyecektir. Selim'in istendiği tarihlerde ise Esad Paşa'nın yanında bulunan Hüseyin Ağa, muhtemelen Beşir Ağa'nın eski adamlarından olup, Şam Alaybeyliği vazifesiyle Bostancı Ocağından çırağ edilmişti.⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 169.

⁴⁴⁵ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 169.

⁴⁴⁶ Hathaway, *Dârüssaade Ağası Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*, s. 214.

⁴⁴⁷ III. Murad'ın (ö.1595) Habeşi Mehmed Ağa'ya 1580'lerin sonunda Evkaf-ı Haremeyn idareciliğini verip Dârüssaâde ağalığı makamını resmen teşkil etmesinden itibaren Dârüssaâde ağaları Evkaf-ı Haremeyn'e tahsis edilen gelirleri ve hububatı toplamak için taşrada mahmilere ihtiyaç duydu. J. Hathaway eyaletlerdeki bu kimselerin sayılarının 18. yüzyıldaki ciddi artışına dikkat çeker ve bu kimselerin Osmanlı arşiv belgeleri ile vekayinamelerinde de görünür hâle geldiklerini belirtir. Dârüssaâde ağalarının Şeyhülharemlik makamı aracılığıyla Medine'yle bağlantılarını güçlendirmeleri ve hac idaresindeki değişikliklerin de bu gelişmelerde payı vardı. 1708'de Çorlulu Ali Paşa'nın girişimiyle Şam valisi, Suriye hac kervanının şahsen başında bulunuyordu. Hac kervanını organize etme ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda sorumluluk taşıyıp, inisiyatif alıyordu. Bu durumun neticesinde Şam valiliği Dârüssaâde ağaları için kritik bir öneme sahip olmaya başladı. Büyük Beşir Ağa'dan yıllar sonra Ebu Vukuf Ahmed Ağa da (ö.1777) kendi mahmisi Mekkizade Hüseyin Paşa'yı Şam valiliği için destekleyecekti. Bkz. Hathaway, "Households in the Administration of the Ottoman Empire", s. 136; Hathaway, *Dârüssaade Ağası*, s. 81, 213.

⁴⁴⁸ Esad Paşa'nın 1757'de idamıyla sonuçlanacak Şam valiliğinin ardından Azmzade ailesinin Hama ve Hims'de kurduğu patronaj ağları kırılmaya çalışılacaktır. Bkz. Karl Barbir, "Bir Osmanlılık Emaresi: Osmanlı Görevlilerinin Mülklerinin Müsadere Edilmesi", içinde *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu: Norman Itzkowitz Armağanı*, çev. Z. Nevin Yelçe (İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2012) s. 172-173.

⁴⁴⁹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 169.

Şemdânizâde'nin Hüseyin Ağa'dan naklettiğine göre Selim çeşitli taleplerle Esad Paşa'yı ziyaret etmeye devam eder.⁴⁵⁰ Bu ziyaretlerin ilki Saray'a gönderilmesinden birkaç ay sonra "Padişah'ın tahtü'r-revânına tûvânâ katır lâzım" olduğu gerekçesiyle tertip edilir. Esad Paşa Hüseyin Ağa'ya hitaben "şimdi bizim gulâmımız olup, Ağa'ya hediye irsâl ettiğimiz oğlan birkaç katır talebi ile bize gelür imiş, ne güne mu'âmele edeyim" diyerek rahatsızlığını dile getirdiğinde Hüseyin Ağa "felekde böyle şeyler çok vâki' olur, size lâyık olan ecnebi ağa çuhadarı gibi ri'âyet buyurun" diyerek Paşa'yı yatıştırdığını anlatır. Bu ilk ziyaretinde layığınca ağırlanan Selim 40 keselik katır pahası devlete, altışar keselik iki bohça Beşir Ağa ve Hazînedar Süleyman'a otuz kese hizmet bedeli kendisine verildiği hâlde uğurlanır. Ancak bir müddet sonra "padişaha macun hazırlamak için hecin devesi beyni" talebiyle döndüğünde Esad Paşa "gulâmımızı böyle gerr ü ferr ile bize kerrâren ve merrâren irsâl etmek ne demek ve bizi böyle masrafa mübtelâ etmek nedir" diye kendini helak etse de 50-60 keselik hizmet bedelini verir. İstanbul'a vardığı sıralarda bir ayanın defîne çıkardığı haber alındığından Selim derhal Antakya'ya gönderilir. 80 keselik hizmet bedeli ile geri döndüğünde ayanın hazine çıkardığına dair söylentilerin "iftira" olduğu kanaatindedir.

1752 tasfiyelerine denk gelen zaman diliminde Selim'in Ziştovi Voyvodası olduğu tespit edilmiştir.⁴⁵¹ Beşir Ağa'nın idamının ardından tutuklanan Voyvoda Selim Ağa, sürgün edildiği Edirne'de sekiz ay boyunca hapsedilir ve sekiz ayın sonunda yeniden Esad Paşa'nın hizmetine girmesine karar verildiğinden *Sakabaşı* ile yola çıkar.⁴⁵² Ancak Antep civarında Hüseyin Ağa tarafından teslim alınıp Mısır'a götürülür.⁴⁵³ Sarraf kardeşlerin evrakı arasında çıkan borç kayıtlarından bir diğerine göre Selim Yagop'tan 7.500 kuruş miktarı para almıştı.⁴⁵⁴ Selim henüz Çuhadar iken aldığı meblağı hizmetten döndükten sonra ödemeyi vadetmiş ancak Yagop tarafından bu para tahsil edilmemiştir. Şemdânizâde, Selim'in el konulan malı arasında 70 adet kürk olduğunu kaydeder.⁴⁵⁵ Bu 70 kürke muhallefet kayıtlarında rastlanmasa da Selim'in mal varlığı hakkında bir şeyler söylemek mümkündür.

⁴⁵⁰ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 169.

⁴⁵¹ *TS.MA.d.* nr. 2217 (1165/1752).

⁴⁵² Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 169.

⁴⁵³ *D.BŞM.ZMT.d* nr. 13805 (1165/1752).

⁴⁵⁴ *D.BŞM.ZMT.d* nr. 13805 (1165/1752).

⁴⁵⁵ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 169.

1753 senesinin sonlarında kaydedildiğine göre bazı tâbilerin muhallefatlarından satılan eşyaların değeri olan toplamda 102.500 akçe (yaklaşık 850 kuruş) arasında muhtevası belirtilmese de Selim'in eşyalarının satış bedeli de mevcuttur.⁴⁵⁶ 1752 tarihli Defter'e göre Zıştovi Voyvodası Selim, Beşir Ağa'nın diğer bazı tâbileri gibi Vezir Hanı'nda bir oda sahibidir.⁴⁵⁷ Bu odada el konulan çoğunluğu gümüş kırk parça kıymetli eşyası Hazineye devredilir.⁴⁵⁸

3.4 Moralı Beşir Ağa Hizbinde 'Arnavud Taifesinden' Bir Paşa: (İt) Ömer Paşa

Moralı Beşir Ağa ve hizbinin tasfiyeleri ile çeşitli yollardan ilişkili olan Yanya mutasarrıfı Ömer Paşa (ö. 1759), olaylardan yaklaşık yedi sene sonra kadar, Haziran 1759'da idam edilir. Hâkim Mehmed Efendi, Ömer Paşa'nın 1752 tasfiyelerinden çok sonra olacak idamının hikâyesini aktarırken onu "Maktûl Beşir Ağa'nın *Süleymânî* etbâ'ından, *Arnavud taifesinden İt Ömer Paşa*" (italikler benim) ifadeleriyle tarif eder. 1752'de Hazînedâr Süleyman'ın kâtibi Mehmed'in memleketi Akçahisar (Tiran) ve civarındaki emlak varlığı ve faaliyetlerinin incelendiği soruşturmalar sırasında 'Ömer Paşa' adı birkaç kez zikredilir, ancak o tarihlerde tasfiyelerle bağlantılı olarak bir kovuşturmaya tutulup tutulmadığı belirsizdir. Bu "Ömer Paşa'nın" tasfiyeler esnasında canını ve malını nasıl kurtardığı önemli bir sorudur. Bununla birlikte, kaynaklarımızın bahsettiği, Ömer Paşa'nın, *İt*, *Mirimiran* ve *Arnavud* sıfatlarıyla anılan ve farklı kimseler olmaları ihtimali söz konusudur. Karışıklık, özellikle Hâkim Efendi'nin Ömer Paşa hakkındaki anlatısının duruma göre farklı sıfatlar kullanmasından ve İskenderiye, Avlonya ve İlbasan mutasarrıflığının 1750-1765 tarihlerinden en az iki farklı Ömer Paşa tarafından tasarruf edilmesinden ileri gelir. Bu problemi çözmek için, ruus atamalarını takip etmek ve Hâkim Efendi'nin anlatısının sağlamasını yapmak iktiza eder. Ruus Defteri'nde 6 Nisan 1757'de İlbasan ve Avlonya ilhaken "sabıkâ İskenderiye mutasarrıfı olan Ömer Paşa'ya" tevcih edilmiş, fakat aradan iki ay kadar geçince, 28 Haziran'da bu atama iptal edilmişti. Aynı Ömer Paşa'yı bu defa 6 Ocak 1759'da Ohri livasına

⁴⁵⁶ D.BŞM.MHF. nr. 42/30 (7 Zilkade 1166/5 Eylül 1753).

⁴⁵⁷ *TS.MA.d* nr. 2217 (1165/1752); *D.BŞM.MHF.d* nr. 13698.

⁴⁵⁸ *D.BŞM.MHF.d* nr. 13698.

atanırken tespit etmek mümkündür. Fakat Ömer Paşa bu görevinde de kalıcı olamamış ve 14 Nisan'da “zulm u taaddi” suçlamasıyla görevinden alınarak yerine Kaplan Paşazade İbrahim atanmıştır.⁴⁵⁹

Buna karşılık 1165 yılının Ramazan ayında (Temmuz 1752) Rumeli Valisi Vezir Ali Paşa ve Yanya naibine gönderilen hüküm Yanya'daki usulsüz işleri ve ahaliye zulmü dolayısıyla Ömer Paşa'nın malının zaptını ve kendisinin İstanbul'a gönderilmesini talep eder.⁴⁶⁰ 1752'nin Temmuz ayı Beşir Ağa ve yakınlarının tasfiyeleri bakımından en hareketli zaman dilimidir. Böylesi bir atmosferde Ömer Paşa'nın akıbeti, hakkındaki suçlamalardan nasıl ya da kimler sayesinde kurtulduğu belirsizdir. Bu tarihlerde Ömer Paşa'nın Beşir Ağa hizbine mensup dostları -Hazinedar Süleyman Ağa gibi- tasfiyeye tâbi tutulurken kim oldukları belirsiz başka dostları da muhtemelen kendisini kollamaya devam etmekteydi. Ancak Arnavud Mehmed'in babasıyla birlikte Ömer Paşa'nın adamlarından birinin de toplamda dokuz kişiyle birlikte soruşturmalara ilgili olarak Bostancılar mahpusunda hapsedildikleri tespit edilmiştir.⁴⁶¹ Kimlikleri tespit edilemeyen bu dokuz kişi soruşturmanın ardından -muhtemelen Tiran civarındaki- vilayetlerine geri gönderilirken Arnavud Mehmed'in babası Seddülbahir kalesinde kalebind edilir ve Ömer Paşa'nın adamının tutukluluğunun devamına karar verilir. Adamlarından biri Beşir Ağa hizbinin azılı mensuplarının hapsedildiği Bostancılar mahpusundayken Ömer Paşa'nın kendisinin tasfiyeler sırasında ne durumda olduğu yahut kendisini nasıl kurtardığı şimdilik belirsizdir. Ömer Paşa tasfiyelerden iki yıl sonra yeniden gündeme gelir. 1167 (1754) tarihli bir hüküm Hâzinedar Süleyman'ın kâtibi Mehmed'in Ömer Paşa'ya verdiği tespit edilen bir borcun tahsilini talep eder.⁴⁶² Bu borç sayesinde Ömer Paşa'nın o sırada İlbasan Sancağı mutasarrıfı olduğu ortaya çıkar.

Bu durumda Hâkim Efendi'nin aktardığı, 8 Haziran 1759'da kapu arası denilen yere hapsedilen kimse bu Ömer Paşa olmalıdır, ki onun da lakabı *İt* olarak maruftur. Hâkim Efendi, bu tutuklamanın sebeplerini “İt Ömer Paşa demekle ma'rûf Yanya'da ve sâ'ir

⁴⁵⁹ C.DH. 221/11024; C.DH.23/ 1124.

⁴⁶⁰ C.DH. nr. 265/13214 (Evâil Ramazan 1165/Temmuz 1752).

⁴⁶¹ A.DVN.KLB. nr. 8/36 (10 Ramazan 1165/22 Haziran 1752).

⁴⁶² C.DH. nr. 197/9847 (Evâil Cemaziyelâhir 1167/Nisan 1754).

Arnavudluk sahrâsında ‘alem-efrâz-ı mezâlim, fukaranın ciğerini ekl eden kimesne” sözleriyle beyan eder.⁴⁶³ Bu hadiseyle birlikte Ömer Paşa’nın “İt” lakabı kronikte zikredilmeye başlanır. Son yıllarda bölgede Sancakbeyi olarak en az iki Ömer Paşa’nın bulunması ve idamın anlatıldığı kısımda Ömer Paşa’nın yalnızca Yanya vazifesine yer verilmesi “Maktul Beşir Ağa’nın Süleymâni etbâ’ından Arnavud taifesinden” olan Ömer Paşa’nın bunlardan hangisi olduğunu tespit etmeyi zorlaştırır.

27 Temmuz 1759’da hapsedildiği kapu arasında idam edilen Ömer Paşa’nın⁴⁶⁴ aynı yılın Nisan ayında Ohri mutasarrıflığından hakkındaki şikayetler dolayısıyla azledilen Ömer Paşa⁴⁶⁵ olduğunu düşünmek makuldür. Bu noktadan hareketle Ömer Paşa’nın vazifeli bulunduğu yerler yani “sâ’ir Arnavudluk sahrâsı” ifadesi aydınlatılabilir. Buna göre 1753’ün Ekim ayında sâbık Ohri mutasarrıfı olan Ömer Paşa’ya İlbasan Sancağı mutasarrıflığı verilirken ondan boşalan Ohri mutasarrıflığı ise -Kâtib Mehmed’in Akçahisar (Tiran) civarındaki soruşturmalarında sıkça adı geçtiğinden aşina olduğumuz- Kaplanbeyzade İbrahim Bey’e verilir⁴⁶⁶ -1751 tarihli tevcih Ömer Paşa’nın Yanya mutasarrıflığında ibkâsıdır.⁴⁶⁷ 1753’te kendisine İlbasan Sancağı mutasarrıflığı verilirken sâbık Ohri mutasarrıfı olduğu beyan edilir. Bu durumda 1751-1753 arasında Ömer Paşa’ya Ohri mutasarrıflığı tevcihi verilmiş olabilir.- 1755’in yaz aylarında sâbık İlbasan Sancağı mutasarrıfı Ömer Paşa’ya Avlonya mutasarrıflığı verilir.⁴⁶⁸ 1759’un yaz aylarında ise önceleri Avlonya ve İlbasan sancaklarının mutasarrıfı olan Ömer Paşa’ya Liva-i Ohri mutasarrıflığı verilir ancak aşağı yukarı iki ay gibi bir sürenin sonunda “zulm ü te’addisi”nden dolayı azledilir.⁴⁶⁹ Bu durumda, Beşir Ağa ile irtibatı kuvvetli olan ve 1752’de cezadan bir şekilde hali olan Ömer Paşa, 1759’da katledilecek olan İt Ömer Paşa’dır.

Hâkim Mehmed Efendi, Ömer Paşa’nın hapsedilmesini anlattığı kısımda onun nereden azledildiğini beyan etmez, yalnızca geçmişte Yanya’da bulunup bazı fena hadiselere

⁴⁶³ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, c.1, s. 805.

⁴⁶⁴ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, c.1, s. 818.

⁴⁶⁵ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, c.1, s. 793.

⁴⁶⁶ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, c.1, s. 64.

⁴⁶⁷ AE.SMHD.I. nr. 259/21138 (1164/1751).

⁴⁶⁸ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, c.1, s. 287.

⁴⁶⁹ Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, c.1, s.793.

sebepe olduğuna dikkat çeker. Hâkim Efendi'nin eserinde hapsedilen Ömer Paşa'nın Yanya'dan azledildiğine dair herhangi bir bulgu yoktur. Bunun yanında 1759 yılı Yanya mutasarrıfları arasında da Ömer Paşa'nın adı geçmez.⁴⁷⁰ Hâkim Mehmed Efendi'nin Ömer Paşa'nın idamını anlattığı kısımlarda önceleri mutasarrıf olarak bulunduğu Yanya'yı öne çıkarmasının sebebi onun "zulm ü te'addîsi"ne dikkat çekme isteği olmalıdır.

Bölgede yaşananları kısaca derlemek gerekirse, Yanya'nın ileri gelenlerinden 34 kişinin mührünün olduğu 1754 tarihli bir *Mahzar* Hâkim Mehmed Efendi'nin işaret ettiği meseleyi nihayetinde açıklığa kavuşturur.⁴⁷¹ İddialara göre Yanya mutasarrıfı Ömer Paşa âyandan el-Hac Mehmed Paşazâde Mehmed Bey, İbrahim Paşazâde Ali Bey ve Ali Bey ile ortaklaşa *İmdâd-ı hazeriyye ve âyanlık masrafı* adı altında ahaliden 479.500 kuruş tahsil eder. Bundan önce gönderilen hatt-ı hümayunun tayin ettiği hazeriyye miktarı ile yetinmeyen Ömer Paşa, âyanlık ve vilayet harcı adı altında 84.250 kuruş daha tahsil eder. Ve son olarak Haziran 1752'de *hazeriyye, âyanlık ve masraf* adı altında 61.250 kuruş daha tahsil eder. Toplamda 145.500 kuruşluk bir miktar zorla tahsil edildiğinden fukaranın iyice perişan düştüğünden yakınılır ve toplanan miktarın Ömer Paşa ve yukarıda zikredilen âyanlardan tahsil edilmesi beklenir.

Bu durumda Ömer Paşa'nın 1752 tasfiyeleri gibi kritik bir dönemden sağ çıkmayı başarıp benzeri suçlamalar dolayısıyla bundan yedi yıl sonra canından olmasının sebepleri üzerine düşünmek gerekmektedir. O hâlde Ömer Paşa ya adının karıştığı suçlarla iyice göze batıp miadını doldurmuştur ya da geçmişte kendisini kollayan birtakım bağlantıları etkisini yitirmiştir.

⁴⁷⁰ 1759 yılı Yanya Mutasarrıfları: Vezir Kethüdası Mehmed Paşa; Vezir Mehmed Paşa; Vezir İsmail Paşa; Arslan Paşazâde Selman Paşa. Bkz. Keleş Erdoğan, "Yanya Sancağı Mutasarrıfı Arslan Paşazâde Selman Paşa (1742-1764)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy 52 (2022): 148-49.

⁴⁷¹ AE.SMHD.I. nr. 24/1419 (1168/1754).

3.5 Moralı Beşir Ağa Hizbinde Bir Hanedan Damadı: el-Hac Ebubekir Paşa

Moralı Beşir Ağa'ya yakınlığı dolayısıyla 1752 tasfiyelerinde hareketli günler geçirdiği anlaşılan iki paşadan biri de el-Hac Ebu Bekir Paşa'dır. Cidde Valiliği ile maruf el-Hac Ebubekir Paşa aynı zamanda I. Mahmud'un kız kardeşi Safiye Sultan'ın da eşidir. Şem'dânizâde bu evliliği 1153 (1740-1741) hadiseleri arasında anlatır.⁴⁷² Ebubekir Paşa'nın Habeş ve Cidde valiliğindeki 18. yılına denk gelen senenin yaz aylarında (1740/Temmuz-Ağustos) yeni Sadrazam Nişancı Şehla Hacı Ahmed Paşa tarafından Üsküdar'da bir ziyafet tertip edilir. Davet üzere meclise katılan Ebubekir Paşa burada Dîvan üyeleri tarafından karşılanıp boğazın karşısına geçirilir ve kendisine nikahlanmış bulunan Safiye Sultan ile bir araya getirilir. Bu evlilik o tarihlerde 44 yaşında olan Safiye Sultan'ın dördüncü evliliğidir.⁴⁷³

İzzî Süleyman Efendi'nin anlatısı üzerinden ise Ebubekir Paşa'nın en azından Beşir Ağa'nın dârüssaâde ağalığı süresindeki kariyer çizgisini takip etmek mümkündür. 17 Ağustos 1746'da hâlihazırda Cidde mutasarrıfı olan el-Hâc Ebubekir Paşa'ya Adana eyaleti tevcih buyrulur.⁴⁷⁴ 1747'nin Mart ayında elli bin kuruş peşin ile (mâlikane) Kıbrıs Muhasıllığı verilir.⁴⁷⁵ Kasım 1747'de -ber vech-i malikâne- Kıbrıs eyaleti kendisindedir⁴⁷⁶ ancak Mart/Nisan 1748'de Süleyman Ağa (?) adlı birisi kapucubaşı unvanıyla Kıbrıs'a mütesellim tayin edildiğinden Ebubekir Paşa'ya adadan ayrılması ve bir sonraki emri beklemesi salık verilir.⁴⁷⁷ Aralık 1748'de Kar-ili sancağıyla beraber Eğriboz Muhafızlığı tevcih buyrulur.⁴⁷⁸ Mayıs 1749'da Hersek ilhakıyla Bosna eyaleti⁴⁷⁹ Nisan 1750'de -ber-vech-i arpalık- Tırhala Sancağı⁴⁸⁰ Eylül 1750'de Hanya Sancağıyla Hotin muhafazası verilir.⁴⁸¹ Bir sonraki vazifesi

⁴⁷² Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 98.

⁴⁷³ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 222.

⁴⁷⁴ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 237.

⁴⁷⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 387.

⁴⁷⁶ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 477.

⁴⁷⁷ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 537.

⁴⁷⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 609.

⁴⁷⁹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 682.

⁴⁸⁰ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 768.

⁴⁸¹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 788.

kaptan-ı deryalık olan Ebubekir Paşa'nın bu tayin sırasında Tırhala Sancağı mutasarrıfı olduğu kaydedilmiştir.⁴⁸² Kasım 1751'de kendisine yeniden Cidde Sancağı tevcih olunur.⁴⁸³

İlerleyen yaşı dolayısıyla ("illet-i pîrî hasebiyle") böyle bir yolculuğu kaldıramayacağını bildiren Ebubekir Paşa Cidde mansıbından çekilir ve Mart 1751'de yıllık altı bin kuruş tahsisat ile kendisine emeklilik imkânı tanınır ("tekâ'üdlük ihsânı").⁴⁸⁴ 1752 tasfiyelerinden ortalama bir yıl önceye denk gelen bu zaman diliminde Ebubekir Paşa'nın Safiye Sultan'ın sarayında refah içinde yaşamaya başladığı ve I. Mahmud'un davetlerine katılıp çeşitli işlerle meşgul olduğu anlatılır.

İzzî, Beşir Ağa'nın idamının ardından sürgün yahut idam edilen adamlarının akıbetlerini anlattığı kısımda Ebubekir Paşa'ya yer verse de onun sürgün edildiğinden bahsetmez ve ifadelerini dikkatli seçer. İzzî'ye göre hakkında çıkan bazı dedikodular ve gizli birtakım meseleler yüzünden ("kîl ü kâle ve hafî ve mestûr ba'zı ahvâle binâ'en") Ebubekir Paşa'nın İstanbul'dan ayrılıp taşraya çekilmesi münasip görüldüğünden İstanköy'e gönderilmesine karar verilmiştir.⁴⁸⁵ Ancak 1752 tasfiyeleri esnasında Kapdânıderya Durak Mehmed Paşa'ya giden hüküm Ebubekir Paşa'nın 'menfiyyen (sürgün olarak) İstanköy'de ikâmeti'ne karar verildiğini bildirir.⁴⁸⁶ Bu hükümden günler sonra Ebubekir Paşa'nın izine Gelibolu'da rastlanır.⁴⁸⁷ Ebubekir Paşa'nın "sürgün" tecrübesinin Beşir Ağa'ya yakın diğer kimselerin tasfiyeler esnasında maruz bırakıldıkları zorlu tecrübelerden olmadığını söylemek mümkündür. Esasında gerek tasfiyeler sırasında gerekse tasfiyeleri başlatan Beşir Ağa'nın azline ve idamına karar verilen zaman diliminde Ebubekir Paşa'nın durumu tartışmaya açıktır.

Sébastien Flynn'ın *Gazette de France* üzerinden çıkarımları Beşir Ağa'nın düşüşünde rolü olanlar arasında Safiye Sultan ve eşi Ebubekir Paşa'nın da olduğunu gösterir niteliktedir.⁴⁸⁸ Buna göre kız kardeşi Safiye Sultan'la görüşmesinin ardından, Beşir Ağa'dan

⁴⁸² Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 155. İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 791.

⁴⁸³ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 822.

⁴⁸⁴ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 157; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 837-838.

⁴⁸⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

⁴⁸⁶ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 1035 (Evâhir Ramazan 1165/Ağustos 1752).

⁴⁸⁷ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 1054 (Evâil Şevval 1165/Ağustos 1752).

⁴⁸⁸ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787", s. 224.

kaynaklanan huzursuzlukların birtakım fenalıklara sebebiyet vereceği konusunda ikna edilen I. Mahmud acilen ve sessizce bir meclis toplamıştı.⁴⁸⁹ Yeni Sadrazam Köse Bahir Mustafa Paşa, Şeyhülislam ve Yeniçeri ağasının hazır bulunduğu bu toplantıda Ebubekir Paşa da I. Mahmut’la görüşme şansı bulmuş ve kayınbiraderine yaklaşan bir isyanının önünü almanın tek yolunun Moralı Beşir Ağa’nın azledilmesinden geçtiğini söylemişti.⁴⁹⁰ Flynn, Beşir Ağa’nın düşüşünde Safiye Sultan ve Ebubekir Paşa’nın payı olduğunu böylece ortaya çıkarır ancak açıkça onları motive eden sebeplerin belirsizliğini de dile getirir.⁴⁹¹ Gerçekten de Ebubekir Paşa’nın niçin Beşir Ağa’ya karşı bir tavır geliştirdiği dahası Safiye Sultan’ın niçin meseleye dâhil olduğu belirsizdir. Flynn burada Safiye Sultan’ın hadiselerdeki rolüne daha farklı bakmayı önerir. Padişahların kız kardeşlerinin genellikle kocalarının hizalandıkları hiziplerde önemli birer figür olarak yer alabildikleri fakat bu durumda Safiye Sultan’ın açıkça Moralı Beşir’in karşısında konumlandığını belirtir.

Yukarıdaki iddia üzerinden ilerlendiği takdirde tıpkı sadrazam Köse Bahir Mustafa Paşa gibi Ebubekir Paşa’nın da esas itibarıyla Beşir Ağa’ya yakın kimselerden iken onun düşüşüne sebep olanlardan birine dönüştüğü görülür. Bu durumda Ebubekir Paşa’nın muzafferlerin çıkarlarına uygun şekilde davranmasına rağmen 1752 tasfiyeleri sırasında yine de sürgün edilmiş olması ilginçtir. Netice itibarıyla Ebubekir Paşa’nın İskanköy’e sürgününü dedikodulara ve gizli birtakım hallere (“kıl ü kâle ve hafî ve mestûr ba’zı ahvâle binâ’en”) bağlayan İzzî’nin⁴⁹² işaret ettiği gizli hallerin muhtevası tamamen aydınlatılabilmiş değildir. Ancak Moralı Beşir Ağa’ya yakın diğer kimselerin aksine Ebubekir Paşa’nın hapsedildiğine yahut işkence altında günler geçirdiğine dair en ufak bir veriye rastlanmaz. Diğerlerinin sürgünlerine nispetle Ebubekir Paşa’nın sürgününün İzzî’nin bir miktar mübalağa ederek aktardığı gibi bir çeşit uzaklaştırma olduğunu düşünmek yerindedir. Hadiselerin iç yüzünün son şahitlerinden Safiye Sultan ise seneler sonra 83 yaşında vefat ettiğinde kendisinden

⁴⁸⁹ Bkz. Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa ve Moralı Beşir Ağa’nın Azli

⁴⁹⁰ Flynn, “From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787”, s. 224.

⁴⁹¹ Flynn, “From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787”, s. 229.

⁴⁹² İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

geriye kalan tahmini 3 milyon kuruşluk servetiyle muhtemelen yüzyılın en zengin ve etkili sultanlarından biriydi.⁴⁹³

3.6 Moralı Beşir Ağa Hizbine Yakın Fenerliler

Moralı Beşir'in görev süresince onun adamlarıyla kurdukları yakınlık dolayısıyla birtakım avantajlar elde eden Fenerliler de mevcuttu. Grigori Gkikas Moldova Voyvodaliğında dokuzuncu ayı geride bıraktığında niyeti Eflak Voyvodası olmaktı.⁴⁹⁴ Gkikas'ın sarraf kardeşler Yagop ve Agop üzerinden Hazinekar Süleyman Ağa'ya ulaştığı, Hazinekar Süleyman Ağa'nın ise Beşir Ağa'yı bu tayin için ikna ettiği nakledilir. Bu tayini anlatan Hypsilantis, Beşir Ağanın ikna edilmesinde yüklü miktarları bulan paraların etkili olduğunu kaydeder. 1748'de Eflak'a tayin edilen Grigori Gkikas Saraydaki dostları sayesinde kuzeni Konstantino Mavrokordatos'u geride bıraktığı Moldova Voyvodaliğine tayin ettirmiş, Mavrokordatos'un Moldova'daki vazifesi azledilinceye kadar üç yıl üç ay boyunca sürmüştü. Andreiñ de Lease 3 Ağustos 1751 tarihli raporunda Venedik düküne baş tercümanın değişimini haber verir.⁴⁹⁵ Ne tesadüf ki azledilen baş tercümanın yerine Grigori Gkikas'ın Bükreş'te yaşayan küçük oğlu Mattheos uygun görülür.⁴⁹⁶ Andreiñ de Lease, Mattheos'un o tarihlerde 23 yaşında bir genç olduğunu ve bu vazife için yeterli donanıma sahip olmadığını belirtir. Bu sebeple genç dragomana yardım için iki kişi daha atanır. Hypsilantis ise 1752'de eski baş tercüman (Bâb-ı Âlî tercümanı) Ioannis Kallimahis'in hakkındaki ithamlar yüzünden Bozcaada'ya sürüldüğünü nakleder.⁴⁹⁷

Mattheos aynı zamanda Mihail'in oğlu Hatman Georgios'un damadıydı. Mihail ise Grigori Gkikas'ın kapı kethüdasıydı. Bu önemli tayin için Gkikas'ın büyük oğlu yerine

⁴⁹³ Flynn, "From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm And Ottoman Society As Seen By Gazzete De France, 1740-1787" s. 222.

⁴⁹⁴ Hypsilantis, *Εκκλησιαστικών και πολιτικών των εις δώδεκα βιβλίον Η', Θ' και Ι' ήτοι τα Μετά την Αλωσιν (1453-1789)* s. 362-363.

⁴⁹⁵ Hurmuzaki, Documente 9,2 (1751-1796) s. 34 - 38.pdf (?).

⁴⁹⁶ Hypsilantis, A.K. *Εκκλησιαστικών και πολιτικών των εις δώδεκα βιβλίον Η', Θ' και Ι' ήτοι τα Μετά την Αλωσιν (1453-1789)*, s. 367.

⁴⁹⁷ Hypsilantis, A.K. *Εκκλησιαστικών και πολιτικών των εις δώδεκα βιβλίον Η', Θ' και Ι' ήτοι τα Μετά την Αλωσιν (1453-1789)*, s. 367.

küçük oğlunun tercih edilmesinin sebebi de muhtemelen bu özel bağ idi. Saraylıları Kıbrıs'ta çıkan huzursuzlukta tercüman Ioannis Kallimahis ve Patrik Krilos'un dahlinin olduğuna ikna eden de Mihalis oldu. Hypsilantis, Mihalis'in bu tayin için Yagop ve Hazinesdar Süleyman'a belirli bir miktar ödeme yaptığını kaydeder. Böylece Gkikas'ın oğlu Mattheos yeni tercüman olarak tayin edilebildi. Azledilen Patrik Krilos ise yeni Patrik tarafından Heybeli'ye sürgüne gönderildi. Gkikas bu türden faaliyetlerini Saraydaki bağlantıları sayesinde 1752 tasfiyelerine kadar sürdürmeyi başardı.

3.7 Morali Beşir Ağa Hizbindeki Teberdarlar

1752 tasfiyeleri esnasında Beşir Ağa hizbinin bazı mensupları çeşitli vazifelere mübaşir tayin edilip taşrada bulunduklarından (mesela Arap İsmail, Çerkes Rahvan Hasan) ele geçirildikleri yerlerde tutuklandılar. Bunlardan ikisi Lazkiye'de ele geçirilen Benli Ali ve İsmail adlı kimselerdi. Ancak kronikler ve arşiv belgesi birlikte incelendiğinde bu ikiliden İsmail hakkında farklı bilgilerin verildiği ortaya çıkar. Şemdânizâde “Çuhadar Benli Ali ve İsmail Lazkiya'ya nefy olunmağla”⁴⁹⁸ ifadelerini kullanırken, İzzî “Lâzikıyye'de ahz olunan ‘Benli Ali ve İsmâ’il nâm çukadârların dahi Lâzikıyye'de muhkem habsleri”ne karar kılındığını kaydeder.⁴⁹⁹ İzzî'nin anlatısından bu adamların hâlihazırda Lazkiye'de oldukları anlaşılmakla birlikte her iki anlatı da İsmail ve Benli Ali'nin çuhadarlıkları konusunda hemfikirdir. Fakat tasfiyeler sırasında bölgeye giden emre ve Lazkiye'den merkeze gönderilen arza göre İsmail bir çuhadar değil teberdardır.⁵⁰⁰

Yukarıda bahsi geçen arz, İzzî'nin anlatısını teyit eder; İsmail vefat eden bir kimsenin malının müsaderesine mübaşir tayin edilip Lazkiye'ye gönderilmiştir. Ancak bu bilginin hemen ardından “teberdar İsmail'in zabtına emr-i âli-şân ile tayin olunan İsmail Ağa kulları gelip mezbur teberdar İsmail ahz ve emval ü eşyası zabt” ifadelerine yer verilir. 1752 tasfiyeleri esnasında meydana gelen bu hadiselerdeki İsmail'in Beşir Ağa'nın hizbine mensup İsmail olduğu kabulü üzerinden ilerlendiğinde kroniklerin çuhadar, belgelerin ise

⁴⁹⁸ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 168.

⁴⁹⁹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 949.

⁵⁰⁰ A.DVN.KLB. nr. 8/47 (15 Şevval 1165/26 Ağustos 1752).

teberdar olarak tarif ettikleri İsmail'in kariyer çizgisinde geçmişte çuhadarlığın yakın zamanlarda ise teberdarlığın söz konusu olduğunu düşünmek makuldür.

Moralı Beşir Ağa'nın adamları arasında Şam'a sürüldüğü bilinen bir de Düğmecioğlu/Düğmecizâde Süleyman vardır.⁵⁰¹ Düğmecizâde Süleyman Moralı Beşir Ağa'nın yakınındaki teberdarlardan iken *Sakabaşı-ı sânilik* ile görevlendirilmiştir.⁵⁰² Tasfiyeler sırasında ise yakınlarında ele geçirildiği Şam Kalesi'nde hapsedilir.⁵⁰³ Süleyman'ın gerek kendi malı gerekse cebren ele geçirdiği iddia edilen mal varlığı mübaşir tayin edilen İsmail Ağa, Şam Defterdarı Mehmed ve Şam Kadısının mesaisi sonucunda tespit ve kaydedilir.⁵⁰⁴ İstanbul'a gönderilmesi uygun görülmeyen mallar Şam Valisi Esad Paşa'nın gözetiminde düzenlenen bir müzayedede 1.787 kuruş karşılığında satılır.⁵⁰⁵

Beşir Ağa'nın yakınlarındaki bir diğer teberdar günü geldiğinde Zîştovi Vovyodası tayin edilecek olan Selim'in kardeşi Ahmed Ağa'dır. Yukarıda Selim'in anlatıldığı kısımda bahsi geçtiği üzere Beşir Ağa'yı Esad Paşa'nın hizmetinde bir kardeşi olduğundan haberdar edip Selim'i Beşir Ağa'nın halkasına dâhil eden kimse kardeşi Ahmed'den başkası değildi. Kronik Selim'in önce azledilip ardından aylarca hapsedildiğini en nihayetinde de Mısır'a sürgün edildiğini anlatır ancak Teberdar Ahmed'in akıbetinden haber vermez. Selim'in Beşir Ağa'nın halkasına dâhil olmasını sağlayan kardeşi Ahmed'in akıbetini Yagop'un kardeşi Agop'un evrakı arasında çıkan bir borç kaydı aydınlatır. *Tâbi-yi ağa-yı sâbık Teberdâr Ahmed Ağa'nın* Agop'tan aldığı toplamda 4.300 kuruşun akıbetinin yazıcısı Moskof Kevork'tan sorgulandığı sıralarda Ahmed'in tıpkı kardeşi gibi Mısır'a sürgün edildiği kaydedilir.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ *A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 10 (28 Ramazan 1165/9 Ağustos 1752).

⁵⁰² *İzzî, İzzî Tarihi*, s. 948.

⁵⁰³ *TS.MA.d* nr. 3291.

⁵⁰⁴ *TS.MA.d* nr. 3291.

⁵⁰⁵ *TS.MA.d* nr. 3291.

⁵⁰⁶ *D.BŞM.ZMT.d* nr. 13805 (1165/1752).

3.8 Rikabdar Ahmed Ağa ve Kozbekçi Abdurrahman

I. Mahmud'un sır kâtibi Yenişehirli Hâfız Mehmed Ağa, Hazinesdar Süleyman'ın -Beşir Ağa'nın katledildiği gecenin sabahına denk gelen- idamını birinci ağızdan nakleder.⁵⁰⁷ Bu idamın hemen ardından Beşir Ağa'ya fazla bağlı olduğundan dolayı rikabdar ağanın da sürgüne gönderildiğini anlatır. İzzî Süleyman Efendi'nin anlatısından bu rikabdarın Ahmed Ağa sürgün yerinin ise Selanik olduğu anlaşılır.⁵⁰⁸ Ona göre bu sürgünün sebebi Ahmed'in sürekli fitne çıkarıp, bölücülüğe sebep olmasıdır.

Sürgün edilenler arasında bir de kozbekçi mevcuttur. Şemdânizâde Kozbekçi Abdurrahman'ın Kıbrıs'a sürüldüğünü kaydederken,⁵⁰⁹ İzzî bu bilgiye Abdurrahman'ın cezirebend edildiğini ekler.⁵¹⁰ Kroniklerin anlatısı hizbin diğer bazı mensuplarının akıbetlerini de bildiren I. Mahmud'un hatt-ı hümayun sureti sayesinde teyit edilir.⁵¹¹ Buna göre 'maktul Beşir Ağa'nın kozbekçisi Abdurrahman' Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Moralı Beşir'in idamından bir ay sonra akıbetine karar verilen Abdurrahman'ın bu bir ayı mensubu olduğu hizbin diğer üyeleri gibi Bostancılar mahpusunda geçirdiğini düşünmek mümkündür.

3.9 Beşir Ağa'ya Yakın Hocalar ve Tabipler

Koçu Moralı Beşir'in idamıyla ilgili farklı bir meseleye dikkat çeker, bu idamın ardından "değerli bir hattatın kaybolduğunu" ifade eder ve onun hakkında söylenen şu beyti nakleder:

Kanlar ağlasın mürekkeb, kaare giysün hâmeler
Bâşına rikler saçup dürsün yüzünü nâmeler⁵¹²

⁵⁰⁷ Soydemir, "Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)", s. 129.

⁵⁰⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 947.

⁵⁰⁹ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 168; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 949.

⁵¹⁰ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 949.

⁵¹¹ *A.DVNSMHM*. nr. 155, h. 10 (28 Ramazan 1165/9 Ağustos 1752).

⁵¹² Koçu, "Beşir Ağa", s. 2600.

Moralı Beşir mahir bir hattattır. A. Özcan Moralı Beşir'in "son derece metin bir ele sahip" olduğunu belirtir.⁵¹³ Bu mahir el Hasircılar İmamı Hâfız Mustafa Efendi'den sülüs ve nesih meşk etmiş, yazılarına imza koyabilmek için Enderunlu hattât Mumcuzâde Mehmed'den icazet almıştı.⁵¹⁴

Koca Râgıb Paşa Kütüphânesi'nin kapısı üzerindeki "*Fîhâ kütubun kayyime(tun)*" ayeti⁵¹⁵ ile Nuruosmâniye Cami'nin içbükey kornişlerinde bulunan Fetih Suresi'nin hattatı Mumcuzâde Mehmed Efendi⁵¹⁶ aynı zamanda Beşir Ağa'nın meşk hocasıdır.⁵¹⁷ Mumcuzâde lakabı bir zamanlar *Hadîka-yı Hâssa*'nın mumcu denen Kapu Çuhadarlarından olan babası Benli Ali'ye ithafen verilmiştir.⁵¹⁸ Mumcuzâde Mehmed, *Kâtib-i saray-ı sultânî* sıfatıyla Topkapı Sarayı'nın hat hocalığına getirilen Hüseyin Hablî'den⁵¹⁹ sülüs ve nesih meşk almıştır.⁵²⁰ Zülüflü Baltacılar'dan iken Has Oda'ya nakledilmiş⁵²¹ ve Beşir Ağa'ya olan yakınlığı da muhtemelen bu sıralarda hasıl olmuştur.

1752 tasfiyeleri sırasında Beşir Ağa'ya yakınlığı dolayısıyla Mumcuzâde'nin ailesiyle birlikte Manisa'ya gönderilmesine karar verilir.⁵²² Manisa'ya sürülen/ikâmete memur edilen Mumcu-zâde Mehmed burada bazı vakıfların mütevelliliğini yürütmeye devam eder.⁵²³ Geride bıraktığı mal varlığı hakkında muhalefat kayıtları sayesinde çıkarımda bulunmak mümkündür. El konulan eşyalarının tespit edildiği iki mekandan biri evi diğeri ise yalıdır.⁵²⁴ Demirkapı yakınlarında bulunan evinden Hafız Osman hattıyla bir

⁵¹³ Skeuophylakion Kapısı üstündeki kitâbeler (1743); Ayasofya Meydanı'nda köşede su terazisine bitişik çeşme kitâbesi (1747); Bursa'da Emîr Sultan Camii'nin dışındaki iki çeşmenin kitâbeleri (1743); Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde dış duvara bitişik çeşmenin kitâbesi (1744), Şehzadebaşı'nda Kalenderhâne Camii'nin (1747) bunlar arasındadır. Bkz. Özcan "Beşir Ağa, Moralı", DİA, c.5, 555-556.

⁵¹⁴ Koçu, "Beşir Ağa", s. 2600.

⁵¹⁵ Beyyine Suresi 3. ayet: O sayfalarda en doğru hükümler vardır.

⁵¹⁶ Şevket Rado, *Türk Hattatları* (İstanbul: Tifdruk Matbaacılık, 1984) s.152.

⁵¹⁷ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948; Junne, *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire*, s. 193.

⁵¹⁸ Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn* haz. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları) 2014, s. 355

⁵¹⁹ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 355.

⁵²⁰ Rado, *Türk Hattatları*, s. 152.

⁵²¹ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 355.

⁵²² Çağatay Uluçay, Mumcuzâde Mehmed'in Manisa sürgününün -ailesi de kendisiyle gittiğinden- istisnai bir mahiyet taşıdığı görüşündedir. Bkz. Çağatay Uluçay, "Sürgünler Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler", *Belleten* 15, sy 60 (1951): 534; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

⁵²³ Uluçay, *Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler*, s. 531.

⁵²⁴ D.BŞM.MHF.d nr. 13698/7

Mushaf’a, 13 cilt -içeriği belirtilmemiş- kitaba, ve gümüş koşum takımına el konulur.⁵²⁵ Salıpazarı civarındaki yalısında el konulanlar ise bir cilt *Mushaf*, bir cilt *Meşârik Şerhi*, bir cilt *Ârif Dîvanı*?, Seyyid Abdullah hattıyla *En’am-ı Şerif Suresi*, yine Seyyid Abdullah hattıyla *Delâil-i Hayrat*, İsmail Ali ve Hafız Osman hatlarıyla birer cilt *Hurûfat-ı Cerîde*, yine bir cilt *Ceride*, 21 *kıt’â hat*, bir miktar gümüş, koşum takımının iki gümüş parçası, bir adet lüks çekmeceli dolap, bir gümüş başlık, ve bir gümüş eyerden meydana gelir.⁵²⁶

1752’de *İmâm-ı Sâni-yi Sultânî*⁵²⁷ bulunan Konevî Es-Seyyid Mehmed Efendi geçmişte Beşir Ağa’nın hocasıydı. Ancak günden güne Beşir Ağa ile yakınlığı arttı ve hakkında bir takım yolsuzluk iddiaları çıktı. Beşir Ağa’nın idamının ardından kendisine muvakkaten Manisa Kadılığı verildi ancak geçici olarak İzmir’de ikamete memur edilerek tasfiyeler sırasında İstanbul’dan uzaklaştırıldı.⁵²⁸

1752 tasfiyeleri sırasında Beşir Ağa’ya yakınlığı bilinen ve sürgün cezası aldığı tespit edilen iki de tabip mevcuttur.⁵²⁹ Bunlardan ilki *Kehhal-başı*⁵³⁰ Müstakimzâde Mustafa Efendi iken diğeri Bosnevî Mustafa Efendi’dir.⁵³¹ İzzî Süleyman Efendi’nin naklettiğine göre Müstakimzâde Mustafa Efendi adeti olduğu üzere 1752 Ramazan’ında Ayasofya’da itikafa çekilmişti.⁵³² Ancak bu son seferde *cevâ’iz-i menâsib* üzerine girdiği birtakım müzakerelerinden I. Mahmud haberdar edildi. İtikaf erbabı ile girdiği bu müzakereler Padişah’ın gazabını üzerine çektiğinden Müstakimzâde Mustafa Efendi Limni’ye sürgün

⁵²⁵ *D.BŞM.MHF.d* nr. 13698/7

⁵²⁶ *D.BŞM.MHF.d* nr. 13698/7

⁵²⁷ Padişahlara namaz kıldırın hünkâr imamlarının sayısı zaman zaman üçe kadar çıkmıştır. Bunlar iyi eğitilmiş, güzel sesli ve musikişinas kimseler arasından seçilir ve rütbesi en düşük olana dahi müderrislik verilir. Hünkâr imamları arasında kazasker payesi alanlar olduğu gibi Hünkâr baş imamları arasında da Şeyhülislamlığa kadar yükselenler mevcuttu. Bkz. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.359-360.

⁵²⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948

⁵²⁹ Dârüssaâde ağaları ve saray tabipleri arasındaki yakın ilişkilere farklı bir açıdan bakmak gerekebilir. Hadımlar geçirdikleri operasyonlar neticesinde yaşamları boyunca hormon problemleri, kemik erimesi ve idrar yolu enfeksiyonu gibi rahatsızlıklarla mücadele etmektedirler. Hadımların gündelik yaşamlarındaki sıkıntılarına çözüm arayışları, böylesine yakınlıkları kolaylıkla mümkün kılabilir. Bkz. Hathaway, *Darüssaade Ağası*, s. 47-49. Ayrıca Saray tabipleriyle ilgili teşrifatta Dârüssaâde ağalarının da rolü vardır. Misal Hekimbaşı tayin edilen bir tabibe önce sadrazam ardından Dârüssaâde ağası ve 18. yüzyılın sonlarından itibaren de padişah huzurunda hil’at giydirilmesi kanunudur. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 353.

⁵³⁰ *Kehhal Başı* yahut *ser kehhal* Saraydaki göz hastalıklarına bakan hekimlerin başı olup Saraydaki hatta ülkedeki diğer hekimler gibi büyük amir hekimbaşına tâbiydi. Bkz. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 355.

⁵³¹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 947.

⁵³² Şemdânizâde, Müstakimzâde Mustafa için “Galata Kazası’ndan ma’zul” der. Bkz. Şem’dânî-zâde, *Mür’i’i-Tevarih*, c.1, s. 169; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 947.

edilip İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Müstakimzâde Mustafa Efendi'ye yakınlığı ile bilinen Bosnevî Mustafa Efendi ise yine Saray tabiplerindendi⁵³³ ve kendisinin Esir Pazarı yakınlarında bir dükkânı vardı.⁵³⁴ Tasfiyeler sırasında Müstakimzâde Mustafa'nın başına gelen kendisinin de başına gelmiş, birtakım kimseler sût-ı hâli üzerine Padişah'a telkinde bulununca Bosnevî Mustafa Efendi de Kıbrıs'a sürülüp İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır.

3.10 Moralı Beşir Ağa Hizbinin Silahşorleri

Moralı Beşir Ağa'nın etrafında saraydaki konumları dolayısıyla bulunan kimseler de mevcuttu. Beşir Ağa'ya yakınlığı dolayısıyla sürgün edilen toplamda dört silahşor tespit edilmiştir. Bunlardan ilk ikisi hâssa silahşoru diğer ikisi ise ağa silahşoru'dür. Bu silahşorlere geçmeden önce kısaca vazifelerini tanımlamak etki alanlarını anlayabilmek açısından önemlidir. Silahşorler elçi karşılama ve düğün gibi teşrifatlarda bostancıbaşı, mirahurlar ve arpa emininden sonra gelen, padişahın huzuruna sarık ile çıkan ortalama 10 kişilik bir zümrenin mensuplarıdır.⁵³⁵ Literatür içerisinde bu zümrenin ve vazifelerinin tafsilatlı bir izahı bulunmasa da padişahın maiyetinde muhafız olarak kullanıldıkları ve bazı miri gelirlerin tahsilatıyla alakadar oldukları ayrıca bizzat padişah tarafından çeşitli görevlere mübaşir tayin edildikleri tespit edilmiştir.⁵³⁶ M. Akbulut, padişaha oldukça yakın hizmette bulunulduğundan cazip bir kariyer adımı olarak görülen silahşorlüğün, 18. yüzyılda köklü ailelerden gelen gençlere tevdi edildiğini anlatır.⁵³⁷

1752 tasfiyelerinde ilk tutuklulardan biri hassa silahşorlerinden Cerrahbaşı-zâde Mustafa Bey'dir.⁵³⁸ İzzî, Cerrahbaşı-zâde Mustafa Bey'i 'Beşir Ağa'nın *avânesinden*' olarak

⁵³³ Hekimbaşına bağlı hâssa tabiplerinin sayısı zaman zaman değişmekle birlikte on dört ila yirmi bir arasında seyretmiştir. Bunlar hem Sarayda hem de hâriçte görevlendirilebilir ve nöbet usulü her gün içlerinden iki kişi mutlaka Sarayda bulunurdu. Bkz. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 352.

⁵³⁴ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 947.

⁵³⁵ Mehmet Y. Akbulut, *Hekimoğlu Ali Paşa Paşalar Çağının Şeyhülvüzerası* (İstanbul: Timaş, 2022) s. 76.

⁵³⁶ Akbulut, *Hekimoğlu Ali Paşa*, s. 76.

⁵³⁷ Ör. Mısır Valiliği yapan Ali Paşa'nın oğlu Ahmed Bey, Abdi Paşa'nın oğlu Ali Bey, Ali Paşa'nın oğullarından Gâlib Bey, Muhsinzâde Abdullah Paşa'nın oğlu Mehmed Bey ve bir paşa-zade olan bu tezin mühim adamlarından Köse Bahir Mustafa Paşa da gençliğinde silahşor olarak vazifelendirilmiş kimselerdendir. Bkz. Akbulut, *Hekimoğlu Ali Paşa*, s. 77.

⁵³⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 947.

tanımlar ve onun “nîşter-i sertiz âzârından” nice kimselerin zarar gördüğünü ekler. İzzî’nin bu söz oyunundan Cerrahbaşı-zâde Mustafa’nın tıpkı mensubu olduğu hizbin yukarıda bahsi geçen üyeleri gibi zalimane birtakım işleriyle pek çok kimseyi mağdur ettiği anlaşılır. Beşir Ağa’nın idamının ardından tutuklanan adamlarının çoğu gibi Cerrahbaşı-zâde Mustafa’da Bostancıbaşı Ocağı’ndaki *fürûn*’a hapsedilir.⁵³⁹ Buradaki tutukluluğunun işkence altında günlerce sürer.⁵⁴⁰ Cerrahbaşı-zâde Mustafa’nın akıbetinden Ramazan ayının ilk on günü içerisinde gönderilen bir hüküm sayesinde haberdar oluruz.⁵⁴¹ Buna göre ‘hala *fürunda* olan’ Cerrahbaşı-zade Mustafa Gelibolu’ya sürgün edilmiştir. Beşir Ağa’nın pek çok adamı gibi sürgüne gönderildiği mahalde hapsi emredilmese de hareketinin sınırlandırıldığı anlaşılır.

İzzî tarafından Beşir Ağa ile aynı safta olduğu kaydedilen bir diğer *hassa silahşorü* ise Arapgirli Ali Ağa’dır.⁵⁴² İzzî’nin nakline göre zenginliği ile maruf Ali Ağa bir türlü kanaat etmez ve menfaati için bozgunculuk çıkarmaktan geri kalmaz. Beşir Ağa’nın idamının ardından ele geçirilse de ilerleyen yaşına merhameten memleketi Arapgir’e sürgün cezasıyla yetinilir.⁵⁴³

Moralı Beşir Ağa ile yakınlığı dolayısıyla sürgün edildiği tespit edilen iki de ağa silahşorü mevcuttur. Bunlardan ilki olan Keleş Ağa, Dârüssaâde Ağası Moralı Beşir Ağa’nın silahşorüdür ve Diyarbakır’a sürgün edilmiştir.⁵⁴⁴ Bunun haricinde Pepe/Pepeği Beşir adlı bir ağa silahşorü de tasfiyelerden önce vazifeleri arasında bulunan Şam’daki Selimiye ve Süleymaniye evkafının tevliyeti kendisine iade edilerek buraya sürgüne gönderilir.⁵⁴⁵ Silahşorluk makamında bulunan bu üç ismin Beşir Ağa’nın hizbinde olması, hizbin saray merkezli adam devşirdiğinin ve genellikle genç yaşlarda olan bu kimselerin bir ihtimal Beşir’in akranları olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

⁵³⁹ Şem’dânî-zâde, *Mür’i’t-Tevarih*, c. I, s. 168.

⁵⁴⁰ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 947.

⁵⁴¹ ADVN.KLB. nr. 8/43 (Evâhir Ramazan 1165/Ağustos 1752)

⁵⁴² İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 947.

⁵⁴³ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 947-48; Şem’dânî-zâde, *Mür’i’t-Tevarih*, c. I, s. 168.

⁵⁴⁴ Şem’dânî-zâde, *Mür’i’t-Tevarih*, c.1, s. 168; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

⁵⁴⁵ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

3.11 Morali Beşir Ağa Hizbinin Çuhadarları

Has Oda'da, hazine, kiler ve seferli koğuşlarında çuhadar unvanıyla çok sayıda görevli bulunur.⁵⁴⁶ İ. H. Uzunçarşılı özellikle *çuhadar-ı hâssa* ile *başçuhadar*ın birbirine karıştırılmaması gerektiğine dikkat çeker.⁵⁴⁷ Hâssa çuhadarı 17. yüzyıldan itibaren has odabaşı ve silahdar ağanın ardından gelen Has Odanın üçüncü mühim arz ağasıdır ve bundan başka bir de başçuhadar mevcuttur. Başçuhadar ise Enderun'un tüm koğuşlarındaki çuhadarların amiridir ve Has Odada bulunan ikinci ve üçüncü çuhadarların sesi gür, endamı güzel, iyi eğitilmiş ve kırk yaşlarına yaklaşmış olanlarından seçilir.⁵⁴⁸

Başçuhadar padişah bir yere giderken rikâb-ı hümayûnun sağında yaya olarak ilerler ve elini padişahın atının sağrısına koyardı; ikinci çuhadar padişahın solunda gider ve kırmızı atlas kese içerisinde padişahın ayakkabısını beline asar; çizmecî denilen üçüncü çuhadar ise aynı şekilde padişahın çizmelerini beline asıp yürürdü.⁵⁴⁹ Bunların haricinde başçuhadarın maiyetinde kırk civarı çuhadar bulunur ve bunların ilk yirmi kadarında hazineden verilmiş altın yıldızlı kuşak, bu kuşağa asılmış gümüş kamçı (çuhadar Çerkes Hasan Üsküdar Kadısı'na gösterdiği gümüş kamçısıyla onu sindirmek niyetindeydi) ve mücevherli bıçakları olurdu. Son yirmi kadarı da bellerine kendi kuşak ve hançerlerini takarlardı. S. Ağca başçuhadarların ve çuhadarların ihtişamlı giyindiklerini, bellerinde bıçak, hançer ve uçları uzun zincirli kırbaç taşıdıklarını ve baş çuhadarın kırbacının altın olduğunu nakleder.⁵⁵⁰

Bunların dışında sadrazamların "tebdil çuhadarı" adıyla geçen sivil taharri görevlileri olduğu gibi şeyhülislamların, mevleviyet kadılarının, kaptan paşaların, tersane eminlerinin, yeniçeri ağalarının, sekbanbaşı ve Çavuşbaşı gibi yüksek rütbeli makamlarda bulunan devlet adamlarının da çuhadarları vardı.⁵⁵¹ Aynı şekilde Kapıkulu ocaklarının topçubaşı, arabacıbaşı gibi üst düzey mensuplarının da çuhadarları mevcuttu. Ayrıca taşradaki vali ve

⁵⁴⁶ Sevgi Ağca Diker, *Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017) s. 409.

⁵⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014) s. 334-335.

⁵⁴⁸ Diker, *Has Oda*, s. 409.

⁵⁴⁹ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 336.

⁵⁵⁰ Diker, *Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda*, s. 413.

⁵⁵¹ Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", *DİA*, c.8, 381-382.

mutasarrıfların merkezde kapı kethüdası gibi çuhadar adı altında memurlar bulundurduğu da bilinmektedir. Şemdânizâde'nin anlatısından vezirlerin yanında kapıcı-başı, silahşor ve zaimlerin de çuhadarları olduğu anlaşılmaktadır hatta bu kimselerin çuhadarları tarafından yapılması adet olan işlere Beşir Ağa'nın etrafındaki çuhadarların gittiği, örneğin bir vezir çuhadarının bir kese hizmet bedeli alacağı işten altmış yetmiş kese hizmet bedeli talep ettikleri nakledilmiştir.⁵⁵²

Moralı Beşir Ağa hizbinin önde gelen çuhadarlarından bazılarına yukarıdaki çeşitli başlıklar altında yer verilmişti. Çuhadar Çerkes Hasan Üsküdar Kadısı Hadisesi gibi bir vakanın faili olarak yakalatılıp idam edilmiş, aynı şekilde Arap İsmail Konya müftüsünün canına kastettiğinden idamla cezalandırılmıştı. Yine hizbin elhâss-ı etbâ'ı içerisinde yer verilen Gürcü Süleyman Mısır'a firar etmiş, firarı sürgüne tebdil edildiğinden bir şekilde canını kurtarmıştı. İdam edilen bir diğer çuhadar ise Gürcü Mustafa'dır.⁵⁵³ Çuhadar Gürcü Mustafa önce sürgünle cezalandırılır ve Magosa'ya gönderilir. Fakat devam eden soruşturmalar sırasında daha pek çok suçu meydana çıktığından idamına karar kılınır ve Magosa'da katledilir. Çuhadarın kesik başı İstanbul'a gönderilir.⁵⁵⁴

Moralı Beşir Ağa hizbinde Ahmed adlı iki çuhadar tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Üsküdarlı namıyla bilinir. Şemdânizâde Üsküdarlı Ahmed'in Limni'ye sürgün edildiğini kaydeder.⁵⁵⁵ Kroniğin anlatısı Limni kale dizdarına gönderilen hüküm sayesinde teyit edilir.⁵⁵⁶ Buna göre 'müteveffa dârüssaâde ağası çuhadarlarından Üsküdarlı Ahmed'in Limni kalesinde kalebend edilmesi emredilir. Bu çuhadarın aksi bir emir gönderilmedikçe de katiyen serbest bırakılmaması tembihlenir. Ahmed adlı diğer çuhadar ise Halep'e sürgüne gönderilmiştir.⁵⁵⁷

⁵⁵² Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 166.

⁵⁵³ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

⁵⁵⁴ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 946.

⁵⁵⁵ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 168; İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 949.

⁵⁵⁶ C.ZB. nr. 75/3719 (Evâhir Ramazan 1165/Ağustos 1752).

⁵⁵⁷ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 949.

3.12 Çuhadarların Tâbileri/Hizip İçi Bazı İlişkiler

Kroniklerde sürgün yerlerinin sıralandığı kısımlarda birkaç kelimeyle işaret edilen fakat dikkatlerden kaçmaması gereken bir husus da hizbe mensup bazı çuhadarların kendi tâbilerinin olma hâlidir. Bu tâbilerden ikisinin yine 1752 tasfiyeleri bağlamında sürgünle cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Beşir Ağa'nın çuhadarlarından Solak Ali Bağdat'a sürülür.⁵⁵⁸ İzzî, Solak Ali'nin sürgün yerini kaydetmesinin hemen ardından 'Ve etbâ'ndan 'Atâ nâm kimesne Sakız Cezîresi'nde cezîre-bend (...) olunmağla' ifadelerini kullanır.⁵⁵⁹ Bu ilk anda tâbinin Beşir Ağa'nın tâbisi olduğunu düşündürtse de aynı şekilde Şemdânizâde de Solak Ali'nin sürgün yeri olan Bağdat'ı kaydetmesinin ardından 'etbâ'ndan Atâ Efendi Sakız'a (...) nefy olunmağla' ifadelerine yer verdiğinden tâbinin Solak Ali'nin tâbisi olduğunu düşünmek yerinde olur.⁵⁶⁰ Ayrıca Atâ/Ataullah Efendi'nin Sakız'a sürgün edildiği bilgisi Kevork'un sorgulanmasından geriye kalan kayıtlar sayesinde de teyit edilir.⁵⁶¹

Benzer bir tâbiyet ilişkisi de yukarıda 'elhâss-ı etbâ'da yer verilen Gürcü/el-(Hac) Süleyman ile Mercimek namı kimse arasında söz konusudur. İzzî, *kapu-çuhadarı* Süleyman'ın Mısır, Ebrim/İbrim'e sürgününü kaydetmesinin hemen ardından 've etbâ'ndan Mercimek nâm şahsın Limni Cezîresi'nde ikametini haber verir.⁵⁶² Şemdânizâde ise etbâ'/tâbi ifadelerini kullanmadan Mercimek'i hemen Gürcü Süleyman'ın ardından zikreder ve onun hakkında "mudhik" (güldürücü sözler söyleyen/maskaralık yapan) sıfatını kullanır ("Kapı-çuhadan Ebrim'e ve Mercimek nâm mudhik Limni'ye (...) nefy olunmağla").⁵⁶³ Şemdânizâde'nin bu kullanımından Mercimek'in saray soytarısı olduğu anlaşılır. Mercimek'in Limni'ye sürgün edildiği Limni kadısına ve valisine gönderilen hüküm ile teyit edilmiştir.⁵⁶⁴ Ancak kroniklerin aksine arşiv belgesi Mercimek'in 'maktul Süleyman'a müteallik' (ilişkili) olduğunu söyler. Burada kastedilen Süleyman, Beşir Ağa'nın idamından

⁵⁵⁸ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 948.

⁵⁵⁹ İzzî, *İzzî Tarihi*, s. 949.

⁵⁶⁰ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 168.

⁵⁶¹ *D.BŞM.MHF.d.* nr. 13805.

⁵⁶² Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 168.

⁵⁶³ Şem'dânî-zâde, *Mür'î't-Tevarih*, c.1, s. 168.

⁵⁶⁴ A.DVN.KLB. nr. 8/43 (Evâhir Ramazan 1165/Ağustos1752).

saatler sonra katledilen hazinedarıdır. Diğer yandan muhallefat kayıtları hâlihazırda çuhadar Süleyman'ı da hazinedar Süleyman'a yakın tasvir etmektedirler.⁵⁶⁵ Bahsi geçen muhallefat defterinde Süleyman, 'Moralı Beşir Ağa'nın hazinedarı Süleyman'ın çuhadarı el-Hac Süleyman' şeklinde kaydedilmiştir. Netice itibarıyla tüm bunlar Beşir Ağa hizbi içerisindeki çeşitli ilişkilene biçimlerini örneklendirmemize yardım etmektedir. A. Yıldız sosyolojik anlamda bir kimsenin konumu itibarıyla üstündekinin mahmîsi/tâbisi iken kendisinden alt statüdekilerin de hâmisî olabileceğini, tâbiler edinebileceğini hatırlatır.⁵⁶⁶ Bu durum herhangi bir karışıklıktan ziyade kurulan ilişki ağlarının kişilere prestij kazandırdığının göstergelerinden biridir. Nihayetinde kalkıştıkları usulsüz işlerle oldukça zenginleşen hizbe mensup çuhadarların dahi kendi tâbilerinin ortaya çıkması anlaşılabilir bir gelişmedir.

Şemdânizâde'nin Moralı Beşir'in en yakınındakileri tanımlamak için kullandığı *elhâss-ı etbâ'ı* tabirine bu kimselerin anlatıldığı üçüncü bölümün başlığında yer verilmişti. Fakat bu tabir hizbin geri kalanını tanımlamak için yeterli değildir. Görüldüğü üzere Moralı Beşir Ağa hizbinde onun yahut yakınlarının hizmetinde bulunan resmi ve gayri resmi işleri yürüten kimseler olduğu gibi temas halinde olduğu yüksek rütbeli kimseler de vardı. İzzî idam yahut sürgün edilen kimselerden bahsettiği kısımda 'Ağa-yı mezkûrun avâne ve ensâr ve etbâ'-ı' tabirini kullanmaktadır ve belli ki kastettiği hizbin çekirdeğinden ziyade daha geniş bir kitledir. Dolayısıyla hizbin *elhâss-ı etbâ'ı* dışındaki mensuplarını, bunların Moralı Beşir ve birbirleriyle olan ilişkilerini tespit etmeyi hedefleyen son bölümü başlıklandırmak için İzzî'nin bu tabiri seçildi.

Kavram tartışmasına "18. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinin Kavramları: Aile Hâne/Hânehalkı, Kapı, Hizip" başlığı altında yer verilmiştir. Ancak çağdaş kaynaklardan birinin bu kimseleri nasıl tanımladığı epey önemli olduğundan burada meseleyi kısaca toparlamak yerinde olacaktır. Hâmi/mahmî ilişkisinde statü bakımından aşağıda olan mahmînin, hamisinin adamı, bendesi, kölesi ve tâbisi olabileceği geçmişti. İzzî'nin kullandığı kavramlardan biri Şemdânizâde'nin de tercih ettiği bu tâbi/etba'dır. Esasında bu kavramların her biri pejoratif anlamlarıyla kullanılsa da Beşir Ağa'nın tâbisi olmak 1752'den önce gayet

⁵⁶⁵ D.BŞM.MHF.d nr. 12600 (6 Ramazan 1165/18 Temmuz 1752).

⁵⁶⁶ Yıldız, *Kenar Adamları ve Bendeleri*, s. 20.

prestijli bir durumdu. Solak Ali ve Yagop arasında çıkan gerginlikte Yagop, Ali Ağa'ya her ikisinin de Moralı Beşir'in müntesibi olduklarını söylediğinde çuhadar Ali Ağa buna itiraz etmiş, "Sarraf Efendi, ben onun müntesibiyim, sen ise yalnızca sarrafısın... Bu ikisini birbirine karıştıma!" diye Yagop'a aleni çıkışmıştı. Buradan açıkça onun müntesibi olmanın ayrıcalıklı bir duruma işaret ettiği anlaşılmaktadır. İzzî'nin kullandığı diğer iki sıfat ise *ensâr* ve *avâne*dir. *Ensâr* ile ağaya yardım edenler kastedilirken *avâne* ile bu yardımlaşmanın fena işlerde görüldüğüne işaret edilir.

SONUÇ

Köse Bahir Mustafa Paşa'nın sadarete getirilmesinden on gün sonra Moralı Beşir Ağa hapsedildiği Kız Kulesi'nde idam edildi ve tesis ettiği hizbin mensupları İstanbul ve taşrada soruşturmalara tabi tutuldu. Moralı Beşir Ağa'nın tutuklanmasının ardından ele geçirilen yakınları topluca Bostancılar hapsine kapatıldı ve haklarında soruşturmalar başlatıldı. Beşir Ağa'ya en yakınlar idam edildiği gibi büyük bir grup da sürgünle cezalandırıldı. 1752 tasfiyelerinden arda kalan muhallefat kayıtları arasında bu kimselere ait mal varlığının birlikte kayıt altına alındığı evrak ve defterler tespit edildi. Bu sayede haklarında birkaç cümlelik bilgi sahibi olduğumuz kimselerin muhitleri, aileleri ve bazılarının memleketlerindeki varlıkları da tanımlanabildi. Aynı şekilde mühimme kayıtları sayesinde tasfiye sürecini İstanbul'la sınırlandırmanın ötesine geçmiş olduk. Bir yandan muhatapların memleketlerine veya vazifeleri için bulundukları mahallere giden hükümler sayesinde hadiselerden ne denli geniş bir sahanın etkilendiğinin farkına varırken diğer yandan idamlar ve sürgünler gibi firarilerin de olduğunu tespit ettik. Bunların yanında 1746-1752 civarında İstanbul'da bulunan elçi ve tacirlerin çeşitli kundaklamalara ve irili ufaklı isyanlara ve hizipsel çatışmalara dair gözledikleri, vakanüvislerin çeşitli nedenlerle değinmeyi uygun bulmadıkları yahut önemsemedikleri detaylara da erişim imkânı sundu. Moralı Beşir Ağa ile görev süresindeki sadrazamlar arasında ciddi bir güç çatışması yaşanmıştı. Nihayetinde bahsi geçen çatışmaların neden olduğu iddia edilen kundaklamalar/yangınlar ve bazı isyan girişimleri dolayısıyla şehirde artan huzursuzluğun 1752 tasfiyelerinin meydana gelmesinde azımsanamayacak bir öneme sahip olduğu anlaşıldı.

Bu arka planla birlikte Moralı Beşir Ağa ve çevresindekilerin siyasi bir tasfiyeye uğramasını konu edinen bu tezin temel iddialarından biri, 18. yüzyıl Osmanlı siyasi sisteminde hânehalkı ya da kapı kavramlarının yanında Moralı Beşir Ağa örneğinde tespit edildiği üzere benzer bir yapılaşmanın daha olduğudur ve bu da belli bir tanıma sahip olmalıdır. Bu bağlamda, Beşir Ağa'nın teşkil ettiği siyasi etkisi ve mali gücü olan yapı "hizip" kavramı altında değerlendirilmiştir. Nitekim tasfiyeleri gerçekleştirenler için karşılarında yaptıkları işler bağlamında ortak oldukları düşünülen bir hizip vardı. Sorgulamalar gruplar

hâlinde yapılıyor, evraklar gruplar hâlinde tutuluyor ve bu kimseler bir grup hâlinde hapsediliyorlardı. Dolayısıyla Moralı Beşir tarafından tesis edilen hizbi mensuplarıyla birlikte tanımlamak onun dârüssaâde ağalığı dönemini ve idamına yol açan süreci anlamak bakımından önemliydi. Moralı Beşir Ağa hizbi siyasi gücü mali bir güce devşirme ve mali gücü siyasi bir güce çevirebilme kapasitesine sahipti ve karşılaştığı hizipsel muhalefet neticesinde de etkisiz hale getirildi.

Bu yalnızca Moralı Beşir'in kendisiyle yahut yakınlarıyla ilgili değildir. Aynı zamanda dârüssaâde ağalarının nüfuzunu kırmaya yönelik, izlerini Moralı Beşir'in haleflerinin ve seleflerinin siyasi serüvenlerinde takip edebileceğimiz uzun soluklu bir muhalefettir. Moralı Beşir Ağa'nın idamında dârüssaâde ağalığının 18. yüzyılda doruk noktasına erişen gücünün önünü almayı hedefleyen bir muhalefetin etkisi söz konusudur. Bundan dolayı hadise aynı zamanda dârüssaâde ağalığı tarihinin en önemli kırılma anlarından biridir. Bir dârüssaâde ağasının teşkil ettiği hiziple birlikte etkisiz hale getirildiği ve nüfuzunun kırıldığı 1752 tasfiyeleri kurumun gidişatına tesiri bakımından başlı başına bir değerlendirmeye müsaittir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları⁵⁶⁷

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

a. Sadaret (A.)

- Sadaret Divan Kalemi Evrakı (A.DVN)

b. Ali Emiri (A.)

-I. Mahmud (AE.SMHD)

-III. Selim (AE.SSLM.III)

c. Bâb-ı Asâfi (A.)

-Kalebend Kalemi (A.DVN.KLB)

-Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM)

-Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM)

d. Bab-ı Defteri (D.)

-Muhallefat Halifeliği (D.BŞM.MHF)

-Zimmet Halifeliği (D.BŞM.ZMT)

e. Cevdet (C.)

-Asker (C.AS)

-Dahiliye (C.DH)

-Evkaf (C.EV)

-Maliye (C.ML)

-Saray (C.SM)

⁵⁶⁷ Kullanılan arşiv belgelerinin dosy/gömlek numaraları ve defter tasnif numaraları dipnotlarda verilmiştir.

-Zabtiye (C.ZB)

f. Topkapı Sarayı (TS.)

-Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d)

-Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e)

g. Kamil Kepeci (KK.)

-Defterler (KK.d)

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Abou-El-Haj, Rifaat Ali. “The Ottoman Vezir and Paşa Household, 1683–1703: A Preliminary Report.” *Journal of the American Oriental Society* 94, no. 4 (1974): 438–47.

Ağca Diker, Sevgi. *Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

Ahmed Resmi Efendi. *Hamiletü'l-Küberâ*. Edited by Ahmet Nezihi Turhan. İstanbul: Kitabevi, 2000.

Akbulut, Mehmet Yılmaz. *Hekimoğlu Ali Paşa Paşalar Çağının Şeyhülvezîrası*. İstanbul: Timaş, 2022.

———. “Aileler ve Hâneler: Osmanlı Siyasi Yapısının Bir Tahlili.” içinde *Osmanlı Tarihçiliğinde Yeni Çalışmalar*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023.

———. “Şehzadeyi Kim Katletti? 18. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yapısı Bağlamında III. Ahmed’in Şehzadesi Mehmed’in Ölümü Meselesi”. İçinde *Aşk ile Çalışan Yorulmaz Ali Akyıldız Armağanı II*. İstanbul: Timaş, 2024.

Aksan, Virginia H. *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700–1783)*. Translated by Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

Akyıldız, Ali. *Haremin Padişahı, Valide Sultan*. İstanbul: Timaş, 2017.

———. “İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı ve Problemleri”. *Osmanlı Araştırmaları [The Journal of Ottoman Studies]*, sy 50 (2017): 219.

Algül, Faruk. “11 numaralı Kalebend Defteri’ne (H. 1167-1169/ m.1754-1756) göre suç ve suçlu profili”. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan G.S. Üniversitesi, 2019.

Arslan, Mehmet, haz. *Osmanlı Sadrazamları Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*. İstanbul: Kitabevi, 2013.

- Atasoy, Ali Rıza, ve Mehmet Celâleddin Atasoy. *Tokat, Reşadiye’li Sadrazam Seyyid Hasan Paşa Hayat Hikayesi ve Eserleri 1679-1748*. İstanbul: Yenilik Basımevi, 1990.
- Aycibin, Zeynep. “Sultan I. Mahmud ve Darüssaâde Ağası Morali Beşir Ağa”. İçinde *Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar I. Mahmut ve Dönemi (1730-1754)*, C. 1. İstanbul: Dergâh, 2021.
- Barbir, Karl. “Bir Osmanlılık Emaresi: Osmanlı Görevlilerinin Mülklerinin Müsadere Edilmesi”. İçinde *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu: Norman Itzkowitz Armağanı*, çeviren Z. Nevin Yelçe. İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 2012.
- . *Ottoman Rule in Damascus, 1708-1758*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1980.
- Bekar, Cumhur. “The Rise of the Köprülü Household: The Transformation of Patronage in the Ottoman Empire in the Seventeenth Century”. *Turkish Historical Review*, 2021, 229-56.
- Beydilli, Kemal. “Ahmed Resmi Efendi”. *Toplumsal Tarih*, sy 52 (1998).
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk. *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013.
- Büyükaksoy, Ahmet. “James Porter’in İstanbul Büyükelçiliği (1747-1762)”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Demir, Uğur. “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi’nin Topkapı Sarayı Kütüphânesi’ne İntikali Meselesi”, *Osmanlı Araştırmaları [The Journal of Ottoman Studies]*, sy 39 (2012).
- Derviş Abdullah. *Risale-i teberdariye fî ahval-i Dürüssaade*. Haz. Pınar Saka. İstanbul: İnkılap, 2011.
- Doğan, Muzaffer. “Osmanlı İmparatorluğunda Makam Vergisi: Caize”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy 7 (t.y.): 35-74.
- Eldem, Edhem, Daniel Goffman, ve Bruce Masters. “İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferleşmiş Bir Başkente”. İçinde *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep İzmir ve İstanbul*, çeviren Servet Yalçın. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017.
- Emecen, Feridun. “Başbâki Kulu”. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi, c. 5: 126-127. İstanbul: TDV, 1992.
- Findley, Carter Vaughn. “Political Culture and the Great Household”. İçinde *The Cambridge History of Turkey*, Cambridge University Press. C. 3. Londra, 2006.

- Flynn, Sébastien. “From Height to Crisis: The Last Half Century of Nizâm-ı Kadîm and Ottoman Society as Seen by Gazette De France, 1740-1787”. Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2022.
- Hafız Hızır İlyas Ağa. *Tarih-i Enderun Letaif-i Enderun*. Haz. Cahit Kayra. İstanbul: Güneş Yayınları, 1987.
- Hathaway, Jane. *Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası*. Çeviren Ahmet Fethi Yıldırım. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021.
- . *Darüssaade Ağası Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2022.
- . “Households in the Administration of the Ottoman Empire”. Editör Cemal Kafadar. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, sy 40 (2013): 127-49.
- . *İki Hizbin Hikayesi Osmanlı Mısırı ve Yemeni’nde Mit, Bellek ve Kimlik*. Çeviren Cemil Boyraz. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2009.
- . *Osmanlı Mısır’ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*. Çeviren Nalan Özsoy. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- . “Rewriting Eigtheenth Century Ottoman History”. *New Historiographies of the Ottoman Mediterranean World* 19 (2004).
- . “The Household: An Alternative Framework for the Military Society of Eighteenth-Century Ottoman Egypt”. *Oriente Moderno* 1, sy 18 (1999).
- . “The Role of the Kizlar Ağasi in 17th-18th Century Ottoman Egypt”. *Studia Islamica*, sy 85 (1992): 141-58.
- Hypsilantis, A.K. *Εκκλησιαστικών και πολιτικών των εις δώδεκα βιβλίον Η’, Θ’ και Ι’ ήτοι τα Μετά την Αλωσιν (1453-1789)* (1870 baskısının yeniden basımı). Editör G. Afthonidis. Atina: Noti Karavia, 1972.
- Itzkowitz, Norman. “Eighteenth Century Ottoman Realities”. *Studia Islamica*, sy no.16 (1962): 73-93.
- İpşirli Argıt, Betül. *Life after the Harem Female Palace Slave, Patronage, and the Imperial Ottoman Court*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- . *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

- İzzî Süleyman Efendi. *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)*. Haz. Ziya Yılmaz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Jamgoçyan, Onnik. *Finance Et Diplomatie Dans Le Levant Un Recueil D'articles Sur L'histoire Financière Et Diplomatique Ottomane*. İstanbul: Kitabevi, 2024.
- . *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)*. Çeviren Erol Üyepazarcı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Junne, George. *The Black Eunuchs of the Ottoman Empire Networks of Power in the Court of the Sultan*. Londra; New York: IB Tauris, 2016.
- Karahasanoglu, Selim. "A Tulip Age Legend: Consumer Behavior And Material Culture In The Ottoman Empire (1718-1730)". Doktora Tezi, Binghamton Üniversitesi, 2009.
- Keleş, Erdoğan. "Yanya Sancağı Mutasarrıfı Arslan Paşazâde Selman Paşa (1742-1764)". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy 52 (2022): 148-49.
- Köse, Metin Ziya. *Galata'da Sarraf İşletmeleri (1691-1733) İşletme Yönetimi, Sermaye ve Yatırım*. İstanbul: Kriter, 2021.
- Koçu, Reşad Ekrem. "Beşir Ağa (Hâfız Hattat)". İçinde *İstanbul Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961.
- Kunt, İ. Metin. *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.
- Kunt, Metin. "Bâb-ı Hümayun ve Diğer 'Kapılar'". İçinde *Osmanlı Dünyası*, Editör Woodhead Christine. İstanbul: Alfa, 2018.
- Mehmed Hâkim Efendi. *Hâkim Efendi Tarihi*. Haz. Tahir Görür. C. 1. İstanbul: TYEK, 2019.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. Haz. Nuri Akbayar. C. IV. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Olson, Robert W. "Jews, Jannisairies, Esnaf and the Revolt of 1740 in İstanbul: Social Upheaval and Realignment in the Ottoman Empire". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 20, sy 2 (1977): 185-207.
- Öksüz, Mustafa. "Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'i't-Tevârih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil ve Tenkidi". Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2009.

- Özcan, Abdülkadir. “Beşir Ağa, Moralı”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 5:555-56. İstanbul: TDV, 1992.
- . “Çuhadar”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 8:381-82, 1993.
- Pamukciyan, Kevork. *Biyografileriyle Ermeniler*. İstanbul: Aras, 2003.
- Rado, Şevket. *Türk Hattatları*. İstanbul: Tifdruk Matbaacılık, 1987.
- Reindl-Kiel, Hedda. “The Vakf of Moralı Beşir Ağa in Argos”. İçinde *Monuments, Patrons, Contexts: Papers on Ottoman Europe presented to Machiel Kiel*, Editör M. Hartmuth ve A. Dilsiz, 107-28. *Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten*, 2010.
- Sağır, Yusuf. “Sadrazam Köse Mustafa Paşa’nın Vakıf Eserleri”. *Vakıflar Dergisi*, sy 40 (2013).
- Sakaoğlu, Sakaoğlu. *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2002.
- Sevinç, Nurten, “Şehrîzâde Mehmed Said ve Kurretü’l-Ebsâr (*Târih-i Nevpeydâ*) adlı eseri: Tahlil ve metin”. Doktora Tezi, FSM Vakıf Üniversitesi, 2020.
- Sevinç, Tahir. “Şam Valisi Emirü’l-Hac Süleyman Paşa’nın Muhallefatı (1743-1744)”. *Belleten* 77, sy 279 (2013): 467-522.
- Soydemir, Selman. “Sultan I. Mahmud Ruznameleri (1730-1754)”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022.
- Süleyman Sadettin. *Tuhfe-i Hattatin*. Haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Şahiner, Araks. “The Sarrafs of Istanbul: Financiers of the Empire”. Yüksek Lisans Tezi Boğaziçi Üniversitesi, 1995.
- Şem’dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi. *Mür’î’t-Tevarih*. Haz. Münir Aktepe. C. 1. İstanbul: İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976.
- Tayyâr-zâde Atâ. *Osmanlı Saray Tarihi Târih-i Enderûn*. Haz. Mehmet Arslan. C. 1. İstanbul: Kitabevi, 2010.
- Tellan, Elif Bayraktar. “Bir Osmanlı Müverrihi: Athanasios Komnenos Hypsilantis”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 35, sy 2 (2018).
- Tosun, Murat Dursun. *Sadr-ı İslâm Es-Seyyid Hasan Paşa*. İstanbul: Depo Print Dijital Baskı, 2018.
- Uluçay, Çağatay. “Sürgünler Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa’ya ve Manisa’dan Sürülenler”. *Belleten* 15, sy 60 (1951).

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Yaycıoğlu, Ali. “Perdenin Arkasındakiler Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflar ve Finans Ağları Üzerine Bir Deneme”. *Journal of Turkish Studies* 51 (2019).

Yıldız, Aysel. *Kenar Adamları ve Bendeleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2018.

EKLER

Ek 1: Çuhadar Çerkes Hasan'ın yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi talebiyle Bor kadısına ve sâbık delibaşı Mustafa Ağa'ya giden hüküm (*A.DVNSMHH*. nr. 155, h. 985). Görüntüsü için bkz. Ek 2.

Bor kâdısına ve dergâh-ı mu'allâm gediklilerinden delibaşı sâbık Mustafa zîde mecduhûya [?] ve a'yâna hüküm ki,

Sâbıkâ Dârüs's-a'âde Ağası maktûl Beşir Ağa'nın çuhadarlarından Rahtvân Hasan dedikleri mel'anet beşenin kayd u sebtile mahbûsen acâleten ve serî'aten âsitâne-yi sa'âdete ihzârı fermânım olmağın der-aliyyemden mûmâ-ileyh mahsûsen mübâşir ta'yîn ve irsâl olunmuştur imdi mûmâ-ileyh işbu emr-i şerîfimle vusûlünde şakî-yi mezbûru bilâ tereddüt ahz ü kayd ü sebtile mübâşir mûmâ-ileyhe teslîm eyleyip bu tarafa irsâl eylesiz ve sen ki mübâşir mûmâ-ileyhsin merkûmu muktezâ-yı me'mûriyetin üzere kayd ü sebt ile mahbûsen yanına alıp [?] [?] menâzil ve merâhilde karâr ve gaybetinden ziyâde hazer ve [?] iderek mu'accelen mahbûsen bu tarafa ihzâr ve îsâle kemâl ikdâm ve ihtimâm eylesiz mezbûrun kayd ü sebt ile bu tarafa ihzârı matlûb eylemişim[?] kusûr ve rehâvetiniz sebebiyle firâr ve gaybet eylemek ısrâr olursa özür ve cevâbınız [?]-ı mesmû'a olmayup mazhar-ı [?]-ı husrevânem olacağınız muhakkaktır âna göre hareket ve ser-mû kusûr ve hilâfetten ziyâde hazer ü mücânebet olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur.

Fî evâhir zilkâde sene 1165 [Eylül 1752].

Ek 3: Sâbık Başbâki Kulu Hasan'ın idamı, Kozbekçi Abdurrahman, Harem Kethüdası Cevahir, Keleş ve Düğmeci-zâde Süleyman hakkında ise sürgün kararlarını bildiren hatt-ı hümayun Sureti (*A.DVNSMHM*. nr. 155, h. 10). Görüntüsü için bkz Ek 4.

Sen ki vezîr-i a'zâmım vekîl-i mutlâkımsın hatt-ı hümayûnumun hîn-i derûnunda sâbıkâ başbâki kulu Hasan'ın bâb-ı hümayunda hemen cezâsı tertîp olunup ve maktûl Beşir Ağa'nın Kozbekçisi Abdurrahman'ı dahi Kıbrıs cezâresine nefy ve iclâ ve bundan başka Büyükdere nam mahalde Murad Molla'nın hânesinde tahassün iden maktûl Süleyman'ın harem kethüdası Cevahir Ağa dedikleri sefih ile kayıkçısı Keleş müfsîdi mahall-i merkûmda ahz ve mürûr ve ubûrdan ârî birer mahalle tağrîb muhkem hapis ve sûret-i zâhirde Sakabaşı sânilîğiyle azm ü cem'-i şerîf iden dökmeçi oğlu dimekle ma'rûf Süleyman'ı Şam-ı Şerîf müzâfâtında bir mahalle nefy ü habs itmek üzere Şam vâlisi mîr Hâc'ce beyaz üzerine fermân tahrîr ve acâleten tesyîr oluna

28 Ramazan 1165 [9 Ağustos 1752].

۱۹
 سند وزیر اعظم وکیل مطلق سن
 هان جزای ترتیب اولوب و ستول بشیراغانلک فوزنجی عبدالرحمانی دخی قبری جزیره نفی
 و لاجلو و بوزن بشقه بوءدده نام محله مرادملکان خانة سنده تحصن ایدون مقنول سیمانه
 حرم کتخداسی جو اهر اغانا دملکوری سفیده اله قانچیسکی کلن مفسدی محل مروردن اخذ و درود
 و عبور دین عاری برهنگه تغرب و محکم حبس و صورت ظاهر سقا باشی نالینکده غرم
 شریف ایون د و مکده جی اوعلی دینکده سورف سیمانی شام شریف مصافانیدن برمه نفی و سن ایدون
 اوزره شام والیسی میر حاجه بیاض اوزره قزان کور و عیال تیر ازلنه
 صورت خط هایدون شلکوتدر
 صفت شریف و وزیر صدر نفی
 (نقد و تصدیق)
 خط شریف و وزیر صدر نفی
 خط شریف و وزیر صدر نفی

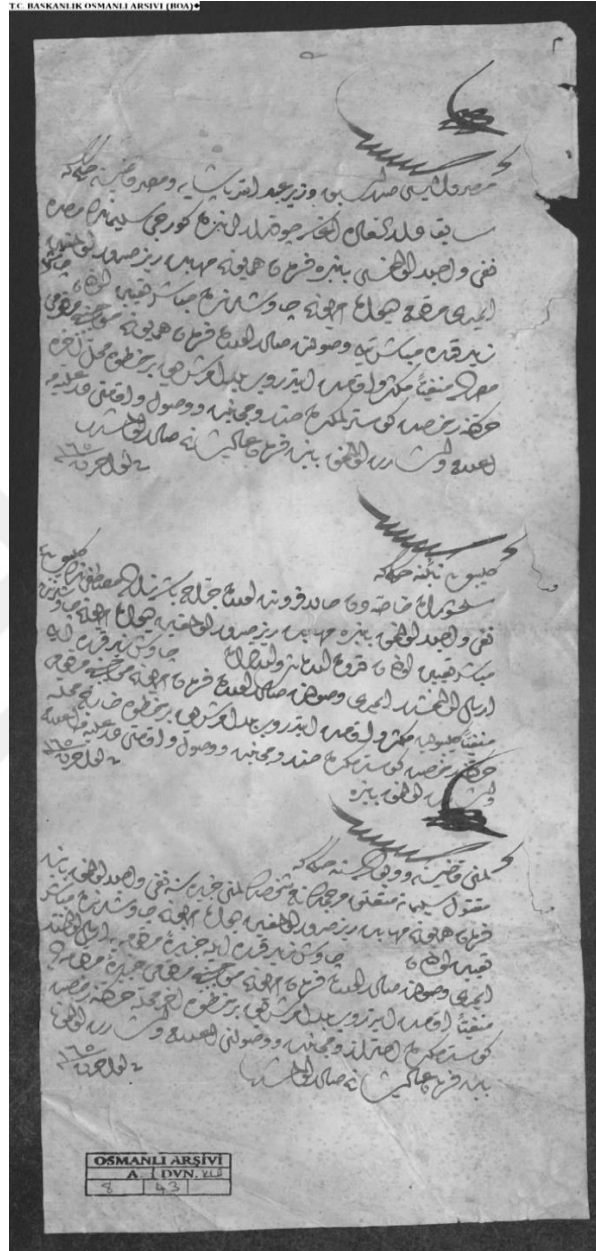
Ek 4: Köstendilli Hasan'ın idamını, Kozbekçi Abdurrahman'ın Kıbrıs sürgününü ve
 firarilerden Harem Kethüdası Cevahir ve Kayıkçı Keleş'in Büyükdere'de Murad Molla
 namıyla bilinen birinin evinde ele geçirildiklerini bildiren hatt-ı hümayun sureti
 (A.DVNSMHM. nr. 155, h. 10).

Ek 5: Moralı Beşir Ağa'nın çuhadarı Gürcü Süleyman'ın Mısır'a sürgününe dair Abdullah Paşa ve Mısır kadısına hüküm (A.DVN.KLB. nr. 8/43). Görüntüsü için bkz. Ek 6.

Mısır valisi sadr-ı esbak vezir Abdullah Paşa'ya ve Mısır kâdısına hüküm ki

Sâbıkâ dârüs's-aâde ağası çuhadarı olan Gürcü Süleyman'ın Mısır'a nefy ü iclâsı bâbında fermân-ı hümayunum mehâbet-zîr- i sudûr olunmağın imdi merkûm divân-ı hümayunum çavuşbaşlarından mübâşir ta'yîn olunan çavuş zîde kadruhû mübaşeretiyle vusûlünde sâdır olan fermân-ı hümayunum mücebince merkumu Mısır'da menfiyyen meks ü ikâmet ittirüp bilâ emr-i şerif bir hatve mahall-i âhire hareketine ruhsat gösterilmekten hazer ü mücânebet ve vusûl ve ikameti der-aliyyeme ilâm ve işâret olunmak bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur.

Evâhir Ramazan 1165 [Temmuz 1752]

A.:DVN.KLB.00008.00043.001

Ek 6: Gürcü Süleyman'ın Mısır'a, Hâssa Silahşorü Cerrahbaşı-zâde Mustafa Bey'in Gelibolu'ya, Hazinedar Süleyman'ın tâbilerinden Mercimek'in ise Limni'ye sürgününü bildiren kalebend evrakı. (A.DVN.KLB. nr. 8/43).

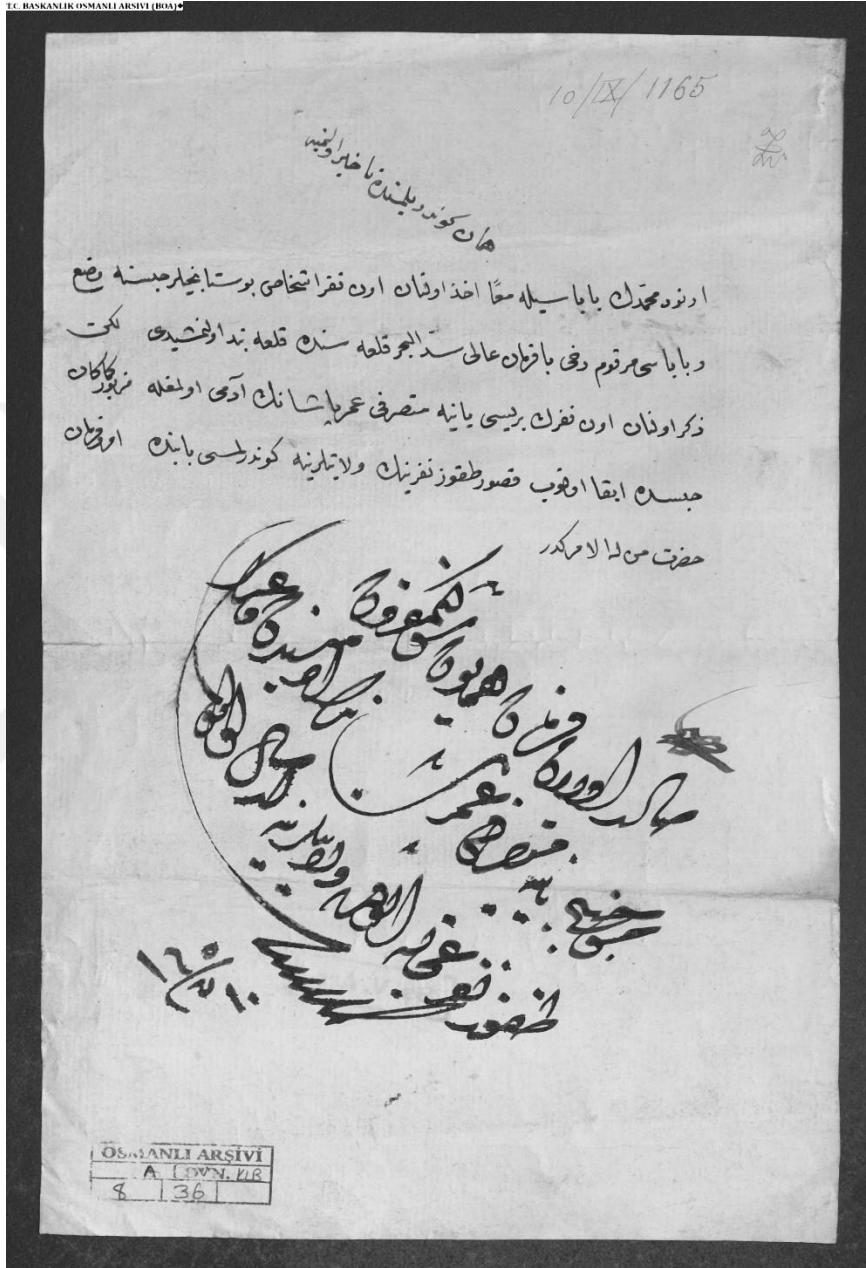
Ek 7: Arnavud Mehmed'in babasının kalebent edilmesi, Ömer Paşa'nın adamının tutukluğunun devamını ve hapisteki dokuz kişinin memleketlerine gönderilmesiyle ilgili kalebent evrakı (A.DVN.KLB. nr. 8/36). Görüntüsü için bkz. Ek 8.

Hemen gönderilmesinde te'hîr olunmaya

Arnavud Mehmed'in babasıyla ma'an ahz olunan on nefer eşhâsı bostancılar hapsine vaz' ve babası merkûm dahi bâ-fermân-ı âlî Seddül-bahir kal 'asında kalebend olunmuşıdi lâkin zikr olunan on neferin birisi Yanya Mutasarrıfı Ömer Paşa'nın adamı olmağla mezbûr kemâ-kân habisinde ibkâ olup kusûr dokuz neferinin vilâyetlerine gönderilmesi bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Sâdır olan fermân-ı hümayûn-ı şevket-makrûn mucibince Yanya Mutasarrıfı Ömer Paşa'nın adamından ma'âda dokuz nefer 'icâletü'l-vakt vilayetlerine irsâl olunmak buyuruldu.

10 Ramazan 1165 [7 Temmuz 1752]

A. {DVN.KLB.00008.00036.001}

Ek 8: Arnavud Mehmed'in babasının kalebend edilmesini, Ömer Paşa'nın adamının tutukluğunun devamını ve hapisteki dokuz kişinin memleketlerine gönderilmesini bildiren kalebend evrakı (A.DVN.KLB. nr. 8/36).

Ek 9: Hazinedar Süleyman, Arnavud Mehmed, Sarraf Yagop, Yagop'un kardeşi Agop vesaire kimselerin hânelerinde, han odalarında tespit edilen nakit paraların ve mücevherin kaydını içeren muhalefat evrakının transkripsiyonu (D.BŞM.MHF. nr. 41/46). Görüntüsü için bkz. Ek 10.⁵⁶⁸

1a

Hey'et-i mecmu'asıyla bâb-ı hümayûn hazînesine nakl ve hıfz olunmuştur.

Sâbıkâ Dârü's-sa'âdetü'sş-şerîfe Ağası Hazînedârı Süleyman'ın Soğukçeşme kurbunda hânesi derûnunda zîr-i zemîn-i mahzende üç 'aded temur sandukda zuhûr iden nukûd fî 29 Şaban sene 1165. Kîse-i rûmî: 1.232

Memhûren kapucular kethüdâsı ağaya teslîm olunub rikâb-ı müstetâba irsâl olunmuştur fî Gurre-i Ramazan sene 1165

Yine hâne-i mezbûrun hazîne odasında sagîr revganî çâr-kûşe çekmece derûnunda kîseler ile memlû altın. Çekmece aded 1

Hey'et-i mecmu'asıyla hazîne-i âmirede hıfz olunmuştur [?] sene 1165

Vâlidehanı'nda sâkin Sakaoğlu'nun odasında sanduklar derûnunda zuhûr iden nukûd ve iki 'aded çınar peştahta derûnunda şal ile memlû

Kebîr temur sanduk derûnunda guruş: 183.500. Kîse-i rûmî: 275 buçuk.

Def'a kebîr temur sanduk derûnunda guruş: 26.000. Kîse-i rûmî: 720 buçuk.

Sagîr temur sanduk derûnunda guruş: 147.150. Kîse-i rûmî: 294 buçuk. Kûsûr: 150 guruş.

[?] *Guruş: 144.119 buçuk. Kîse-i rûmî: 288, Kûsûr: 119 buçuk guruş*

Yekûn: Temur sanduklar derûnunda kîse-i rûmî: 1.539. Kûsûr: 150 guruş.

Sepet sanduk derûnunda zuhûr iden sanduk 'aded: 12. Guruş: 490.500. Kîse-i rûmî: 981 buçuk.

⁵⁶⁸ Muhalefat evrakı içerisinde kırmızıyla yazılmış kısımlar transkripsiyonda italik yazılmıştır.

Def'a bir kıt'a sepet sanduk derûnunda zuhûr iden sanduk 'aded: 1. Guruş: 124.000. Kîse-i rûmî: 268 buçuk.

Def'a zuhûr iden nukûd bir tahta sanduka vaz' olunmuştur. Sanduk 'aded: 1. Guruş: 2.890. Kîse-i rûmî: 59. Kûsûr: 150 gurus.

Yekûn sepet sanduklar derûnunda kîse-i rûmî: 1.308 buçuk. Kûsûr: 150 gurus.

İki 'aded çınar peştahta derûnunda şal 'aded: 84

İşbu şallar kapucular kethüdâsı ağaya teslim olunub rikâb-ı müstetâba irsâl olunmuştur.

Oda-yı mezkûrede mecmu'u zuhûr iden yekûn kîse-i rûmî: 2.848 buçuk. Kûsûr: 50 gurus.

Hazîne-i 'âmireye nakl olunmuştur. Hazîne odasında zuhûr iden fî 2 Ramazan sene 1165 Gurus: 42.865.

Hazîne-i 'âmireye nakl olunmuştur. Kâtib Mehmed'in odasında zuhûr iden fî 2 Ramazan sene 1165 Gurus: 10.477 buçuk. *Elli altın dahî Enderûn-ı Hümayûn'a teslim olunmuştur.*

Hazîne-i 'âmireye nakl olunmuştur. Def'a hazîne odasında zuhûr iden fî 3 Ramazan sene 1165 (15 Temmuz 1752)

[?] Zer-i mahbûb 'aded: 860. Gurus: 1.182 buçuk

Yaldız altunî 'aded: 29. Gurus: 232

Cedîd para gurus: 79

Çil akçe gurus: 23 buçuk

Yekûn gurus: 1.527

Hazîne-i 'âmireye vaz' olunmuştur. Kâtib Mehmed'in Kazer zimmî sarrâf yedinde emânet olmak üzere zuhûr iden fî 5 Ramazan sene 1165

Yaldız altunî ‘aded: 5.252. Guruş: 20.351 buçuk

Zincirli altun ‘aded: 2.150. Guruş: 5.912 buçuk

Macar ve findık guruş: 912

Yekûn kuruş: 27.176

Macar ve findık: 3.000

Mecmu‘u: 30.176 buçuk

Meblağ-ı merkûmun on kîse akçesi için başka temessük olub bundan akdem dört kîsesi kendü emriyle mu‘arref olmuştur ve mâ‘adânın dahî pusulası eşya derûnunda zuhûr itmek ihtimâli olur ise sarrâf-ı mesfûra red olunmak iktizâ eder.

Hazîne-i ‘âmireye nakl olunmuştur.

Agop sarrafın odasında Süleyman tarafından vaz‘ olunan akçeden zuhûr iden fî Ramazan 1165

Kîse-i rûmî: 531 buçuk. Çil akçe: 83 buçuk guruş.

Bu mahalle gelince Enderûn-ı Hümayûn hazîne kethüdâsı ağaya teslim olunmuştur:

Enderûn-ı Hümayûn hazîne kethüdâsı ağaya teslim olundu. Yakob Sarrâf’ın odasında zuhûr iden guruş:

67.658 buçuk fî 9 Ramazan sene 1165

6.981 fî 10 Ramazan sene 1165

Mecmu‘u: 74.639 buçuk

Enderûn-ı Hümayûn hazîne kethüdâsı ağaya teslim olundu. Agop’un Kürkcüler hanında Bedros ve Nikos sarrâflarda çıkan guruş: 99.509 buçuk

Enderûn-ı Hümayûn hazîne kethüdâsı ağaya teslim olundu. Mehmed Efendi’nin olmak üzere Yakob’un odasında çıkan kuruş 24.929 buçuk. fî 10 Ramazan sene 1165

Enderûn-ı Hümâyûn hazîne kethüdâsı ağaya teslîm olundu. Mehmed Efendi'nin Sakaoğlu'nda olan akçesi guruş: 2.500 fi 10 Ramazan sene 1165

2.500 fi 11 Ramazan sene 1165

Mecmu'u: 2.500 akçe

Enderûn-ı hümâyûn hazîne kethüdâsı ağaya teslîm olundu. Mehmed Efendi'nin Papasoğulları'nda olan akçesi guruş: 2.500 fi 11 ramazan sene 1165

Enderûn-ı hümâyûn hazîne kethüdâsı ağaya teslîm olundu. Süleyman'ın Beşiktaş'da hânesinde zuhûr iden fi 12 ramazan sene 1165

Enderûn-ı Hümâyûn hazîne kethüdâsı ağaya teslîm olunmuşdur. Maktul Mehmed Efendi'nin İstanbul'da hânesinde zuhûr iden nukûdu:

Altun ve zer-i mahbub 'aded: $1.050 + 1692 = 2742$,

Alltun findık ma'a Macar 'aded: 375 buçuk,

Mahlut altun 'aded: 26 buçuk

Enderûn-ı Hümâyûn hazîne kethüdâsı ağaya teslîm olunmuşdur. Merhum Mehmed'in Beşiktaş'da olan hânesinde zuhûr iden:

Mahlut altun guruş: 3.101

Cedid para guruş: 20 buçuk

Enderûn-ı Hümâyûn hazîne kethüdâsı ağaya teslim olunmuşdur. Yakob Sarrâfın Beşiktaş'da hânesinden keresteci zimmîye nakl olunan

Cedid rub'-ı hakîki: 18 Yekûn: 180 guruş

Cedid Para hakîki: 21 yekûn kuruş 210 buçuk

Zer-i mahbûb yekûn: 767 rub' 1 guruş

Guruş

487.934 buçuk (Bâlâda hazîne de zuhûr iden)

524.705 (Zîrde mahzende)

Mecmu' u: 1.012.639 buçuk

248.626 buçuk Fî 13 Ramazan sene 1165

Mecmu' u: 1.261.266

582 buçuk

Mecmu' u: 1.261.848 buçuk

Fî 15 Ramazan sene 1165 1.885 buçuk

Fî 16 Ramazan sene 1665 24.575 buçuk

Mecmu' u: 1.288.309

1b

İşbu mücevherâtın mecmu' u kapucular kethüdâsı ağaya teslim olunub rikâb- ı müstetâba irsâl olunmuşdur. Refiye kadının:

Elmas Maşâallah 'aded: 1

Elmas sa'at ma' a köstek 'aded: 1

Elmaslı çiçek 'aded: 2

Kebîr zümrüd 'aded: 1

Vasat zümrüd 'aded: 1

İki kise ile altun vesâ' ir şey dahî var imiş kendüye mühürlüleri kîse: 2

Sagîr elmas kuşak ma' a Kur' an 'aded: 1

Üzerisi gök yakut vasat elmas kuşak ma' a Kur' an 'aded: 1

Def' a elmas kuşak ma' a Kur' an 'aded: 1

Elmaslı sa'at zarfı 'aded: 1

Altun zincire geçmiş kebîr aynalı altun dizi 'aded: 1

Def' a vasat aynalı altun dizi 'aded: 1

Def' a tuğralı altun dizi 'aded: 1

Bu dahî Menkûhası Hatice'nin:

Başı elmaslı incü bilezik 'aded: 1

Başları elmaslı altun bilezik 'aded: 1

Elmas bilezik 'aded: 1

Zülüflük 'aded: 1

Zümrüd iğne 'aded: 4

Zümrüd küpe çift: 3

Elmas gerdanlık zümrüd dizili 'aded: 1

[?] elmas küpe çift: 1

Elmas çiçek 'aded: 4

Elmas Maşâallah 'aded: 2

Elmaslı ud kutusu 'aded: 1

Kutu içinde zümrüd yüzük 'aded: 1

Altun bilezik 'aded: 1

Ortası gök yakutlu elmaslı ud kutusu 'aded: 1

Def'a elmaslı çiçek zarf derûnunda 'aded: 1

Elmas sa'at ma'a zincir 'aded: 1

Altun sa'at 'aded: 1

Sim sa'at 'aded: 1

Bu dahî Bir kutu içinde olub

Gök yakut yüzük 'aded: 2

Tahta gök yakut yüzük 'aded: 1

Zümrüd yüzük 'aded: 2

La'l yüzük 'aded: 1

Kebîr elmas yüzük 'aded: 2

Sagîr elmas yüzük 'aded: 2

Vasat altun dizi 'aded: 1

İncü ile dizilü sagîr altun [?] dizi 'aded: 1

İki başı elmaslı [?] altun zincirli ‘aded: 1

Zümrüd sagîr küpe çift: 1

Yakut zihkir⁵⁶⁹ ‘aded: 1

Üçer elmas [?] ‘aded: 2

Altun sa‘at zarfı ‘aded: 1

Altun ‘aded: 3

Yağ kutusu ‘aded: 1

Altun sürmedân ‘aded: 1

Yağlık içinde incü köstekli elmaslı sagîr sa‘at ‘aded: 1

Bu dahî Ümmü veled Mahbûbe’nin

Ortası zümrüdlü etrafı elmaslı altun kuşak ma‘a Kur’an ‘aded: 1

Sâde altun kuşak ‘aded: 1

Elmaslı altun sa‘at ma‘a köstek ‘aded: 1

Zümrüd dizilü elmas gerdanlık ‘aded: 1

Elmas Maşâallah ‘aded: 1

Elmaslı [?] küpe çift: 1

Zümrüd küpe çift: 1

Bu dahî Mazlum Şâh’ın

Altun bilezik çift: 1

İncü köstekli kebîr işli altun ‘aded: 1

Maktul Sarrâf Yakob’un Vezir Hanı’nda cami‘ altında vâki‘ odasında zuhûr iden eşya ve nukûdu. Fî 19 Şevval sene 1165

Tahta sanduk derûnunda mevcud bulunub bâ‘dehû timur sanduka vaz‘ olunan:

Sapı ucunda zümrüd elmaslıca ma‘cun kaşığı ‘aded: 1

Altun üzerine yeşil [?] kâri sagîr altun kuşak çift: 1

⁵⁶⁹ Okçuların baş parmaklarına taktıkları aparat.

Altun enberli kehribâ kabza-i dürbünü ‘aded: 1

Maden enberli dürbünü ‘aded: 1

Kapağı zümrüd elmaslıca yeşil sagîr taş ud kutusu ‘aded: 1

Timur sandukda zuhûr iden zincirli zer-i mahbûb altunu yekn: 55.000 guruş *Derûnunda zuhûr iden pusulası [?] ta ‘dâd olunmaya muhtâcdır.*

Def’aten sagîr timur sandukda zuhûr iden:

Zer-i mahbub nam ‘aded: 500. Yekûn: 1.375 guruş

Zer-i mahbub [?] 1.000 yekn: 1.375 guruş

Cedîd para ve hamse ve rub‘ yekn: 500 guruş

Yekûn: 58.250 guruş

2

OSMANLI ARŞİVİ
D.BSM.MMF
43 44

Ek 10: Moralı Beşir Ağa'nın bazı adamlarına ait mekanlarda ele geçirilen nakit para ve kıymetli ziynet eşyalarını gösteren muhallefat evrakı (D.BŞM.MHF. nr. 41/46).

Tablo IV: Hazinedar Süleyman, Sarraf Yagop ve Agop'un Temessükleriyle İlgili Rumeli Kazaskeri Tarafından Sorgulanacakların Listesi

Alacak ve Verecekliiler	Meblağ (Kuruş)
Ahmed Bey (Hazinedar Süleyman)	2.500
El-Hac Hüseyin Ağa (Sarraf Yagop)	19.500
El-Hac Ahmed Ağa (Vezir Halil)	7.500
Mehmed Said Ağa -	14.855
Teberdar Mustafa -	4.000
Sabık Yazıcı Osman Efendi (Sarraf Yagop)	27.125
Müteveffa Mustafa (Sarraf Agop)	5.440
Mehmed Çuhadar Mütevelli İsmail (Sarraf Agop)	1.000

Kaynak: D.BŞM.ZMT.d. nr. 13805.

Tablo V: Sarraf Yagop'la İlgili Temessük Listesi⁵⁷⁰

İsim	Meblağ (Kuruş)	Tarih
Hassa Çırağı el-Hac Ahmed Ağa	220	-
Hacı Hasan	1.000	1165
Dârüsaâde Ağası Çuhadarı Ali Ağa	1.600	23 Recep 1165
<i>Maktul Arap İsmail</i> Dârüsaâde Çuhadarı İsmail Ağa	4.310	15 Rebiülevvel 1164
Ali	60	10 Cemaziyelahir 1159
Saray-ı Atik Teberdarı Abdullah	100	11 Cemaziyelahir 1162
Hassa Hasekisi İbrahim Ağa	160	1 Cemaziyelahir 1162
Dârüsaâde Ağası [?] Beşir Ağa'da	3.400	10 Zilhicce 1162
Sabık Sipahiler Ağası Halil Ağa	1.114	23 Şaban 1161
<i>Firari</i> Varna Voyvodası Mustafa Ağa	1.564	15 Şaban 1165
Ali Koçbey [?]	8.161	-
Ağa Çuhadarlarından Selim	600	-
Mihaliç Voyvodası el-Hac Mehmed	250	23 Ramazan 1163

⁵⁷⁰ Tablo V, VI ve VII'deki italikler belgede kırmızıyla yazılan kısımlardan alınmıştır ve bu ifadeler Kevork'un sorgu kayıtlarını içermektedir. Belgenin görüntüsü için bkz. Ek 11.

<i>Sakız'a sürüldü</i> Ataullah	1.000	
<i>Firari</i> Civan [?]	104	9 Rebiülevvel 1159
Ebu Seyyid	3.500	1 Recep 1162
Abraham oğlu Agop	300	1 Şaban 1164
Abdizâde Mehmed Ağa	412	25 Rebiülevvel 1159
İsmail	50	5 Şevval 1160
Kirkor oğlu Serkis	2.000	10 Şaban 1164
Ahmed	160	Zilhicce 1160
Abdullah Ağa	5.600	23 Şaban 1162

Kaynak: *D.BŞM.ZMT.d. nr. 13805.*

Tablo VI: Sarraf Agop'la İlgili Temessük Listesi

İsim	Meblağ (Kuruş)	Tarih
<i>Hâlâ Mısır'da Rıdvan Kethüda'nın yanında</i> Ziştovi Voyvodası Selim Ağa	7.500	-
Süleyman Ağa'nın tâbisi Ömer Efendi	1.750	1165
Hacı Abdullah	200	1164
Mehmed Çavuş	166	1164
Hazinedâr-ı Şehriyarı Çuhadarı Mehmed Ağa	100	1163
Hekim Hayim ve İshak	280	1160
İsmail	42	1162
<i>Selim'in karındaşı olmağla hâlâ Mısır'dadır</i> Teberdar Ahmed Ağa	4.300	1165
<i>Mısır'a firar eylemiştir</i> Çuhadar Süleyman [Gürcü Süleyman]	1.060	1165
Hasan Ağa	300	1164
Maktul Süleyman'ın Çuhadarı Ali	250	1165
Ali Efendi	332	1160
Çuhadar-ı Şehriyar-i Sâbık Mehmed Ağa	180	-

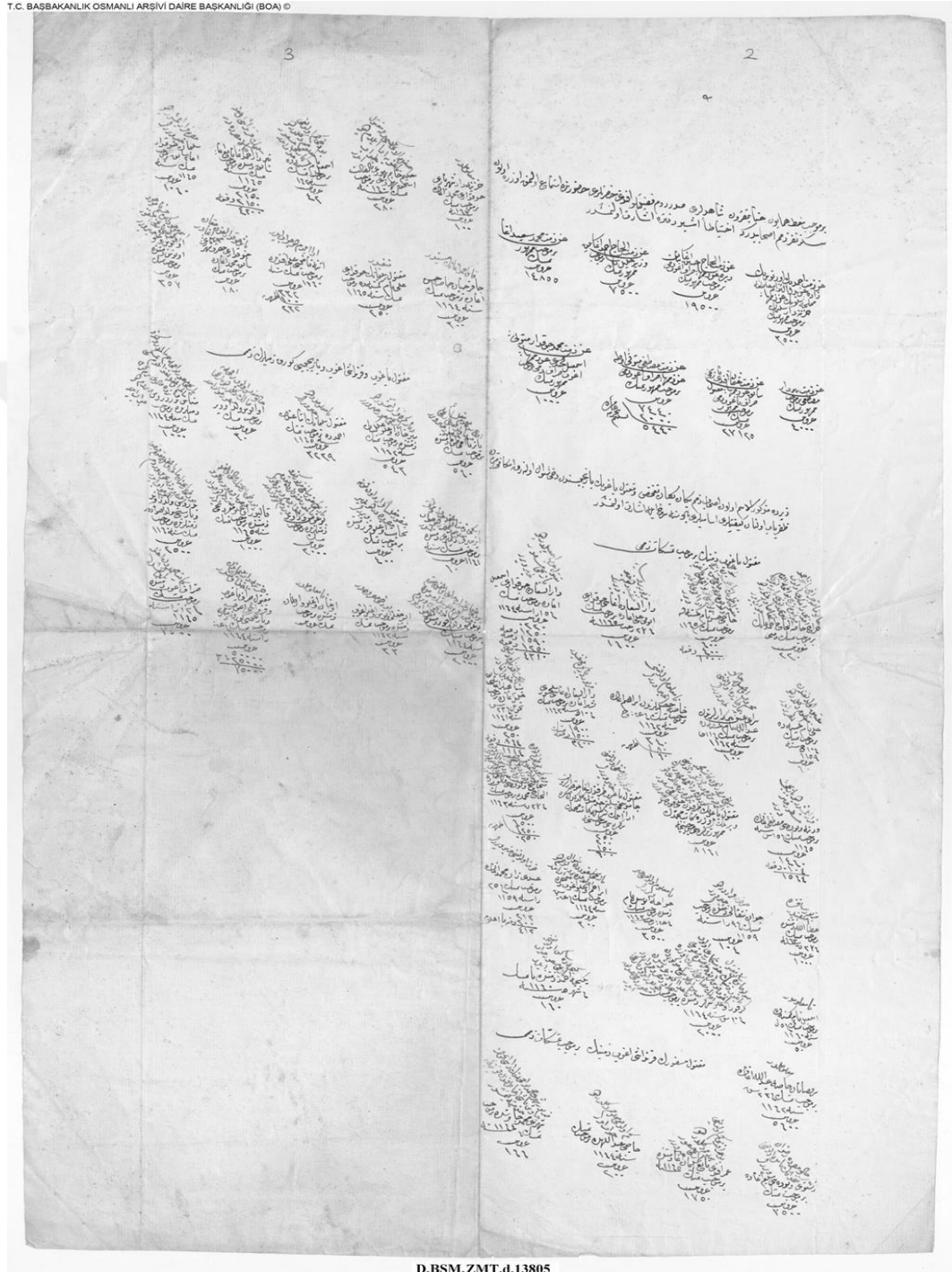
Avanos oğlu Avnos [?]	357	-
-----------------------	-----	---

Kaynak: D.BŞM.ZMT.d. nr. 13805.

Tablo VII: Sarraf Yagop, Agop ve Kevork'un Evrakı Arasından Çıkan Temessük Listesi

İsim	Meblağ (Kuruş)	Tarih
[?]	560	-
<i>Diyarbakır'a firar eylemiştir</i> Mirhanoğlu Aleksan	543	1162
Maktul Süleyman'ın etbâ'ından Ahmed	3.239	1165
Avanos oğlu Evdir	30	-
[?] <i>amme malı</i>	1.000	1164
İzmirli Dimitri	60	1161
[?]	400	-
Bogos ve David	3.000	-
Kalyoj oğlu Yorgo	1.000	1165
Bedros oğlu David ve Yazıcısı İsadoroğlu	2.500	1160
Bogos oğlu Kirkor	2.000	1164
<i>Dahî Mısır'da</i> [...] oğlu Agop	23	1162
Ohan oğlu Artan	[Silinmiş]	[Silinmiş]
<i>Hazinedar Süleyman'dan ahz olunmuştur</i> Sarraf Yagop Sarraf Agop Yazıcı Kevork	75.000	1 Rebiülevvel 1164
Sarraf Agop	7.500	13 Rebiülevvel 1165

Kaynak: D.BŞM.ZMT.d. nr. 13805.

D.BŞM.ZMT.d.13805

Ek 11: Sarraf Yagop, Agop ve Kevork'un borç ve alacaklarını gösteren defter
(D.BŞM.ZMT.d. nr. 13805).

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Fatma Betül		UĞUR
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		Arapça
ve Düzeyi	İleri		Başlangıç
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise			
Lisans	2016	2021	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	2021		İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
		Tarih İmza Adı Soyadı	20/09/2024 Fatma Betül UĞUR

